

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. แนวคิดภารกิจ 6 ด้าน ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์
2. แนวคิดการพัฒนาชุมชน
3. แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
5. ประวัติของกลุ่มสหธรรมเพื่อการพัฒนา
6. แนวคิดการพัฒนาของพระสงฆ์กลุ่มสหธรรมเพื่อการพัฒนา
7. ประวัติวัดประสพสุข
8. สภาพทั่วไปของชุมชนวัดประสพสุข
9. ประวัติวัดอมรินทราราม
10. สภาพทั่วไปของชุมชนวัดอมรินทราราม

แนวคิดภารกิจ 6 ด้าน ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

การปกครองเพื่อให้เกิดความเรียบร้อยในหมู่สงฆ์ และให้เกิดทิศทางที่ชัดเจนในการดำเนินบทบาทของพระสงฆ์และวัด คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมได้ตรากฎหมายการปกครอง คณะสงฆ์ โดยยึดความสอดคล้องและให้เป็นไปตามหลักธรรมวินัย เรียกว่า “พระราชบัญญัติคณะสงฆ์” และพระราชบัญญัติที่มีผลบังคับใช้สำหรับพระสงฆ์ไทย ฉบับปัจจุบัน คือ ฉบับ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535 และในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับนี้ ได้กำหนดบทบาทและภารกิจของ มหาเถรสมาคมและพระสงฆ์ ทั้งนี้เพื่อการปกครองดูแลคณะสงฆ์ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และในมาตรา 15 ตรี ได้กำหนดบทบาท และทิศทางการดำเนินงานไว้ ดังนี้

มาตรา 15 ตรี แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ ดังนี้

- (1) ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อยดีงาม
- (2) ปกครองและกำหนดการบรรพชาสามเณร
- (3) ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา การศาสนาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์
- (4) รักษาพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา
- (5) ปฏิบัติหน้าที่อื่นๆ ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้ หรือกฎหมายอื่น (คณาจารย์ โรงพิมพ์เถียงเชียง, 2536: 234-235)

จากพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ คณะสงฆ์ที่ตราขึ้นเพื่อกำหนดบทบาทของพระสงฆ์และวัด ให้ดำเนินบทบาทเป็นไปตามพระธรรมวินัยและให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน จึงสรุปได้ว่าบทบาทพระสงฆ์นั้นมี 6 ด้านหลัก คือ (1) ด้านการปกครอง (2) ด้านศาสนศึกษา (3) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ (4) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (5) ด้านสาธารณูปการ (6) ด้านสาธารณสงเคราะห์ โดยมีสาระสำคัญที่กำหนดไว้ในรายละเอียด ดังนี้

1. ด้านการปกครอง

การปกครองคณะสงฆ์เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยดีงามในหมู่คณะ นอกจากจะถือเอาตามพระธรรมวินัยขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว คณะสงฆ์ยังได้ตรากฎหมายหรือกรอบการปฏิบัติที่เรียกว่า “พระราชบัญญัติคณะสงฆ์” เพื่อให้สอดคล้องกับหลักนิติธรรมแห่งรัฐประการหนึ่ง และเพื่อให้เหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลงและความเป็นไปแห่งยุคสมัยประการหนึ่ง แต่ทั้งนี้ต้องมีข้อแม้ว่าหลักการที่บัญญัติขึ้นในภายหลังที่เรียกว่า “พระราชบัญญัติ” นี้ จะต้องไม่ขัดหรือแย้งกับหลักการแห่งพระธรรมวินัย

อาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535 ได้ตรา
ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ โดยแบ่งลำดับชั้นตามลักษณะการปกครอง ดังนี้

ในมาตรา 20 (1) คณะสงฆ์ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม การจัดระเบียบการ
ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคม และคณะกรรมการมหาเถร-สมาคม
ประกอบไปด้วย สมเด็จพระสังฆราช ทรงดำรงตำแหน่ง สกลมหาสังฆปริณายก และทรงดำรง
ตำแหน่งประธานคณะกรรมการมหาเถรสมาคม ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ ทรงตราพระบัญชาที่ไม่ขัด
หรือแย้งต่อกฎหมาย พระธรรมวินัย และกฎหมายมหาเถรสมาคม

นอกจากนั้น ยังมีการออกกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 15 พ.ศ. 2523 ว่าด้วยระเบียบ
การปกครองคณะสงฆ์ หมวดที่ 2 ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง หมวดที่ 3 ระเบียบ
การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้

(1) วิธีการดำเนินการเพื่อความเรียบร้อยดีงาม วิธีดำเนินการศาสนศึกษา และการศึกษา
สงเคราะห์ วิธีดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนา วิธีดำเนินการสาธารณูปการ และการสาธารณ-
สงเคราะห์ อันเกี่ยวกับการคณะสงฆ์ และการพระพุทธศาสนา ให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบ
มหาเถรสมาคม

(2) ให้มีเจ้าคณะมหานิกาย และเจ้าคณะธรรมยุต ปกครอง บังคับบัญชาวัดและพระภิกษุ
สามเณรในนิกายนั้นๆ

อนึ่งในการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค แบ่งเป็นระดับภาค ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ
ระดับตำบล มีผู้บังคับบัญชาในตำแหน่งเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล ตาม
ลำดับ อนึ่ง ตามกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 14 พ.ศ. 2535 ว่าด้วยจำนวนและเขตการปกครองคณะสงฆ์
ส่วนภูมิภาค กำหนดให้มีเจ้าคณะภาค 18 ภาค โดยรวมเขตการปกครองในระดับจังหวัดเป็นเขตการ
ปกครองภาค โดยกำหนดอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะภาคไว้ ดังนี้

(1) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎหมายมหา-
เถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

(2) ควบคุมส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์
การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

(3) วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์ คำสั่ง หรือคำวินิจฉัยชั้นจังหวัด

(4) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะจังหวัดให้เป็นไปโดยชอบ

(5) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะ และเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณร ผู้อยู่ในบังคับ
บัญชา หรือ อยู่ในเขตการปกครองของตน และตรวจตราชี้แจง แนะนำ การปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ใน

บังคับบัญชาให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย อำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล มีอำนาจหน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าคณะภาค แตกต่างกันที่เขตพื้นที่การปกครอง

นอกจากการปกครองที่แบ่งลำดับชั้นตามที่ตราไว้แล้วนั้น การปกครองที่ถือว่าเป็นฐานรากฐานของการปกครองที่สำคัญ คือ ตำแหน่งเจ้าหน้าที่เจ้าอาวาส ในมาตรา 37 และมาตรา 38 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535 ได้บัญญัติหน้าที่ของเจ้าอาวาสไว้ ดังนี้

- (1) บำรุง รักษา วัด จัดกิจกรรม และศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปได้ด้วยดี
- (2) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิต และคฤหัสถ์ที่มีอยู่ หรือพำนักอยู่ในวัดนั้นให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือ คำสั่งมหาเถรสมาคม

(3) เป็นธุระในการศึกษาอบรม และสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิต และคฤหัสถ์

(4) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

โดยได้มีการบัญญัติอำนาจของเจ้าอาวาสไว้ ดังนี้

- (1) ห้ามบรรพชิต และคฤหัสถ์ ซึ่งมีได้ รับนุญาตจากเจ้าอาวาส เข้าไปอาศัยอยู่ในวัด
- (2) สั่งให้บรรพชิต และคฤหัสถ์ ซึ่งมีได้ อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปเสียจากวัด
- (3) สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่อยู่ภายในวัด หรือพำนักอยู่ในวัด ทำงานภายในวัด หรือให้ทำทัณฑ์บน หรือให้ขอขมาโทษ ในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้น ประพฤติปฏิบัติผิดคำสั่งเจ้าอาวาส ซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับระเบียบ หรือ คำสั่งของมหาเถรสมาคม (คณาจารย์โรงพิมพ์เชียงใหม่, 2536: 240-241)

2. ด้านศาสนศึกษา

การจัดการศึกษาแก่บุคคลากรทางคณะสงฆ์ ที่เรียกว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม ซึ่งแบ่งออกเป็น ส่วนต่างๆ ดังนี้

2.1 การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ได้แก่ การศึกษาพระธรรมวินัย โดยจัดเป็นหลักสูตร สำหรับพระสงฆ์และสามเณร ที่เรียกว่า นักธรรม แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ นักธรรมชั้นตรี โท และเอก และสำหรับฆราวาสที่มีความสนใจที่จะศึกษาพระพุทธศาสนา เรียกว่า ธรรมศึกษา แบ่งเป็น 3 ชั้น เช่นกัน คือ ธรรมศึกษาชั้นตรี โท และเอก

2.2 การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ได้แก่ การศึกษาภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาที่จารึกคัมภีร์คำสอนสำคัญในทางพระพุทธศาสนา คือพระไตรปิฎกเพื่อให้เกิดความเข้าใจและซาบซึ้งในอรรถรสแห่งธรรมได้มากยิ่งขึ้น จึงจัดให้มีการเรียนการสอนภาษาบาลีโดยปัจจุบัน แบ่งออกเป็น 3 ระดับ 9 ชั้น

ระดับที่ 1 เรียกว่า เปรียญตรี ได้แก่ เปรียญ (ประโยค)1-2 และเปรียญ 3 ประโยค ในขั้นนี้ศึกษาพื้นฐานทางไวยากรณ์ และหลักการแปลบาลี การสัมพันธ์ประโยคที่เป็นโครงสร้างทางภาษาบาลี เป็นต้น และสำหรับพระสงฆ์ หรือ สามเณรที่สอบได้ตั้งแต่ระดับ เปรียญธรรม 3 ประโยคขึ้นไป จะได้รับการแต่งตั้งเป็นมหาเปรียญมีสำพนามเรียกนำหน้าชื่อว่า “มหา”

ระดับที่ 2 เรียกว่า เปรียญโท ได้แก่ เปรียญธรรม 4 ประโยค ถึงเปรียญธรรม 6 ประโยค

ระดับที่ 3 เรียกว่า เปรียญเอก ได้แก่ เปรียญธรรม 7 ประโยค ถึง เปรียญธรรม 9 ประโยค

2.3 การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ (ปริยัติสามัญ) ได้แก่ ระบบการศึกษาที่มุ่งยกระดับความรู้ของพระภิกษุสามเณรให้เข้าใจระบบการศึกษาทางโลก ควบคู่ไปกับระบบการศึกษาทางธรรม มี 2 ระดับ คือ ระดับมัธยมตอนต้น (ม.1-3) และมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.4-6) ที่ครอบคลุมวิชาเหล่านี้ คือ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สุขศึกษา สังคมศึกษา เป็นต้น

2.4 มหาวิทยาลัยสงฆ์ เป็นการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษา และระดับสูงกว่าอุดมศึกษาสำหรับพระสงฆ์ และสามเณร (ปัจจุบันฆราวาสสามารถเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้) การศึกษาพระพุทธรศาสนาและวิชาการขั้นสูงอื่นๆ โดยแบ่งเป็นคณะต่างๆ เช่น คณะพุทธศาสตร์ คณะครุศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ เป็นต้น โดยมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้นมี 2 แห่ง คือ

2.4.1 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ฝ่ายมหานิกาย) ตั้งอยู่ที่วัดมหาธาตุฯ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพมหานคร นอกจากนั้นยังมีวิทยาเขตตั้งกระจายอยู่ตามภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ เพื่อให้บริการการศึกษาและยกระดับบุคลากรของพระศาสนาและบุคลากรทางสังคม

2.4.2 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (ฝ่ายธรรมยุตินิกาย) ตั้งอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร บางลำพู กรุงเทพมหานคร นอกจากนั้นยังมีวิทยาเขตตั้งกระจายอยู่ในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ

3. ด้านการศึกษาสงเคราะห์

การสนับสนุนให้บุคลากรทางศาสนาและทางสังคมให้เป็นผู้มีการศึกษา ซึ่งเป็นหนึ่งในหน้าที่หรือบทบาทที่พระสงฆ์จักต้องดำเนินการและเข้าไปมีส่วนร่วม เช่น

(1) การบวชเรียน การบวชสามเณรภาคฤดูร้อน การบวชเนกขัมมจารินี การบวชชีพราหมณ์ เพื่อรับการอบรมสั่งสอน ขัดเกลาด้านจิตใจให้เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ เป็นคนดีของสังคม หรือเพื่อให้เป็นเครื่องมือหนึ่งในการแก้ปัญหาชีวิต และจิตใจได้

(2) การจัดตั้งโรงเรียนพระพุทธรศาสนาวันอาทิตย์ เพื่อให้มีการศึกษาอบรมวิชา พระพุทธรศาสนา และวิชาการอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องด้วยสังคม วัฒนธรรม มารยาทไทย ขนบธรรมเนียม และประเพณีทางสังคมอันดีงามต่างๆ

(3) โรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ หรือ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) ที่บางวัด หรือ พระสงฆ์บางรูปสนับสนุนและดำเนินการ เพื่อสร้างโอกาสทางการศึกษาทั้งแก่พระภิกษุสามเณร และ บุคลากรทางสังคมทั่วไป หรือ การส่งเสริม สนับสนุนการฝึกอบรมวิชาชีพต่างๆ

(4) การสงเคราะห์ด้านทุนการศึกษา ทุนอาหารกลางวัน แก่นักเรียนตามสถานศึกษา ต่างๆ ให้ได้โอกาสและความสะดวกทางการศึกษาในโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในวัดที่ตนเองสังกัดหรือ การ สงเคราะห์ศิษย์วัด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนยากจน และด้อยโอกาสทางสังคมให้ได้รับการศึกษา บางคนเมื่อ มีการศึกษาแล้วสามารถเติบโตและมีอนาคตที่ดี เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ นักธุรกิจหรือแม้กระทั่งเป็น นายกรัฐมนตรี เป็นต้น

(5) การให้ใช้ที่ดินหรือสถานที่ของทางวัด เพื่อเป็นสถานที่ตั้งอาคารเรียน หรือสถาน ศึกษา ทั้งศูนย์อบรมเด็กเล็ก หรือเด็กก่อนเกณฑ์ โรงเรียนประชาบาล โรงเรียนมัธยมศึกษา หรือ แม้ กระทั่งในระดับอุดมศึกษา

(6) การเป็นครูพระช่วยสอนวิชาพระพุทธศาสนา วิชาจริยธรรม หรือวิชาศีลธรรมใน โรงเรียน หรือ ตามสถานศึกษาต่างๆ เช่น การสัญจรไปให้การศึกษาแก่นักเรียน หรือ คณะครูตามโรง เรียนในลักษณะของโครงการอบรมระยะสั้น เช่น โครงการเข้าค่ายพุทธบุตร ค่ายพุทธธรรม ค่ายยว- พุทธ เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นการดำเนินงานของพระสงฆ์ในส่วนที่เป็นการศึกษาสงเคราะห์แก่สังคม

4. ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ประชาชน เยาวชน หรือคนในสังคมได้สามารถ รับรู้หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาและสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง เช่น การเทศนา การปาฐกถาหรือการดำเนินการอื่นใดในรูปแบบโครงการ หรือการดำเนินการส่วนตัว เพื่อให้ธรรมะ เข้าถึงจิตใจประชาชน และให้ประชาชนได้เข้าถึงธรรมะ เช่น

(1) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อปต.) โครงการนี้ดำเนินการเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2518 โดยระเบียบของมหาเถรสมาคม ที่ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล โดยให้ เป็นภาระที่ต้องรับผิดชอบของคณะสงฆ์ในระดับต่างๆ โดยมีวัตถุประสงค์หลัก คือ เพื่อให้วัดและ พระสงฆ์ได้ทำหน้าที่ให้ความรู้ อบรมศีลธรรมแก่ประชาชนในท้องถิ่น ด้วยการแนะนำ สงเคราะห์ สั่งสอนให้ประชาชน หรือเยาวชนเกิดสามัคคีธรรมและกตัญญูกตเวทิตาธรรม อันจะก่อให้เกิด ประโยชน์โดยตรงแก่ประชาชนและก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม/ชุมชน

(2) โครงการพระธรรมจาริก หรือพระธรรมทูตภายในประเทศ ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2508 และยังคงดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน โดยความร่วมมือของกรมประชาสัมพันธ์ และกรมประชา-

สัมพันธ์ โดยมีการส่งพระสงฆ์เดินทางไปเพื่อปฏิบัติศาสนกิจตามหมู่บ้านชาวเขา และที่ทุรกันดารห่างไกลต่างๆ ในภาคเหนือ และโครงการพระธรรมจาริกนี้มีวัตถุประสงค์หลัก คือ

(2.1) เพื่ออบรมศีลธรรม และหน้าที่พลเมืองดีแก่ชาวเขา

(2.2) เพื่อให้การสงเคราะห์ทางจิตใจ การศึกษา การรักษาพยาบาล การช่วยเหลือ การแก้ปัญหาเฉพาะด้านต่างๆ เพื่อให้ชาวเขามีความรู้สึกรู้ว่าเป็นพวกเดียวกันกับคนไทย ที่อยู่ในส่วนอื่นๆ ของประเทศ ตามแนวทางการลดช่องว่าง และการผสมกลมกลืน (assimilation)

(2.3) เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และโครงการนี้ถือว่าเป็นโครงการที่คณะสงฆ์ได้สร้างคุณูปการแก่สังคมเป็นอย่างมาก และสร้างความพึงพอใจแก่ฝ่ายอาณาจักรเป็นอย่างยิ่ง เนื่องด้วยสังคัมสมัยนั้นประสบปัญหาผู้ก่อการคอมมิวนิสต์ ที่พยายามขยายฐาน และเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของชาติ โครงการนี้สามารถตัดตอนการโฆษณาชวนเชื่อของกลุ่มคอมมิวนิสต์ได้เป็นอย่างดี (ชาเลื่อง วุฒิจันทร์, 2523: 165)

(3) โครงการพระธรรมทูตสายต่างประเทศ เป็นอีกงานด้านการเผยแผ่ด้านหนึ่งที่คณะสงฆ์ได้ดำเนินการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณได้รับเอาภาระธุระในการผลิตพระสงฆ์ เพื่อให้มีความพร้อมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างแดน ซึ่งมีความจำเป็นและเป็นการทำงานในเชิงรุกด้านการเผยแผ่ของคณะสงฆ์ไทยด้วยการนำเอาหลักธรรมไปเผยแผ่ในต่างแดนแก่เพื่อนมนุษย์ต่างเชื้อชาติ ต่างภาษา ต่างวัฒนธรรม เพื่อให้ได้มีโอกาสได้เรียนรู้พระพุทธศาสนา และเป็นผู้มีส่วนแห่งธรรมขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าร่วมกัน

(4) โครงการพระจริยนิเทศก์ เป็นโครงการที่ดำเนินการโดยพระสงฆ์เพื่อให้พระสงฆ์ได้มีบทบาทในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการสอนธรรมแก่ประชาชน ด้วยการสนับสนุนของกรมการศาสนา ที่ออกระเบียบว่าด้วยพระจริยนิเทศน์ พ.ศ. 2532 ว่าด้วยการกำหนด คุณสมบัติของพระที่จักทำหน้าที่เป็นพระจริยนิเทศน์ เช่น สำเร็จการศึกษาปริญญาธรรม 6 ประโยค หรือสำเร็จการศึกษานักธรรมชั้นเอกหรือจบการศึกษาในระดับอุดมศึกษา หรือมีความรู้ไม่ต่ำกว่า ปริญญาธรรม 4 ประโยค หรือในกรณีที่เป็นผู้ที่มีความสามารถพิเศษด้านการเผยแผ่ เพื่อช่วยงานการเผยแผ่ของเจ้าคณะจังหวัด หรือเจ้าคณะปกครองในการปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ เป็นต้น

5. ด้านสาธารณูปการ

การพัฒนาวัดและอาคารสถานที่ภายในวัด ตลอดจนสิ่งแวดล้อม หรือสภาพภูมิทัศน์ภายในวัด เพื่อให้วัดเป็นสถานที่ที่เอื้อประโยชน์แก่สังคม ชุมชน และการพัฒนาเหล่านี้ ได้แก่ การดูแล การซ่อมแซม การสร้าง การทำนุบำรุงรักษาอาคารสถานที่หรือศาสนสถานต่างๆ ที่สำคัญภายในวัด อนึ่ง

งานด้านสาธารณูปการของวัด หรือของพระสงฆ์แต่ละวัด แต่ละรูปนั้นจะมีลักษณะที่ไม่ทัดเทียมกัน หรือมีความแตกต่างกันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการของวัดหรือของชุมชนเป็นสำคัญ และนอกจากนั้น ยังขึ้นอยู่กับงบประมาณ ความรู้ ความสามารถ วิสัยทัศน์หรือบารมีของวัดหรือของพระสงฆ์รูปนั้นๆ ด้วยเช่นกัน เพื่อการสร้างแนวร่วมและแรงสนับสนุนทั้งจากพระสงฆ์ ฆราวาสหรือจากชุมชน ในการดำเนินการสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่เกี่ยวข้องด้วยงานด้านสาธารณูปการ

6. ด้านสาธารณสงเคราะห์

บทบาทการดำเนินงานของวัดหรือพระสงฆ์ ในการดำเนินการให้ความช่วยเหลือ ประชาชน หรือสังคมในด้านต่างๆ ที่สอดคล้อง เหมาะสมกับสมณภาวะ เช่น การให้ใช้วัดเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศล ในประเพณีชีวิตต่างๆ (การเกิด การแก่ การเจ็บ การตาย) หรือการสาธารณสงเคราะห์ด้านอื่นๆ เช่น การสนับสนุน หรือการสงเคราะห์สังคม ด้านการงาน การส่งเสริมรายได้หรือ การพัฒนาอาชีพ การสงเคราะห์ผู้ป่วยผู้ยากไร้ หรือการรักษาพยาบาลผู้เจ็บไข้ การจัดตั้งโรงพยาบาล การบริจาคทรัพย์เพื่อสร้างโรงพยาบาล หรือการดำเนินการจัดสร้างโรงพยาบาลด้วยตนเองด้วยการระดมเงินทุนจากประชาชนที่เลื่อมใสศรัทธา เป็นต้น บทบาทหรือภารกิจของวัดและพระสงฆ์เหล่านี้ ถือว่าเป็นการดำเนินงานด้าน สาธารณสงเคราะห์

จากกรอบของการดำเนินบทบาทของพระสงฆ์ทั้ง 6 ด้าน ที่ได้นำเสนอไปแล้วนั้น เป็นกรอบ การดำเนินบทบาทที่สำคัญ ที่คณะสงฆ์หรือพระสงฆ์ไทยนั้น จะต้องรับเอาแนวทางหรือกรอบทั้ง 6 ด้าน นั้นมาปฏิบัติ และให้ถือเป็นภาระธุระที่จักต้องดำเนินการสานต่อให้เสมอเหมือนกัน หรือให้มีทิศทางเป็น อันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งอาจมีความแตกต่างกันบ้างในรายละเอียด รูปแบบ กิจกรรม หรือ โครงการ และ ยังรวมทั้งกลยุทธ์ในการทำงานของแต่ละท่าน แต่จะต้องมีอิงอาศัยกรอบสำคัญในการทำงาน คือ พระธรรมวินัย และคำนึงถึงความพอเหมาะแก่สมณสาธูปเป็นสำคัญ อนึ่ง การดำเนินบทบาทตามภารกิจ ทั้ง 6 ด้านนั้น ให้เป็นไปตามตำแหน่งหน้าที่ทางคณะสงฆ์ประการหนึ่ง และให้เป็นไปตามความศรัทธา มั่น ในอันจะเสียดสละบำเพ็ญประโยชน์ให้เกิดแก่สังคม/ชุมชนของปัจเจกสงฆ์ ประการหนึ่งด้วย

แนวคิดการพัฒนาชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ได้เกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้เอง โดยมีการกล่าวขานและมีการ เย่ยถึงมากขึ้นในระยะเวลาภายใน 20 – 30 ปีที่ผ่านมาเอง การพัฒนาชุมชนนั้น เราอาจถือได้ว่าเป็น การพัฒนาเมืองและพัฒนาชนบทได้เช่นกัน เพราะคำว่า “ชุมชน” (community) นั้น อาจจะอยู่ในชนบท หรือในเมืองก็ได้ แม้ว่าการพัฒนาชุมชนส่วนใหญ่ของประเทศโลกที่สาม มักจะกระทำกันในชนบท

มากกว่าในเมืองก็ตาม แต่ก็มิได้หมายความว่า การพัฒนาชุมชนในเมืองจะกระทำมิได้ความจริงแล้ว ชุมชนเมืองใหญ่ๆ หลายแห่งก็ต้องพัฒนาเหมือนกัน อาทิ บริเวณแหล่งเสื่อมโทรมต่างๆ รวมทั้งบริเวณ ที่มีประชาชนตั้งอยู่หนาแน่น และที่ซึ่งยังไม่ได้ใช้ประโยชน์เต็มที่อื่นๆ (สนธิ สัมครกร, 2542: 132) ดังนั้น การพัฒนาชุมชน จึงควรต้องมีความหมายครอบคลุมทั้งชุมชนเมือง และชุมชนท้องถิ่น ชุมชน ชนบทด้วย

1. ความหมายของชุมชน

ในการศึกษาเรื่องการพัฒนาชุมชน (community development) สิ่งหนึ่งที่ต้องทำความเข้าใจ ก่อนการศึกษา คือเรื่องของความหมายของชุมชน เพื่อให้เข้าใจกรอบแนวคิดเชิงความหมายของชุมชน ว่ากว้างแคบอย่างไรหรือมีผู้นิยามความหมายของชุมชนเป็นอย่างไรทั้งนี้เพื่อกำหนดกรอบความคิด ของผู้ศึกษาที่มีต่อชุมชนให้กระจ่างชัดเจนเอง อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2536: 64) ได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับชุมชนว่า คำว่า “ชุมชน” เป็นคำใหม่ในภาษาไทย เพราะไม่เคยปรากฏในพจนานุกรม ฉบับ พ.ศ. 2593 และสันนิษฐานว่าน่าจะเริ่มมีการใช้หลังจากนั้นเล็กน้อย โดยการแปลมาจากภาษาอังกฤษว่า “community” ในระยะที่วิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ตะวันตกได้เริ่มแพร่เข้ามาสู่ประเทศไทยเพื่อ ศึกษาชนบทและต่อมารัฐก็ได้ใช้คำนี้ หลังจากที่ได้ตื่นตัวในการพัฒนาหมู่บ้าน จนมีการตั้งหน่วยงาน ขึ้นใหม่ คือ กรมการพัฒนาชุมชน ใน ปี พ.ศ. 2505 ด้วยเหตุนี้ในระยะแรกชุมชนจึงมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า บ้านหรือหมู่บ้านในภาษาไทยที่มีมาก่อนหน้านั้น ในฐานะเป็นหน่วยการปกครองที่มี ขอบเขตแน่นอนภายใต้การควบคุมของรัฐ

เจลิยว บุรีภักดีและคณะ (2545: 44-45) ได้ให้ความหมายของ คำว่า “ชุมชน” (community) หมายถึง กลุ่มคนหรือบริเวณที่กลุ่มคนนั้นๆ อยู่รวมกันได้ทุกๆ ที่แต่ละคนมีความแตกต่างกัน หรือ ความหลากหลายในชุมชนนั้น เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526: 6-8) ได้ให้ความหมายของ “ชุมชน” ว่า หมายถึง องค์กรทาง สังคมอย่างหนึ่ง ที่มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่งที่ปวงสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นฐานส่วนใหญ่ และสามารถแก้ไขปัญหาส่วนใหญ่ในชุมชนของตนเองได้ โดยสรุปแล้วชุมชน ใน ทศนะของสัญญา สัญญาวิวัฒน์ จะต้องประกอบด้วย (1) ประชากรจำนวนหนึ่ง (2) สถาบันทางสังคม (3) องค์กรทางสังคมชนิดที่มีขนาดย่อมกว่าชุมชน เช่น ครอบครัว กลุ่มสหกรณ์ สโมสร เป็นต้น และ (4) อาณาเขตทางภูมิศาสตร์

มาร์วิน อี. โอลเซน (Marvin E. Olsen) (อ้างถึงใน เกลียว บุรีภักดี และคณะ, 2545: 50) ได้ให้ความหมายว่า “ชุมชน” หมายถึง องค์การทางสังคมประเภทหนึ่งที่ประกอบด้วยพื้นที่บริเวณหนึ่ง ที่บรรดาสมาชิกตอบสนองความต้องการ พื้นฐานของคนส่วนใหญ่ในชุมชนของตนเองได้

ประเวศ วะสี (2541: 35-36) ให้ความหมายของ “ชุมชน” ว่า การที่คนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามในการกระทำอะไรร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ และรวมถึงมีการติดต่อสื่อสาร (communicate) ร่วมกัน อาจพิจารณาโดยการเป็นคุณลักษณะของชุมชนได้ ดังนี้

- (1) มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน
- (2) มีความเอื้ออาทรต่อกัน
- (3) มีการกระทำร่วมกัน
- (4) มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ

ดังนั้น ความหมายเกี่ยวกับชุมชนส่วนใหญ่จะเน้นไปที่ลักษณะที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ขอบเขตเชิงพื้นที่เป็นที่ตั้งของชุมชนที่ชัดเจน มีกลุ่มคนที่มาอาศัยอยู่ร่วมกัน มีการปฏิสัมพันธ์ (interaction) กลายเป็นความผูกพันและสร้างกิจกรรมเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตร่วมกันขึ้น การเป็นชุมชนนั้น ไม่ได้อยู่ที่ลักษณะทางกายภาพเพียงอย่างเดียว (อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน) หรือขึ้นอยู่กับคนเท่านั้น แต่ยังอาจหมายถึง อุดมการณ์ อำนาจ และความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีทั้งความกลมกลืน (harmonious) เป็นหนึ่งเดียว (unity) มีความขัดแย้ง เคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลง และผลิตใหม่ได้ โดยนัยนี้ความเป็นชุมชนจึงมีได้หลายลักษณะและหลายระดับ ตั้งแต่ชุมชนในระดับ ครอบครัว ชุมชนระดับหมู่บ้าน ชุมชนระดับเครือข่าย ชุมชนวิชาการ ชุมชนกลางอากาศ หรือ ชุมชนโลก เป็นต้น (ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์, 2544: 5) ดังนั้น อาจจะทำให้ความหมายของ “ชุมชน” ได้ว่า หมายถึง “กลุ่มทางสังคมที่อยู่อาศัยร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกัน เช่น ครอบครัว ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล หรือเรียกเป็นอย่างอื่น มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน มีการติดต่อสื่อสารและเรียนรู้ร่วมกัน มีความผูกพันและเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรมเดียวกัน ร่วมมือและพึ่งพาอาศัยกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน” (เกลียว บุรีภักดี และคณะ, 2545: 52)

2. ความหมายของการพัฒนาชุมชน

องค์การสหประชาชาติ (United Nation) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชน ไว้ในหนังสือ social progress through community development ว่า หมายถึง กรรมวิธีที่มุ่งจะสร้างความเจริญในด้านเศรษฐกิจและสังคมให้แก่ชุมชนเป็นส่วนรวม โดยชุมชนนั้นจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน และถ้าเป็นไปได้ ความคิดริเริ่มนั้นควรเป็นของประชาชนเอง (พัฒน์ สุจางค์, 2524: 18)

นอกจากนี้ องค์การสหประชาชาติ (United Nation) ยังได้ให้ความหมายของ “การพัฒนาชุมชน” เพิ่มเติมว่า หมายถึง กระบวนการซึ่งดำเนินไปด้วยการร่วมกำลังของราษฎรและเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล เพื่อปรับปรุงสภาพเศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนให้เจริญยิ่งขึ้น และเพื่อผสมผสานชุมชนเหล่านั้นเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศชาติ โดยราษฎรอุทิศตัวให้กับประเทศและเข้าร่วมการพัฒนาประเทศ อย่างเต็มที่ (บุญมา พงษ์โหมศ, 2525: 9)

เจเลียว บุรีภักดี และคณะ (2545: 45) ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนาชุมชน คือ การทำให้คนที่อยู่ในพื้นที่บริเวณที่มีความแตกต่างกันทั้งทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา ความเป็นอยู่ การศึกษา ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม ความเชื่อ และอื่นๆ สามารถอยู่รวมกันได้อย่างราบรื่น มีความสุข รู้รักสามัคคี และร่วมมือกันทำงานได้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526: 10) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนว่า คือ การเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบของชุมชนจากสภาพที่เป็นอยู่ (สภาพที่ไม่พึงปรารถนาไม่ดั่งใจ) ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ (สภาพที่พึงปรารถนา ที่ดั่งใจ หรือเจริญ) กล่าวคือ เป็นการจงใจ เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน เพื่อการเปลี่ยนแปลงสภาพของส่วนประกอบต่างๆ ในชุมชน จากสภาพที่ไม่พึงปรารถนา ไปสู่สภาพที่พึงปรารถนาอันเป็นเป้าหมายที่ชุมชนตั้งไว้ กล่าวโดยสรุปการพัฒนาชุมชน ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงชุมชนโดยมีการวางแผน (planned community change)

การ์วิน และทรอปแมน (Garvin and Tropman, 1992: 184-185) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนในมุมมองของนักสังคมสงเคราะห์ว่าหมายถึง กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับคนในชุมชน ทั้งหมดเป็นความสำนึกร่วมกันในปัญหาของคนในชุมชน และกิจกรรมได้นำไปสู่การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของคนในชุมชนบนพื้นฐานของสำนึกร่วมดังกล่าว โดยนักสังคมสงเคราะห์จะเริ่มงานด้วยการสนทนาพูดคุยกับบุคคลในชุมชนที่สังเกตเห็นแล้วว่าจะมีศักยภาพในการเผยแพร่สำนึกร่วมในการแก้ปัญหาไปสู่คนอื่นๆ ในชุมชนและการร่วมประเมินสภาพปัญหากับคนในชุมชนจะนำไปสู่การแก้ปัญหาในที่สุด

โดยสรุปแล้ว “การพัฒนาชุมชน” หมายถึง การเปลี่ยนแปลง การสร้างสรรค์ปรับปรุงอย่างมีกระบวนการ (process) และเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมีโครงสร้างและแบบแผน (planned and structured change) หรือมีการกำหนดทิศทางเป้าหมายที่แน่นอน (ultimate goal) ที่อาจเป็นไปได้ทั้งการกระทำของภาครัฐและภาคเอกชนหรือเป็นความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับเอกชน ทั้งนี้เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตด้านต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ การศึกษาเรียนรู้ สุขภาพ อนามัย การมีส่วนร่วม เป็นต้น ของคนภายในชุมชนให้ดีขึ้น ในขณะที่เดียวกันยังอาจหมายถึงการเรียนรู้และการสร้างไว้ซึ่งทุนทางสังคม (social capital) ที่ชุมชนมีมาแต่ดั้งเดิม คือ ภูมิปัญญา ระบบนิเวศ ความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรมประเพณี ขนบธรรมเนียม ชาติพันธุ์ ศาสนา และภาษา อีกด้วย

3. กระบวนทัศน์การพัฒนาชุมชน

แนวคิด แนวทางปฏิบัติ หลักการ หรือ กระบวนทัศน์ของพัฒนาชุมชนนั้น มีนักวิชาการหรือนักพัฒนาชุมชนทั่วโลกได้กล่าวถึงกันอย่างแพร่หลาย ทั้งที่สะท้อนออกมาในรูปของความรู้ การศึกษาวิจัย และในส่วนของประสบการณ์ของนักพัฒนาชุมชน จากอดีตถึงปัจจุบันมีแนวคิดมากมาย แนวคิดและหลักการบางอย่างประสบผลสำเร็จบางอย่างล้มเหลวไม่ว่าจะประสบผลสำเร็จ หรือล้มเหลวหากจะกล่าวถึงคงจะต้องแจกแจงในรายละเอียดปลีกย่อยอีกมากมาย แต่ในที่นี้จักได้นำเสนอแนวคิดหรือกระบวนทัศน์ที่ได้รับการยอมรับ และมีการปรับใช้ในการพัฒนาชุมชนต่างๆ ของสังคมไทย เพื่อเป็นข้อเสนอแนะในทางการศึกษาและการปฏิบัติการ ในส่วนที่ว่าด้วยการพัฒนาชุมชน ดังนี้

3.1 กระบวนทัศน์การพัฒนาชุมชนบนมิติวัฒนธรรม

ปรัชญาและแนวคิด การศึกษาการพัฒนาชุมชนตามแนววัฒนธรรมชุมชน มีแนวคิดและปรัชญาเบื้องต้น คือวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ของบุคคลและชุมชน หากคนเราไม่รู้จักตนเอง/ไม่เคารพตนเองก็ไม่อาจพัฒนาได้และวัฒนธรรมเป็นพลังสำหรับการพัฒนา ซึ่งแนวคิดได้รับการก่อตัวขึ้นในหมู่ของนักพัฒนาเอกชนในสังคมไทยบางกลุ่ม โดยมองว่าชนบทหรือชุมชนมีวัฒนธรรมที่ดี มีศักยภาพในการที่จะพัฒนา และ/หรือที่จะต้านกระแสทุนนิยมได้ แนวคิดนี้มองเห็นปรากฏการณ์ที่เป็นผลของระบบทุนนิยมที่เน้นวัตถุทำให้คนเห็นแก่ตัวและต้องพึ่งพาทุนจากภายนอก จึงหันมาเน้นคุณธรรม ชาวบ้านที่ให้ความสำคัญกับจิตใจ การพึ่งพาตนเองและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นหลักธรรมในการพัฒนา เช่น การใช้ระบบเกษตรแบบผสมผสาน การเกษตรขนาดเล็ก เป็นต้น (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543: 60-61)

มิติทางวัฒนธรรมเป็นการมองปัญหาแบบองค์รวม สรรพสิ่งต่างๆ มีความสัมพันธ์กันโดยที่ไม่แยกเป็นส่วนๆ รวมทั้งการมองวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่อธิบายสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์ เชื่อมโยงกับระบบนิเวศกับความสัมพันธ์ของคนในสังคม รวมทั้งคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ คือ ความเป็นตัวของตัวเอง ไม่ถูกครอบงำความคิดจากใคร ปัญหาวัฒนธรรมสมัยนี้ คือ การครอบงำทางความคิดที่วางอยู่บนผลประโยชน์ของตัวเองเป็นที่ตั้ง โดยขาดความรับผิดชอบต่อชุมชน สังคม โดยอาศัยต้นทุนทางวัฒนธรรมที่สะสมอยู่ก่อนแล้วทั้งสิ้นในรูปแบบที่หลากหลาย ตั้งแต่ศีลธรรม ศิลปะและภูมิปัญญา โดยอาศัยกระบวนการเสริมพลังทางสังคม (เจลิชว บุนริภักดี และคณะ, 2545: 58-59) โดยหลักแนวคิดพื้นฐานของยุทธศาสตร์วัฒนธรรมชุมชนนี้ ส่วนหนึ่งมาจากปรัชญาพุทธศาสนาที่ปฏิเสธพัฒนาการที่เน้นการพัฒนาในด้านวัตถุ (การขยายตัวของGDP) โดยถือเอาความสุขสูงสุดของมนุษย์เป็นเป้าหมาย หรือที่เรียกว่า “human-centered development” อีกส่วนหนึ่งมาจากแนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองโดยเฉพาะวิธีการในการแก้ปัญหา แต่แตกต่างจากหลักเศรษฐศาสตร์การเมือง ตรงที่ให้ความสำคัญกับชนบทและ

ด้านวัฒนธรรมค่อนข้างมาก (ยุค ศรีอาริยะ, 2541: 268) ซึ่งต้องถือว่าปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้เกิดแนว
คิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน โดยเฉพาะแนวทางการพัฒนาแบบวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทย คือ

(1) เกิดการคุกคามของระบบทุนนิยมต่อชุมชนหมู่บ้าน และมีแนวโน้มในการสลายตัวของ
ชุมชน ในขณะที่วัฒนธรรมชุมชนยังเข้มแข็งอยู่ และ

(2) เกิดการตื่นตัวของปัญญาชนและผู้มีการศึกษาต่อการมีส่วนร่วมในทางการเมืองของ
ประเทศ รวมทั้งการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยหลังการเปลี่ยนแปลง 14 ตุลาคม 2516 (ฉัตรทิพย์
นาทสุภา, 2537: 183)

ประเวศ วะสี (2544: 45) นักคิดสายชุมชนคนสำคัญของสังคมไทย ได้เสนอแนวคิดการ
พัฒนาแบบวัฒนธรรมชุมชน สรุปได้ 3 ประเด็น คือ

(1) ต่อต้านรัฐ โดยประเวศ เสนอว่า รัฐหรือระบบราชการไม่เข้าใจชุมชนชนบท รัฐออก
กฎระเบียบมากมายเพื่อผูกมัดประเทศ ทำให้ประเทศเป็นอัมพาตเพราะการปิดกั้นประชาธิปไตยและ
การมีส่วนร่วมของประชาชน รัฐมักจะชี้ขาด ชี้นำ และครอบงำ โดย ประเวศ เสนอว่า “ต้องลดอำนาจ
ข้าราชการลงอย่าให้ขึ้นไปถึงชุมชน ให้ชุมชนมีสิทธิมีเสียงที่จะวางแผน หรือ ตัดสินใจที่จะลงมือกระทำ
อะไรซึ่งเขาจะทำได้มากมาย อันเป็นการโอนอำนาจ คืนอำนาจการตัดสินใจไปให้ประชาชนในชุมชน”

(2) ส่งเสริมชุมชน คือ การส่งเสริมให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง คือเบญจจันท์ชุมชน ได้แก่

(2.1) จิตใจที่มีธรรมะ ขยันหมั่นเพียร และสันโดษ

(2.2) แบบแผนการผลิตเป็นแบบแผนเพื่อกินเอง และเป็นเกษตรกรรมแบบผสมผสาน

(2.3) สมดุลกับระบบธรรมชาติแวดล้อม

(2.4) พึ่งตนเองทางเศรษฐกิจไม่ต้องพึ่งพาภายนอก และ

(2.5) มีชีวิตชุมชนมีสถาบันครอบครัว วัด และวัฒนธรรมชุมชนแห่งการช่วยเหลือ
พึ่งพากัน และชุมชนชนบทนี้ ควรจะพัฒนาความรู้ความสามารถจากความรู้เดิมที่เรียกว่าภูมิปัญญา
ชาวบ้านหรือปรีชาญาณท้องถิ่น ผสมเข้ากับวิชาการสากล การผสมผสานและเชื่อมโยงวัฒนธรรม
ชุมชนเข้ากับวัฒนธรรมสากล ถือว่าเป็น “กลวิธีที่สำคัญในการพัฒนาแบบสมดุลและมีประสิทธิภาพ”
และจากนั้นยังเสนอให้มีองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง เพื่อให้มีการรวมตัว การให้การช่วยเหลือ และการ
สร้างความเข้มแข็งให้แก่สมาชิกภายในชุมชนแต่ละคน

(3) ให้มีศาสนาธรรม โดยเฉพาะพระพุทธศาสนากับการพัฒนา ประเวศ เสนอว่า การพัฒนา
ที่สมบูรณ์ต้องพัฒนาทั้งด้านร่างกายและจิตใจควบคู่กันไป มีคุณธรรมและจริยธรรมที่แน่นอน โดย
เชื่อว่าหากปราศจากฐานคุณธรรมและจริยธรรมแล้ว ก็ไม่อาจพัฒนาเพื่อประชาชนจริงๆได้ เพราะ
มนุษย์จะพัฒนาแบบส่งเสริมตัวเอง การเห็นแก่ตัว มีกิเลสตัณหาซึ่งบดบังปัญญาและความดี ศาสนา
พุทธที่บริสุทธิ์จะส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม เพราะมีคำสอนประเภท ศีล สมาธิ และปัญญา ศีล

คือ กินน้อยใช้น้อย หรือการลดวัตถุนิยมลงสมาธิ คือจิตใจที่สงบถ้าจิตสงบแล้วมนุษย์ก็เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ให้ดีขึ้นได้ ส่วนปัญญา คือความรู้ การเรียนรู้ธรรมชาติของสรรพสิ่ง ดังนั้น การพัฒนาที่มีองค์ประกอบของศาสนา คือการพัฒนาจิตใจจึงเป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์ เพราะพระพุทธศาสนาเป็นฐานวัฒนธรรมชุมชน ประเวศจึงเสนอให้ชุมชนรับเอาศาสนามาเป็น องค์ประกอบของวัฒนธรรมชุมชน โดยสร้างเป็น “ชุมชนธรรมนิยม”

ในการพัฒนาบนมิติวัฒนธรรมแบบองค์รวม เพื่อให้สามารถเป็นพลังในการชี้นำแนวทางการพัฒนาในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และทางด้านการเมืองนั้น อานันท์ กาญจนพันธ์ (2544: 200-207) กล่าวว่า สังคมต้องตระหนักเสียก่อนว่า ทุกสังคมมีฐาน หรือต้นทุนทางสังคมอยู่ก่อนแล้วทุกสังคมในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น ศีลธรรม ศิลปะ และภูมิปัญญาเป็นต้น การสูญเสียต้นทุนทางวัฒนธรรมเหล่านั้นไป ก็จะทำให้สังคมนั้นล้มละลายทางด้านศีลธรรมและด้านอื่นๆ ตามมาด้วย ดังนั้น ประเด็นในการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาบนมิติวัฒนธรรม จึงไม่เพียงแต่เป็นการทำให้โลกทันสมัยเท่านั้น หากแต่อยู่ที่กระบวนการต่างๆ 4 ประการ คือ

(1) การเสริมสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรม (cultural space) คือ การเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพัฒนาพื้นที่ทางวัฒนธรรมของตนเองได้อย่างต่อเนื่องหรือที่เรียกว่าการเสริมสร้างต้นทุนทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญา ความรู้ อนุกรมการณ์ ศีลธรรม และคุณค่าทางทรัพยากรอื่นๆ โดยการสร้างสำนึกร่วมในการเป็นเจ้าของ และให้พร้อมที่จะร่วมกิจกรรมเพื่อสร้างสรรค์สังคมท้องถิ่นตัวเอง เพราะหากพัฒนาหรือเสริมสร้างต้นทุนทางวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว ก็จะเป็นพลังของชุมชนท้องถิ่นในการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาได้ในอนาคต

(2) การเสริมสร้างประชาสังคม (civil society) คือ การดึงมวลชน หรือ การผลักดันให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา เพื่อให้ทุกคนมีส่วนรับผิดชอบ ตรวจสอบ และได้รับประโยชน์อย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน ซึ่งจะช่วยให้การพัฒนาในด้านอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นในด้านเศรษฐกิจ และด้านการเมืองให้ก้าวหน้าไปพร้อมๆ กัน เพราะทุกคนจะรู้สึกได้ว่าได้รับความเป็นธรรมเสมอเหมือนกันชุมชนท้องถิ่นก็จะสามารถปกป้องสิทธิพื้นฐานของตนได้ และโดยที่ไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ

(3) การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรชุมชน คือความต่อเนื่องจากการเสริมสร้างประชาสังคม การที่ประชาสังคมจะเข้มแข็งได้นั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่สำคัญ คือองค์กรชุมชนต้องมีความเข้มแข็ง เพื่อจะได้ทำหน้าที่ในการตรวจสอบ และปกป้องสิทธิของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างเต็มที่ ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนจะมีส่วนช่วยเสริมให้ท้องถิ่นมีศักยภาพมากขึ้นในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงและการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนา ตลอดจนยังจะเป็นกำลังพื้นฐานในระบบประชาธิปไตยแบบประชาสังคมในระดับรากหญ้าต่อไป

(4) การเคารพสิทธิในความแตกต่างหลากหลายทางพหุสังคม (plural society) คือ การเคารพสิทธิ หรือความแตกต่างหลากหลาย หรือที่เรียกว่า พหุสังคม คือสิ่งๆ ที่ผู้คนในสังคมมีแตกต่างกันนั่นเอง ไม่ว่าจะเป็น ความแตกต่างด้านชาติพันธุ์ วิถีชีวิต ภาษา ความเชื่อ ระบบการผลิต ฐานะทางเศรษฐกิจ โดยการเคารพสิทธิของความคงอยู่และมีอยู่ในความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน (สิทธิมนุษยชน) ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นเงื่อนไขที่สำคัญของการพัฒนาในสังคมที่มีลักษณะเป็น “พหุสังคม” โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทยที่มีความแตกต่างหลากหลาย เพราะสังคมนั้นมีความแตกต่างหลากหลายมากเท่าใด ยิ่งต้องเน้นในระบบคุณค่าของความเป็นคน โดยการเคารพสิทธิกันและกัน

ในการพัฒนาชุมชนบนมิติทางวัฒนธรรม ควรมีกรอบความคิด (conceptual frame) ในการพิจารณาจากมุมมองของมิติทางวัฒนธรรม (เฉลิมว บุรีภักดี และคณะ, 2545: 62) ดังนี้

(1) ชุมชนเป็นรากฐานของการพัฒนา เพราะประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศอาศัยอยู่ในชุมชนชนบท และปัญหาด้านการพัฒนามักเกี่ยวข้องกับและมีผลกระทบต่อประชาชนเหล่านั้น ในบางกรณีชุมชนสามารถเป็นแบบอย่างในการพัฒนาที่ดีให้แก่สังคมเมืองได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่อง คุณค่าของชีวิต และจิตใจที่ดีงาม

(2) การดำเนินงานการพัฒนานั้นต้องคำนึงถึงการพัฒนาในเชิงวัตถุ (material development) ที่สอดคล้องควบคู่ไปกับการพัฒนาทางด้านความรู้สึกนึกคิดของประชาชนให้เป็นอย่างดีเหมาะสม

(3) ประชาชนเป็นเป้าหมายหรือเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาเพราะประชาชนเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและมีความสำคัญที่สุดในปัจจัยของการพัฒนาทั้งหลายทั้งนี้เพราะประชาชนมีแนวคิดในการพัฒนาสามารถดำเนินการพัฒนาและวางเป้าหมาย เพื่อชุมชนของตนเองได้ และประเทศต่อไปในอนาคต

(4) สำหรับประเทศไทย การพัฒนาเศรษฐกิจทางด้านการเกษตรควรจะเป็นพื้นฐานของการพัฒนาชนบทด้านอื่นๆ การพัฒนาจะมั่นคงและต่อเนื่องได้ จะต้องมีการสร้างและระบบการเมืองที่มั่นคงและเป็นอิสระจากการครอบงำของประเทศอื่นๆ

อนึ่ง ในการพัฒนาบนมิติของวัฒนธรรมชุมชน ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2543: 162-163) ได้ทำการสรุปและนำเสนอแนวคิดหลักของนักคิดอาวุโสในสังคมไทย “กลุ่มนักคิดสายชุมชน” ที่มีต่อการพัฒนาบนมิติชุมชน ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจกรอบของการพัฒนาบนมิติวัฒนธรรมชัดเจนขึ้น ดังนี้

(1) มีความเห็นว่าแกนหลักของสังคมไทย คือ ชุมชน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ชุมชน คือ รากเหง้าของสังคมไทยและชุมชนเป็นพลังขับเคลื่อนสังคมที่ดีที่สุด

(2) มีทัศนคติด้านลบต่อกระแสโลกาภิวัตน์ ที่เข้ามากัดกร่อนพลังของชุมชนและก่อให้เกิดการพึ่งพาในหลายๆ ทาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านเศรษฐกิจ และเทคโนโลยีจากภายนอกประเทศ

(3) เน้นระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเองตามหลักเศรษฐศาสตร์ชาวพุทธทั้งในระดับปัจเจก และระดับชุมชน และอาจขยายระดับไปสู่อุตสาหกรรมชุมชน โดยใช้หลักการทางวัฒนธรรมที่สำคัญของไทยคือ ความมีน้ำใจและการช่วยเหลือเกื้อกูล มาเป็นเครื่องค้ำประกันและสนับสนุนการพึ่งตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนเป็นไปได้และประกอบไปด้วยหลักการของศาสนา คือ ความสมถะและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติเพื่อการรักษาสภาพทางนิเวศเป็นตัวกำกับพฤติกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม ที่หมายถึง การกินพอดี อยู่พอดี ไม่ทำลายร้างทรัพยากรธรรมชาติ

(4) เน้นการฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของไทยมาปรับใช้ในกระบวนการการพัฒนา เพื่อให้ชุมชนได้มีพลังที่เข้มแข็ง อันเป็นปัจจัยหลักที่จะทำให้เศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

(5) ค้นหาและพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อนำมาใช้ในชีวิตทางด้านเศรษฐกิจวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งสนับสนุนส่งเสริมให้มีการศึกษาเรียนรู้ร่วมกันในระดับชุมชน ซึ่งจะเป็นการดึงให้การศึกษาได้กลับเข้ามาสู่ชุมชนอย่างแท้จริงอีกครั้ง (แทนที่จะเป็นการศึกษาเพื่อพรวดคนออกจากชุมชนของตนเองดังเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน)

(6) เน้นการร่วมมือกับสถาบันทางด้านศาสนา (วัด) ให้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้านการศึกษาและภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนตามหลักการไตรลักษณ์ ชุมชนไทย คือ บ้าน (ชุมชน) วัดและโรงเรียน

(7) ในด้านการเมืองเน้นอำนาจการตัดสินใจของชุมชนเป็นประการสำคัญ (หรือมาก่อน) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องที่เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรตามหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน การเมืองระดับชาตินั้นสามารถเป็นประโยชน์ต่อชุมชนได้ก็ต่อเมื่อชนชั้นกลางในเมืองจะต้องร่วมกับชาวบ้าน

จะเห็นได้ว่า กระบวนการพัฒนาชุมชนบนมิติวัฒนธรรม มีระบบคิดที่เป็นองค์รวม มีการมองอย่างเชื่อมโยงเข้ากับบริบทและเงื่อนไขต่างๆ ของชุมชน โดยไม่แยกส่วนต่างๆ ออกจากกัน อย่างเด็ดขาดสิ้นเชิง มีการมองวัฒนธรรมเพื่อเป็นพลังในการสร้างสรรค์ โดยการคำนึงถึงระบบคุณค่า ซึ่งก็คือ ศีลธรรมของส่วนรวม และจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ที่สร้างสรรค์และระบบภูมิปัญญา กล่าวคือสิ่งซึ่งครอบคลุมความคิดหรือวิถีคิด ของชุมชน สังคม โดยเฉพาะการจัดการกับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างสังคม ชุมชนกับธรรมชาติแวดล้อม และต่อมาคือ ระบบอุดมการณ์อำนาจ และศักดิ์ศรี สิทธิ ของความเป็นมนุษย์ ที่ยึดวิถีคิดหรือระบบคิดแบบองค์รวม ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ตามด้วยระบบที่เรียกว่า “กระบวนการทางวัฒนธรรม” ที่หมายถึง การเคลื่อนไหวรับรู้ เรียนรู้ สร้างสรรค์ ผลิตสิ่งใหม่ และปรับตัวของชุมชนท้องถิ่นภายใต้ระบบและสิ่งแวดล้อมทางสังคมชุมชนที่มีความแตกต่างและหลากหลาย ซึ่งจะสามารถสรุปมิตินิยามคิดทางวัฒนธรรมกับการ

พัฒนา หรือ มิติทางวัฒนธรรมมีพลังสร้างสรรค์ต่อการพัฒนาใน 3 ด้าน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544: 163-169) ดังนี้

(1) ด้านเป้าหมายของการพัฒนา มิติทางด้านวัฒนธรรมจะช่วยกำหนดเป้าหมายของการพัฒนาให้ชัดเจนตามความหมายของวัฒนธรรม ซึ่งสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 เป้าหมายที่เชื่อมโยงกัน คือ การเคารพในคุณค่า และศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ การเสริมสร้างความเป็นธรรมในสังคม และความยั่งยืนของธรรมชาติแวดล้อม

(2) ด้านทิศทางของการพัฒนา มิติทางวัฒนธรรมจะช่วยให้มองเห็นทิศทางการพัฒนาที่หลากหลายแนวทางมากขึ้นแทนที่จะจำกัดอยู่เพียงแนวทางเดียว เพราะระบบคิดทางวัฒนธรรมจะให้ความสำคัญกับกับการคิดอย่างมีบริบทซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละกรณี และยังช่วยในการศึกษาปัญหาของการพัฒนาอีกด้วยทำให้เกิดทางเลือกในการพัฒนาและการแลกเปลี่ยนแนวทางในการพัฒนา ระหว่างชุมชนแทนการครอบงำทิศทางการพัฒนา

(3) ด้านกระบวนการพัฒนา มิติทางวัฒนธรรมจะช่วยให้มองเห็นความสำคัญของศักยภาพของชุมชน ท้องถิ่นในการพัฒนาตนเอง เพราะสามารถเข้าใจว่ากระบวนการทางวัฒนธรรมต่างๆ นั้น เริ่มต้นได้ในชุมชนเอง ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่ และการปรับตัว ซึ่งจะผลักดันให้การพัฒนาสอดคล้องกับบริบททางสังคม และธรรมชาติแวดล้อมชุมชนให้มากที่สุด ตลอดจนการแลกเปลี่ยนและความร่วมมือกับสังคมภายนอกในระดับต่างๆ

โดยสรุปการพัฒนาชุมชนตามแนววัฒนธรรมชุมชนนั้น ต้องเริ่มต้นที่การมีจิตสำนึกว่าชุมชนมีวิถีชีวิต และมีวงจรการผลิตซ้ำเป็นของตัวเอง และการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชนจะช่วยให้เข้าใจในโครงสร้างความเป็นอยู่ และสถานะต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อจะได้ปรับเปลี่ยนแนวความคิดในการศึกษา พัฒนาและลงมือปฏิบัติงานในชุมชน ทั้งนี้เพื่อสร้างความ มั่นใจ และพลังในการพัฒนาต่อไปนั่นเอง (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543: 63)

3.2 กระบวนทัศน์การพัฒนาชุมชนแนวธุรกิจชุมชน

วิกฤติเศรษฐกิจได้ทำให้สังคมไทยต้องทบทวนแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมที่ผ่านมา การกลับไปหารากฐานเดิม คือเกษตรกรรมและชุมชน จะเป็นทางออกที่คนเป็นจำนวนมากให้การยอมรับ แต่รากฐานเดิมที่อยู่ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์จำเป็นต้องได้รับการต่อเติม เสริมแต่งให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปภูมิปัญญาไทยกับเทคโนโลยีใหม่ จะต้องถูกผสมผสานให้พอเหมาะ เพื่อเพิ่มศักยภาพแห่งอินทรีย์วิถีชีวิตเพิ่มความรู้ความชำนาญ ความเท่าทันโลก และชีวิตเพื่อพัฒนาการผลิตและคุณภาพของชุมชนที่ต้องอยู่ในประเทศ ขณะที่ประเทศถูกร้อยรัดด้วยกระแสโลกาภิวัตน์ หนึ่งกร้าวเรือนสองวิถีการผลิตจึงน่าจะเป็นทางออกของชีวิตในชุมชน วิถีการผลิตหนึ่งเพื่อกินเพื่อใช้ และอีกวิถีการผลิตหนึ่ง คือ เพื่อเพิ่มรายได้เป็นตัวเงิน บนวิถีการผลิตเช่นนี้ ชนบท

และภาคการเกษตรก็จะพึ่งตนเองได้ และกลายเป็นฐานที่มั่นของระบบเศรษฐกิจแห่งชาติในที่สุด (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2542: คำนำ)

ดังนั้น การมองรากฐานเดิมของสังคม คือระบบเกษตรกรรมและชุมชนเป็นระบบธุรกิจชุมชน หรือเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็ทุนเดิมหรือฐานเดิมของสังคมไทยอยู่แล้ว พร้อมกับความเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชนแบบชนิดที่ไม่เคยมีมาก่อนในสังคมไทย จึงเป็นวิถีคิดที่ได้รับความสนใจจากหลายภาคส่วนในสังคมไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการ หรือนักปฏิบัติการต่างๆ ทั้งภาครัฐ และภาคอาสาเอกชน โดยมีเชื่อมั่นว่า ธุรกิจชุมชนจะเป็นแนวทางการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งและมีบทบาทสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจมหัพภาคของประเทศ เพราะจะช่วยให้เกิดการสร้างงาน การลงทุน การหมุนเวียนของเงินทุนภายในประเทศ ธุรกิจชุมชนเป็นการบริหารงานที่เป็นอิสระ ใช้เงินในการลงทุนไม่มากนักในตอนต้น ที่มุ่งเน้นการสร้างงาน สร้างรายได้ในชุมชนเป็นหลัก และสามารถบริหารงานได้คล่องตัว จึงเป็นมูลเหตุจูงใจให้มีบุคคลทั่วไปสนใจในการศึกษาแนวทางการประกอบอาชีพธุรกิจชุมชนมากยิ่งขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ในสังคม ทั้งในส่วนภูมิภาคและในส่วนกลาง จะเห็นได้จากการที่มีการจัดตั้งระบบธุรกิจชุมชนในหลายรูปแบบ เช่นการแปรรูป ร้านค้าสหกรณ์ของท้องถิ่นหรือระบบอุตสาหกรรมในครัวเรือน และธุรกิจชุมชนยังเป็นส่วนสำคัญในการลดสภาวะปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขได้ในระดับครอบครัว เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาโรคเอดส์ ปัญหาการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร ปัญหาโสเภณีเด็ก หรือปัญหาอื่นๆ ที่มีฐานมาจากครอบครัวแทบทั้งสิ้น โดยธุรกิจชุมชนจะได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

- (1) หน่วยงานของภาครัฐ
- (2) หน่วยงานอาสาสมัครภาคเอกชน
- (3) โครงการหลวง และ
- (4) บวร คือ บ้าน วัด และ โรงเรียน (สำนักมาตรฐานการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2545: 6-7)

สำนักมาตรฐานการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2545: 10-11)ได้ให้ความหมายของธุรกิจชุมชน โดยได้จำแนกไว้ในลักษณะที่ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน และมีขอบเขตของวัตถุประสงค์ที่กว้างกว่าการเพิ่มรายได้ ดังนี้

ธุรกิจชุมชน คือ ธุรกิจที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของกิจการ ทั้งในลักษณะการเป็นเจ้าของเองทั้งหมด และบางส่วนในฐานะเป็นผู้ร่วมทุนผู้ถือหุ้น อันจะนำไปสู่การมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี และการพัฒนาที่ยั่งยืน

ธุรกิจชุมชน คือการดำเนินกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทมีรายได้โดยการพัฒนาความรู้ ความสามารถ ของประชาชนในการบริหารและจัดการ มีลักษณะของการพึ่งพาซึ่งกันและกัน และมีผลในการป้องกันการย้ายถิ่น

ธุรกิจชุมชน คือ การรวมตัวของคนในชุมชนเป็นกลุ่มเกษตรกร สหกรณ์ หรือธุรกิจขนาดเล็กในชนบท ดำเนินการทางธุรกิจที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน ธุรกิจของชุมชนจะประกอบการ โดยกลุ่มหรือองค์กรชุมชนร่วมเป็นเจ้าของ และร่วมดำเนินกิจการตลอดจนร่วมรับผลประโยชน์จากการดำเนินงานนั้น

ธุรกิจชุมชนมีความสำคัญและมีส่วนช่วยในการพัฒนาประเทศ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม แต่บทบาทของธุรกิจชุมชนในการพัฒนาจะแตกต่างกันไป ตามประเภทของธุรกิจนั้นๆ ธุรกิจชุมชนมีความสำคัญหลายประการ (สำนักมาตรฐานการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2545: 14 -15) ดังนี้

(1) เปิดโอกาสให้มีการประกอบการ ธุรกิจชุมชนเป็นช่องทางและโอกาสสำหรับผู้ที่มีความต้องการในการประกอบธุรกิจด้วยตนเองร่วมกับสมาชิกคนอื่นๆ ถึงแม้จะมีฐานะเป็นลูกจ้าง ก็มีส่วนในการเป็นผู้ประกอบการด้วยเช่นกัน สมาชิกในชุมชนที่มีความสามารถมีความคิดริเริ่ม มีแนวความคิดที่ ริเริ่มสร้างสรรค์ สามารถหาประสบการณ์ และพิสูจน์ความสามารถโดยการเข้าร่วมการประกอบธุรกิจชุมชนซึ่งใช้เงินทุนน้อย เน้นการสร้างงานในท้องถิ่นเป็นสำคัญ และถ้ามีประสบการณ์มากขึ้นในอนาคต ธุรกิจชุมชนขนาดเล็กก็สามารถจะพัฒนาไปสู่การประกอบการธุรกิจขนาดใหญ่ต่อไปได้

(2) ก่อให้เกิดการจ้างงาน การพัฒนาธุรกิจชุมชนทำให้เกิดการว่าจ้างแรงงานในท้องถิ่น มีการพัฒนาฝีมือแรงงานอย่างต่อเนื่องพร้อมกันไปด้วยแทนการว่าจ้างไปเป็นแรงงานไร้ฝีมือ ทั้งนี้เพราะทุกคนมีส่วนในการเป็นเจ้าของกิจการจึงสามารถใช้กิจการที่มีอยู่เป็นเครื่องมือในการพัฒนาฝีมือแรงงานของตนเองตามต้องการ ยกเว้นแต่จะมีความพึงพอใจในการที่จะทำงานในเฉพาะส่วนที่ตนมีความชำนาญเท่านั้น

(3) ส่งเสริมการพัฒนาธุรกิจอุตสาหกรรม ธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดใหญ่บางประเภทจำเป็นต้องอาศัยวัตถุดิบหรือชิ้นส่วนประกอบจากหลาย ๆ แหล่งเพื่อนำมาผลิตเป็นสินค้าในอุตสาหกรรมประเภทนั้นๆ ธุรกิจชุมชนจึงเป็นแหล่งที่ช่วยในการผลิตชิ้นส่วนประกอบเหล่านี้ และนำส่งให้กับธุรกิจขนาดใหญ่อีกทีหนึ่ง เพื่อผลิตเป็นสินค้าที่ได้มาตรฐานต่อไป โดยในระยะแรกธุรกิจชุมชนได้รับประโยชน์จากการฝึกอบรม และทักษะที่จำเป็นสำหรับการผลิต ส่วนธุรกิจขนาดใหญ่ที่มาว่าจ้างให้รับช่วงผลิตต่อก็ลดต้นทุน อย่างไรก็ตามลักษณะเช่นนี้ อาจจะมีประโยชน์เพียงในระยะเริ่มต้น เพราะในระยะยาวธุรกิจขนาดใหญ่อาจย้ายถิ่นฐานการผลิตไปยังประเทศที่มีค่าแรงถูกกว่า

(4) สร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ชุมชนยังมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเท่าใดจะก่อให้เกิดกระจายอำนาจทางเศรษฐกิจไปสู่กลุ่มผู้ประกอบการ และกลุ่มคนเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น เกิดการกระจายรายได้สู่กลุ่มคนกลุ่มอื่นได้อย่างทั่วถึงปัญหาคนไม่มีงานทำน้อยลง เนื่องจากประชาชนมีรายได้ ซึ่งส่งผลทำให้ปัญหาอาชญากรรมลดลงด้วย ความมั่นคงของประเทศมีเพิ่มมากขึ้น ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่สุขสบาย มีรายได้ดีและมีงานทำ

(5) ลดปัญหาสังคมอันเป็นภัยคุกคามประเทศชาติ กล่าวคือถ้าหากธุรกิจชุมชนบรรลุเป้าหมาย สมาชิกภายในชุมชนมีรายได้เพิ่มมากขึ้นชุมชนมีความเข้มแข็ง ปัญหาสังคมต่างๆ ที่มีอยู่ในขณะนี้ ไม่ว่าจะเป็นปัญหายาเสพติดในหมู่เยาวชน ปัญหาโรคเอดส์ ปัญหาโสเภณีเด็ก ปัญหาการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร ปัญหาความรุนแรงในครอบครัวปัญหาสังคมอันเกิดจากครอบครัวแตกแยกหรือล่มสลาย จะได้รับการบรรเทาพร้อมกันไปด้วย ช่วยให้เกิดเป็นสังคมที่มีความร่มเย็นเป็นสุข

3.3 กระบวนการพัฒนาชุมชนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 และ 2541 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงพระราชทานกระแสพระราชดำรัสแก่ปวงชนชาวไทย และทรงรับสั่งตอนหนึ่งเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นแนวทางที่ให้ประชาชนทุกหมู่เหล่าได้รับไปปฏิบัติเพื่อการดำรงชีวิตในยามที่ประเทศประสบภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจอยู่ขณะนี้ เป็นแนวทางที่บุคคลทุกอาชีพทุกระดับชั้นสามารถปฏิบัติได้ โดยเฉพาะสำหรับประชาชนในชนบท การเกษตร “ทฤษฎีใหม่” ในขั้นแรกนั้น เป็น “เศรษฐกิจพอเพียง” หมายถึง การพยายามพึ่งตนเอง ช่วยตนเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ให้ “พอมี พอกิน” โดยเฉพาะอาหารและที่อยู่อาศัย ส่วนที่ไม่สามารถผลิตเองได้ ก็แลกเปลี่ยน หรือซื้อจากภายนอกบ้าง แต่ควรซื้อและใช้จากของที่ผลิตในท้องถิ่น หรือในประเทศให้มากที่สุด พยายามกอบกู้ให้ให้น้อยที่สุด และควรมีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย และพอใจในสิ่งที่ได้รับมาโดยชอบธรรม ไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย หรือให้มียาจ่ายไม่เกินรายรับ (กฤษฎา วงษาสันต์ และคณะ, 2542: 228-229) หรือที่ ประเวศ วะสี (2541: 44) ได้ให้ความหมายอันเป็นภาพรวมทางความคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงว่า หมายถึง พอเพียงสำหรับทุกคน มีธรรมชาติพอเพียง มีความรักพอเพียงมีปัญญาพอเพียง จะเรียกว่า เศรษฐกิจสมดุลก็ได้ เมื่อสมดุลก็เป็นปกติได้สบาย ไม่เจ็บไข้ ไม่วิกฤติ

สุเมธ ตันติเวชกุล (2545: 1) ได้ให้ความหมายของ “เศรษฐกิจพอเพียง” ว่าหมายถึง ความสามารถของชุมชน เมือง รัฐ หรือภูมิภาคหนึ่งๆ ในการผลิตสินค้าและบริการเพื่อเลี้ยงสังคมนั้นๆ ได้ โดยพยายามหลีกเลี่ยงที่จะต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ และเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลนั้น คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน กำหนดความเป็นอยู่อย่างประมาณตนตามฐานะตามอัตภาพ และที่สำคัญไม่หลงไหลไปตามกระแสวัตถุนิยมมีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่พันธนาการอยู่กับสิ่งใด

ประเวศ วะสี (2542: 4-7) ได้กล่าวว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเป็นแนวคิดที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระราชทานให้แก่ประชาชนเพื่อใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาที่ดีที่สุดในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจโดยทุกคนควรมีจิตสำนึกในการดำเนินวิถีชีวิตไม่เอาัดเอาเปรียบช่วยเหลือส่วนรวม มีคุณธรรมและจริยธรรม โดยเริ่มจากการดำรงชีวิตแบบสายกลาง เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึงพอเพียงอย่างน้อย 7 ประการ คือ (1) พอเพียงสำหรับทุกคน (2) จิตใจพอเพียง (3) สิ่งแวดล้อมพอเพียง (4) ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง (5) ปัญญาพอเพียง (6) อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง (7) มีความมั่นคงพอเพียง เมื่อทุกอย่างพอเพียงก็จะเกิดเป็นความสมดุลหรือเรียกว่า “เศรษฐกิจสายกลาง” ที่เชื่อมโยงทุกอย่างเข้าด้วยกัน ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

โดยสาระสำคัญ และเป้าหมายสูงสุดของ เศรษฐกิจพอเพียง เน้นคือหลักการพึ่งตนเองช่วยตนเอง เพื่อการกินอิ่ม นอนอุ่น พอออมและรวมพลังกันสร้างเศรษฐกิจชุมชนให้แข็งแรง โดยต้องการสร้างวัฒนธรรมใหม่ในการพัฒนาประเทศจาก globalization ให้เป็น localization ให้ได้ หมายความว่า ทำอย่างไรที่จะสามารถให้ชุมชนสามารถอบอุ่นพลังของชุมชน โดยการพัฒนาศักยภาพของคน ชุมชน ให้มีทิศทางในการพัฒนาที่ชัดเจน เน้นการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง เพราะได้กล่าวถึงแล้วว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” หมายถึง พอเพียงสำหรับทุกคน มีธรรมชาติพอเพียง มีความรักพอเพียง มีปัญญาพอเพียง เมื่อทุกอย่างพอเพียงก็จะเกิดความสมดุล ซึ่งจะเรียกว่า เศรษฐกิจสมดุลก็ได้ เมื่อสมดุลก็เกิดเป็นปกติ สบายไม่เจ็บไข้ไม่วิกฤติ เศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจชุมชน ล้วนแล้วแต่มุ่งไปที่เศรษฐกิจพอเพียง (กฤษณา วชิราพันธ์ และคณะ, 2542: 229 -230)

จะเห็นได้ว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” มีเป้าหมายที่สำคัญ คือการกระตุกสังคมให้หวนคิด และคำนึงถึงหลักการดำเนินชีวิตหรือให้หันกลับมายึดหลักทางสายกลาง เพื่อให้ทันกับกระแส และแรงเหวี่ยงจากวิกฤติที่สังคมไทยเผชิญอยู่นั้นเอง เศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นพื้นฐานของความมั่นคงในการดำเนินชีวิตที่ส่งผลให้สามารถพึ่งตนเองได้ ซึ่ง สุเมธ ตันติเวชกุล (2545: 1-2) ได้แยกเป็น 5 ประการ คือ

(1) ด้านจิตใจ ทำคนให้เป็นที่พึ่งของตนเอง มีจิตสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ให้ตนเองและชาติโดยรวม มีจิตใจเอื้ออาทร ประณีประนอม เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

(2) ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชนที่แข็งแรง เป็นอิสระ ตั้งอยู่บนฐานของเมตตาธรรม

(3) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ใช้และจัดการอย่างชาญฉลาด พร้อมทั้งหาทางเพิ่มมูลค่า โดยยึดอยู่บนหลักการของความยั่งยืน

(4) ด้านเทคโนโลยี จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็วเทคโนโลยีที่เข้ามาใหม่มีทั้งดีและไม่ดี จึงต้องแยกแยะบนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้าน และเลือกใช้เฉพาะที่สอดคล้องเหมาะสมกับความต้องการและสภาพแวดล้อมของประเทศ และควรพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาของเราเองด้วย

(5) ด้านเศรษฐกิจ แต่เดิมนักพัฒนามุ่งที่การเพิ่มรายได้ และไม่มีการมุ่งที่จะลดรายจ่าย ในเวลาเช่นนี้จึงต้องปรับทิศทางใหม่ คือ จะต้องมุ่งลดรายจ่ายก่อนเป็นสำคัญ และยึดหลักพออยู่ พอกิน พอใช้ หลังจากนั้นจึงจะคิดหารายได้ในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป หลีกเลียงจากการก่อหนี้ โดยไม่มีผลตอบแทนที่คุ้มค่า และพยายามลดความเสี่ยงด้านต่างๆ

นอกจากนั้นเศรษฐกิจพอเพียงยังถือว่ามีฐานคิดสำคัญมาจากพุทธเศรษฐศาสตร์อีกด้วย โดยในกรณีนี้ อภิชาติ พันธเสน (2544: 568-570) ได้กล่าวว่า ถ้าหากพิจารณาจากคำจำกัดความของเศรษฐกิจพอเพียง (sufficiency economy) ตามความหมายที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงให้ไว้เองใน ความหมายที่แปลว่า ความพอประมาณ ซื่อตรงไม่โลภอย่างมาก และไม่เบียดเบียนผู้อื่น หรือกล่าวโดยย่อๆ ก็คือ พอประมาณ และมีเหตุผล ซื่อตรง ไม่โลภ และไม่เบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งต่างจากเหตุผลใน เศรษฐศาสตร์ตะวันตก นั่นก็คือการที่มนุษย์มุ่งที่จะแสวงหาประโยชน์ให้ตนเองเป็นหลัก เป็นสิ่งที่ชอบ ด้วยเหตุผล เศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นความพอประมาณ เน้นความพอสมควรมันมีรากฐานมาจากคำสอน ของพระพุทธเจ้า ในข้อที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา หรือที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า “ทางสายกลาง”

เป้าหมายการผลิตและการบริโภคในพุทธเศรษฐศาสตร์นั้น ต้องการที่จะทำให้ระบบทั้ง ระบบดำเนินต่อเนื่องไปในลักษณะที่ยั่งยืน (sustainable) โดยที่มนุษย์สามารถลดความทุกข์ และเข้าถึง ความสุขในระดับขั้นต่างๆ เป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่นิพพาน ซึ่งสามารถเข้าถึงได้ด้วยปัญญา ดังนั้นจึง ต้องการการบริโภคพอประมาณ เพื่อไม่ให้เกิดความทุกข์ทรมาน ขณะเดียวกันก็ต้องไม่โลภมากจน เกินไปจนเกิดกิเลสเพราะทำให้ปัญญาไม่เกิดเช่นกัน ประเด็นนี้จึงเป็นหลักเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเน้น ความพอประมาณและทางสายกลางตามความหมายที่ได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งถ้านำปัญญาไปรวมกับศีลและ สมภาณี ก็คือการไม่โลภจนเกินไป และการไม่เบียดเบียนผู้อื่น ก็จะครบถ้วนตามพระราชดำรัสเศรษฐกิจ พอเพียงนั่นเอง ซึ่งจะแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงในความหมายของการสร้างความพึงพอใจสูงสุด (utility maximization) ตามกรอบความคิดของเศรษฐศาสตร์ตะวันตกทั้งนี้เพราะถ้าพิจารณาจากมุมมองของ พุทธเศรษฐศาสตร์อรรถประโยชน์หรือ utility ในความหมายที่เข้าใจได้ง่ายแบบพุทธก็คือ “กิเลส” การ เน้นอรรถประโยชน์สูงสุดก็คือ การเน้นกิเลสให้มากที่สุด ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาเศรษฐกิจใน โลกที่เป็นอยู่ปัจจุบัน และเป็นเหตุให้โลกทั้งโลกไม่สามารถแก้ปัญหาความยากจนได้ ทั้งๆที่มีการใช้ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างทำลายล้างไปเป็นอันมากแล้ว ทั้งนี้เพราะปัญหาที่ควรแก้ นั่นคือ “ความทุกข์” ไม่ใช่ความยากจน

จากข้อเท็จจริงที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักไม่สามารถแก้ปัญหาความยากจนได้ เนื่องจากไม่ เน้นความพยายามในการลด “กิเลส” ในขณะที่ “ความยากจน” มีสาเหตุหลักมาจาก “กิเลส” โดยเฉพาะ อย่างยิ่งความยากจนในระดับที่สูงกว่าการขาดแคลนปัจจัยสี่ (อันเป็นสาเหตุของความทุกข์ทรมาน) หรือ ความพอดี หรือ ความพอเพียง การแก้ความยากจนที่เหนือระดับความพอเพียงโดยไม่ลด “กิเลส” จึง

ไม่สามารถแก้ปัญหาความยากจนได้ อีกทั้งข้อสมมติฐานที่ว่า มนุษย์มีเหตุผลก็เป็นข้อสมมติฐานที่ไม่ถูกต้อง เพราะในความเป็นจริงมนุษย์เกิดมาพร้อมกับความไม่รู้ คือ “อวิชชา” ต่อเมื่อมนุษย์สามารถพัฒนาปัญญาขึ้นมาตามลำดับ อวิชชา หรือความไม่รู้ก็จะค่อยๆ ลดลง และเมื่อนั้นมนุษย์ก็จักค่อยๆ มีเหตุผลมากขึ้น การตั้งข้อสมมติฐานว่ามนุษย์มีเหตุผล ซึ่งมีความหมายอย่างแคบว่ามนุษย์ยอมทำทุกอย่างเพื่อประโยชน์ของตน ถึงแม้จะเป็นความจริงเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาสังคมของโลกได้ปัญหาจะแก้ได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์มีเหตุผลอันเนื่องมาจากปัญญา และเป้าหมายของการมีปัญญาก็มิได้เพื่อสร้างอรรถประโยชน์ (utility) หรือแม้กระทั่งสวัสดิการ (welfare) แต่การมีปัญญาก็เพื่อการมีชีวิตที่ดี (well-being) เป็นหลัก

เศรษฐกิจพอเพียง (sufficiency economy) ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ในเนื้อแท้ก็คือ “พุทธเศรษฐศาสตร์” และเป็นพุทธเศรษฐศาสตร์ที่ง่ายต่อการอธิบายให้ประชาชนชาวไทยได้เข้าใจได้ เนื่องจากส่วนใหญ่มีพื้นฐานวัฒนธรรมที่มีรากมาจากพุทธศาสนาอยู่แล้วนั่นเอง พระองค์จึงทรงเลือกแนวคิดดังกล่าว เพื่อง่ายต่อการสื่อสารกับพสกนิกรของพระองค์ แต่ที่ไม่เน้นว่าเป็นพุทธเศรษฐศาสตร์ เพราะพระองค์ทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก ก็จะต้องให้การทำนุบำรุงศาสนาในชาติทุกศาสนา การใช้คำว่าเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นคำกลางๆ ที่สามารถเข้าใจและยอมรับได้สำหรับศาสนิกชนในทุกศาสนา เพราะทุกศาสนาล้วนแต่มีจริยธรรมเบื้องต้นในเรื่องของการซื่อตรง ไม่โลภ และไม่เอาัดเอาเปรียบผู้อื่น เหมือนกันหมด

3.4 กระบวนทัศน์การพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง

การพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเองมีฐานคิดและเป้าหมาย คือ การมุ่งพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้ชุมชนเกิดทักษะในการเรียนรู้ และสามารถพัฒนา พึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว โดยสามารถพึ่งตนเองได้ในชุมชนท้องถิ่นในด้านต่างๆ ซึ่งจะอิงอาศัยสภาวะแวดล้อมในท้องถิ่น หรือในชุมชนนั้นๆ เป็นประการสำคัญในการพึ่งตนเองเพราะตระหนักชัดแล้วว่า การพัฒนาที่ชี้นำหรือรอรับความช่วยเหลือจากภายนอกนั้น เป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนและไม่ตั้งอยู่บนฐานที่เป็นจริงของความต้องการของชุมชน ชุมชนขาดทักษะ และประสบการณ์การดำเนินงาน ขาดทักษะการเรียนรู้ ขาดพลังสร้างสรรค์ เพราะที่แล้วมารัฐ หรือนักวางแผนการพัฒนาจากภายนอกมักจะเป็นผู้หยิบยื่นให้แทบทั้งสิ้น เมื่อนักพัฒนาเหล่านั้นย่างก้าวออกจากชุมชน ปรากฏว่าชุมชนยิ่งประสบปัญหามากยิ่งขึ้น จากศักยภาพของชุมชนเองที่ไม่เพียงพอต่อการรับช่วงงานเหล่านั้น เพราะชุมชนเองขาดการเรียนรู้ และร่วมปฏิบัติการในงานพัฒนาต่างๆ นั่นเอง

การพึ่งตนเองนี้ ตรงหรือสอดคล้องกับแนวคิดของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ซึ่งได้นำเสนอโดยสันติพงษ์ ธรรมธำรง (2539: 34) ว่า “การพึ่งตนเองไม่ได้หมายความว่า การตัดขาดจากสังคม เพราะนั่นเป็นไปได้ การพึ่งตนเองเป็นการจัดการชีวิตให้สัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ อย่างเหมาะสม สัมพันธ์กับคน

ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมรอบตัวเรา ฟังตนเอง หมายถึง การมีสวัสดิการ และความมั่นคงให้กับชีวิตตนเองในปัจจุบัน และในอนาคต การฟังตนเอง หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมเราไม่ได้ปฏิเสธเทคโนโลยีสมัยใหม่ ถ้าหากสิ่งเหล่านี้สนับสนุนให้เรามีเวลามากพอที่จะไปเสริมสร้างสิ่งที่เราทำด้วยความยากลำบากให้มันง่ายขึ้น ฉะนั้น เราจะใช้เทคโนโลยี เพื่อสร้างสิ่งที่เอื้อต่อการฟังตนเองแล้ว ก็เป็นเรื่องที่ถูกต้อง แต่ถ้าเราใช้เทคโนโลยีเพื่ออำนวยความสะดวก จนทำให้เราฟังตนเองไม่ได้ ก็ไม่น่าจะถูกต้อง”

กระบวนการพัฒนาศักยภาพสังคมสมัยใหม่ ตระหนักถึงการฟังตนเองเป็นประการสำคัญ เพราะการฟังตนเองไม่ว่าจะในด้านใด ล้วนแต่เป็นสิ่งที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งได้ในอนาคต การฟังตนเองในระยะแรกอาจต้องฟังจากภายนอกบ้าง แต่หลักใหญ่แล้วก็ต้องขึ้นอยู่กับปรัชญาที่ว่า “ฟังพาเพื่อให้เกิดการฟังตนเอง” นั้นย่อมนัยความว่า จะไม่ฟังพาตลอดไป และไม่ฟังพาในทุกเรื่อง การพัฒนาชุมชนในท่ามกลางสังคมที่เปลี่ยนแปลง และมีการครอบงำทางความคิดกันสูงในสังคมทั้งที่มาจากภายนอกสังคม และภายในสังคมเอง ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง เป็นต้น การครอบงำเหล่านั้น ย่อมส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น การฟังตนเองของชุมชนจึงเป็นทั้งความเข้มแข็ง บุรณภาพ ภายในชุมชนเอง ยังเป็นภูมิคุ้มกันที่สำคัญของชุมชนต่อแรงเสียดทาน และกระแส หรือแรงเหวี่ยงในทางลบจากภายนอกอีกด้วย

พัตน์ สุจันงค์ (2524: 21-22) กล่าวถึงการพัฒนาแบบฟังตนเองหรือที่เรียกว่า “การช่วยเหลือตนเอง” เช่นกันว่าเป็นความเชื่อและแนวทางปฏิบัติงานของนักพัฒนาชุมชนว่า วิธีการช่วยเหลือคนนั้น วิธีการที่ดีที่สุด คือ การช่วยให้ประชาชนมีขีดความสามารถที่จะช่วยเหลือตนเองต่อไปได้ โดยไม่ต้องคอยพึ่งพาให้คนอื่นมาช่วยเหลืออยู่ตลอดไป ย่อมหมายความว่าตราบดีที่รัฐบาลยังต้องกำจุนช่วยเหลือประชาชนแบบเด็กเลี้ยงไม่โตแล้ว การช่วยเหลือก็จักปราศจากประสิทธิภาพแนวคิดการช่วยเหลือตนเองนี้ ถือว่าเป็นแนวคิดสากล ที่ไม่เพียงแต่ใช้ในการพัฒนาชุมชนเท่านั้น ยังมีการนำไปใช้ในงานสังคมสงเคราะห์อื่นๆ อย่างไรก็ตามการช่วยเหลือตนเองในการพัฒนาชุมชนถือว่า งบประมาณข้างเดียวย่อมไม่เกิดเสียดังต้องงบประมาณข้างจึงจักดัง หมายความว่ารัฐต้องสนับสนุนหรือร่วมมือกับประชาชนในการที่ประชาชนจะช่วยเหลือตนเอง ซึ่งตรงกับเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนประการหนึ่งคือเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักการปกครองตนเองตามระบอบประชาธิปไตยด้วย

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526: 90) เรียกหลักการนี้ว่า “หลักการช่วยเหลือตนเอง” คือการสนับสนุนให้ประชาชนได้มีการช่วยเหลือตนเอง การช่วยเหลือจากภายนอกให้อยู่ในขอบเขตที่จะเป็นการช่วยให้ประชาชนได้ช่วยเหลือตนเองได้เท่านั้น ไม่ควรช่วยเหลือในทุกสิ่งทุกอย่างจนเขาไม่ได้มีส่วนร่วมเป็นปริมาณมากพอแก่การพัฒนาตนเองของเขา และเพื่อที่จะให้เขาช่วยเหลือตนเองได้ จึงควร

- (1) เริ่มจากภาวะการณ์ที่เป็นอยู่ของประชาชน
- (2) เริ่มจากสิ่งเล็กๆ น้อยๆ และจากสิ่งง่ายไปหาสิ่งยาก
- (3) ไม่รีบเร่งทำโครงการ แต่ค่อยทำค่อยไป เพื่อให้โอกาสเขาได้เรียนรู้จากการทำงานนั้น
- (4) พยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้มากที่สุด

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2529: 95-101) ได้กล่าวถึง “แนวคิดการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง” ว่าในการพัฒนาแบบพึ่งตนเองนั้น น่าที่จะต้องประกอบด้วยเงื่อนไข 6 ประการที่จะนำเสนอ ดังนี้

(1) การพัฒนาจะต้องกระทำเป็นแบบกลุ่ม (collective) ชาวบ้านจะต้องอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป็นหมู่บ้าน ไม่ใช่ต่างคนต่างทำ

(2) ต้องมีจิตสำนึก และมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (mutual aid) ซึ่งพื้นฐานก็คือ การพึ่งตนเองนั้นขึ้นอยู่กับจิตใจความสมัครใจที่จะกระอย่างนั้น (กิจกรรมการพัฒนา) ของผู้คน (ชาวบ้าน)

(3) จิตสำนึกจะต้องสร้างขึ้นมามากขึ้น คือต้องให้มันสร้างขึ้นใหม่ให้แจ่มชัดและต่อเนื่อง

(4) ต้องมีการร่วมกันในรูปแบบสหพันธ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เราก็ต้องมีการรวมกันเป็นกลุ่มในหน่วยย่อย คือในหมู่บ้าน และหมู่บ้านเหล่านี้สามารถที่จะรวมตัวกันเป็นสหพันธ์ กล่าวคือต้องพัฒนาให้เป็นเขต ควรจะมียุ้งฉาง โรงเรียน โรงเรียน และศูนย์วัฒนธรรม และสามารถต่อรองกับสถาบันภายนอก หรือ องค์กรภายนอก เช่น พ่อค้าและรัฐได้อย่างมีพลัง ซึ่งน่าจะต้องให้ความสำคัญกับงานส่วนนี้ด้วย เพื่อก่อให้เกิดเครือข่ายของหมู่บ้าน

(5) การประสานวัฒนธรรม หมายถึง เราน่าจะต้องส่งเสริมให้ชาวบ้านประสานวัฒนธรรมของตนเอง หรือกิจกรรม (การพัฒนา) ของตนเองกับกลุ่มอื่นๆ ในสังคมด้วย

(6) ชุมชนหมู่บ้าน ควรจะมีความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับสภาวะแวดล้อม มีวิถีชีวิตที่สอดคล้อง และเอื้อเฟื้อกับธรรมชาติ กล่าวคือน่าจะเป็นชุมชน/หมู่บ้านที่มีการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมด้วย

โดยการพัฒนาแบบพึ่งตนเองนั้น มีเป้าหมายทางยุทธศาสตร์ที่สำคัญ ดังนี้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2543: 69 -72) กล่าวว่า การพึ่งตนเอง (self-reliance) หมายถึง ความสามารถในการดำรงตนอยู่ได้อย่างอิสระมั่นคงสมบูรณ์ การพึ่งตนเองได้ มีได้ทั้งระดับปัจเจกชน และระดับชุมชน คำว่า “ปัจเจกชนพึ่งตนเอง” หมายถึง การที่บุคคลดำรงตนอยู่ได้อย่างมีอิสระ เช่น สามารถแยกตัวออกมาอยู่ห่างจากพ่อแม่ มีความมั่นคงในชีวิต สามารถเลี้ยงตัวเองได้ สามารถตัดสินใจเรื่องสำคัญต่างๆ ได้ด้วยตนเอง หรือสามารถขอคำแนะนำของผู้อื่น มาประกอบการตัดสินใจของตนเองได้

คำว่า “การพึ่งตนเองระดับชุมชน” หมายถึง กลุ่มคนที่มีการกระทำร่วมกันอยู่เสมอๆ ตามกฎระเบียบของสังคมเพื่อบรรลุเป้าหมายของแต่ละคนหรือเพื่อเป้าหมายร่วมกันการที่ชุมชนมีความสามารถในการพึ่งตนเองดังที่กล่าวแล้วข้างต้น โดยที่ สัญญาได้กล่าวว่าการพึ่งตนเองจะต้องมี

ลักษณะ 5 ประการ ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นเป้าหมายในการพัฒนาแบบพึ่งตนเองอย่างหนึ่ง ที่นำเสนอผ่าน ทฤษฎีแบบที่เรียกว่า terms ดังนี้

(1) การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี (technological self-reliance) หมายถึง การมีปริมาณ และคุณภาพของเทคโนโลยีทางด้านวัตถุ เช่น เครื่องไม้เครื่องมือ เครื่องจักรกลและเทคโนโลยีทาง สังคมต่างๆ เช่น การรู้จักวางโครงการ การรู้จักการจัดการ มนุษย์สัมพันธ์ เป็นต้น การรู้จักใช้อย่างมี ประสิทธิภาพ การบำรุงรักษาให้คงสภาพอยู่เสมอเพื่อการใช้งาน เทคโนโลยีในความหมายนี้ รวมทั้ง ของสมัยใหม่ และสมัยเก่าซึ่งเป็นของดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่น เรียกว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (folk wisdom) เข้าไว้ด้วย

(2) การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ (economic self-reliance) หมายถึง ความในการดำรงชีพ ทางเศรษฐกิจ (ทำมาหาเลี้ยงชีพ) ที่มีความมั่นคงสมบูรณ์สุขพอสมควร หรือหากมองในแง่ความสมดุล ระหว่างอุปสงค์ และอุปทาน จุดสมดุลจะต้องสูงพอถึงขั้นสมบูรณ์พูนสุขดังกล่าว

(3) การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ (natural resources self-reliance) หมายถึง สิ่งใดๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติในชุมชนหรือหามาได้จากธรรมชาติ การพึ่งตนเองทางทรัพยากรธรรมชาติหมายถึง การมีความสามารถในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาตินั้นๆ และยังหมายถึง ความสามารถในการ รักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่ไม่ให้เกิดสูญไปอีกด้วยหรือไม่ให้เสียสมดุลทางธรรมชาติ และตัวอย่าง ของทรัพยากรทางธรรมชาติ ได้แก่ ดิน ป่าไม้ สัตว์บก และสัตว์น้ำ รวมทั้งแร่ธาตุต่างๆ ที่มีค่า และมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์

(4) การพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ (mental and psychological self-reliance) หมายถึง สภาพ จิตใจที่กล้าแข็งในการที่จะต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคในการหาเลี้ยงชีพ การพัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ในการปกครองตนเอง ในการป้องกันกิเลสตัณหา ไม่ให้โลก โกรธ หลง หรืออยากได้ อยากมี อยาก เป็นจนเกินความสามารถของตน

(5) การพึ่งตนเองได้ทางสังคม (social self-reliance) หมายถึง สภาพการณ์ที่กลุ่มคนหนึ่งๆ มี ความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่น มีผู้นำที่มีประสิทธิภาพ สามารถนำกลุ่มคนเหล่านี้ในการปฏิบัติหน้าที่ ต่างๆ หรืออาจขอความช่วยเหลือจากภายนอกได้ ปกติกลุ่มคนที่หมายถึงนี้ ต้องมีความสามารถระดับ หนึ่ง ติดต่อกันด้วยดีและสม่ำเสมอ ซึ่งเป็นปัจจัยย่อยในการนำไปสู่ความเป็นปึกแผ่นแน่นหนา และการมีผู้นำที่ดีดังกล่าวมา

ดังนั้น การพัฒนาแบบพึ่งตนเองคือการพัฒนาที่นำไปสู่การพึ่งตนเองของทั้งสังคม ชุมชนหรือ ปัจเจกชน และสิ่งที่จะต้องสร้างตั้งแต่เริ่มแรก คือสร้างระบบการเรียนรู้ ที่อยู่บนฐานของการพึ่งตนเอง ในหมู่ประชาชนให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้และมีทักษะ เพื่อการจัดการกับปัญหาอุปสรรคต่างๆ ใน การดำเนินชีวิต

3.5 กระบวนทัศน์การพัฒนาชุมชนตามแนวภูมิปัญญาท้องถิ่น

บางครั้งเรียกว่า การพัฒนาแบบดั้งเดิม หรือระบบความรู้แบบภูมิปัญญาในท้องถิ่น หรือยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งมีจุดกำเนิดมาจากการต่อต้านข้อเท็จจริง ที่ว่า นักทฤษฎีและนักวางแผนการพัฒนานั้น ถ้าไม่มองวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมว่าเป็นพลังที่มีผลในทางลบ ก็จะไม่ค่อยเห็นความสำคัญขององค์กรท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีอยู่ว่ามีคุณค่าต่อการพัฒนา ภูมิปัญญาเหล่านี้ ได้ถูกละเลยในการวางแผนโครงการและการปฏิบัติงาน (บัณฑูร อ่อนคำ และวิริยาน้อยวงศ์ นยางค์, 2533: 24) และแนวคิดการพัฒนาแบบภูมิปัญญาท้องถิ่น/ชาวบ้าน ได้ถูกให้ความสำคัญอีกครั้ง โดยความเชื่อพื้นฐานที่ว่าภูมิปัญญาคือฐานอันทรงพลังของชุมชนที่สำคัญของการพัฒนา ด้วยการพัฒนาที่ยืนอยู่บนฐานรากที่แข็งแกร่งหรือเข้มแข็งนั้น จะช่วยให้ฐานส่วนอื่นๆ ของสังคม เข้มแข็งไปด้วยนั่นเอง

ภูมิปัญญาและศักยภาพของชุมชน หากมองกันในฐานะที่ไม่เข้าใจทฤษฎีอะไรมากนัก อาจเห็นว่าชุมชนก็ดี ประเทศก็ดีที่อยู่มาได้เป็นช่วงเวลายาวนานนั้น น่าจะต้องมีภูมิปัญญาและศักยภาพของตัวเอง เช่นเดียวกับคนจำต้องมีปัญญาจึงมีชีวิตอยู่ได้ เพราะถ้าไม่มีปัญญา เขาจะปรับตัวและเรียนรู้ไม่ได้ ชีวิตก็จะอยู่ไม่ได้ ชาติที่ดำรงมาเป็นเวลาหลายร้อยปีนั้น จะต้องมีความรู้และศักยภาพอยู่ในตัวเอง แต่การพัฒนาที่แล้วว่าเราทอดทิ้งภูมิปัญญาและศักยภาพของชุมชน มุ่งมองไปหาสิ่งใหม่ การกล่าวเช่นนี้ ไม่ได้หมายความว่า จะคัดค้านการเรียนรู้จากตะวันตก อินเดีย ญี่ปุ่น ฯลฯ เรารับเอามาใช้ได้ แต่ไม่ควรกระทำในลักษณะทิ้งฐานของตัวเอง เพราะฐานเป็นสิ่งที่ก่อสร้างตัวมานานแล้วและเป็นฐานใหญ่การพัฒนาที่ทิ้งฐานตนเองไปจะก่อให้เกิดปัญหาอะไรๆ ตามมาและสิ่งที่เกิดขึ้นจะไม่มั่นคง ย่อมโยกเยกสั่นคลอน ฉะนั้นในการพัฒนาทุกอย่างจะต้องมีฐาน ยอมรับฐานเป็นสิ่งที่สืบทอดต่อกัน มาภูมิปัญญาของชุมชนก็เป็นฐานและเป็นวัฒนธรรม ความก้าวหน้าการพัฒนาอยู่ตรงที่ฐานมั่นคง (ประเวศ วะสี, 2533: 117-118) และหนึ่งในฐานที่สำคัญของชุมชนท้องถิ่นไทยนั้นคือระบบภูมิปัญญา

3.5.1 ความหมายของ ภูมิปัญญาชาวบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญา (wisdom) หมายถึง ความรู้ความสามารถของคนทั้งมวลที่เกิดจากการเรียนรู้ศึกษา สังเกต อบรม สั่งสอนซึ่งกันได้ สั่งสมถ่ายทอด และสืบเนื่องกันมาอย่างไม่ขาดสาย จากอดีต จนถึงปัจจุบัน นับเป็นเวลายาวนาน ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าที่คนได้นำมาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตทำให้การอยู่ร่วมกันในสังคมมีความสุข อุดมสมบูรณ์ เจริญก้าวหน้า และอยู่รอดปลอดภัยในสังคมโลกปัจจุบัน

เอกวิทย์ ฌ ถกลาง (2540: 11-12) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาว่า หมายถึง ความรู้ ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัว และดำรงชีพ ในระบบนิเวศน์หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม-วัฒนธรรม ที่ได้มี

พัฒนาการสืบสานกันมา ภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวเข้ากับสภาวะต่างๆ ในพื้นที่ๆ กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น จากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคม-วัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้นภูมิปัญญาจึงมีทั้งภูมิปัญญาอันเกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอกและภูมิปัญญาที่ผลิตขึ้นใหม่หรือผลิตซ้ำเพื่อการแก้ปัญหา และการปรับตัวให้สอดคล้องกับความจำเป็นและความเปลี่ยนแปลง

ประเวศ วะสี (2542: 25) กล่าวว่า “ภูมิปัญญา” เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่กับสังคมมนุษย์มาช้านาน เป็นการดำรงอยู่ในชีวิตที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่น โดยมีการปรับสภาพการดำเนินชีวิต ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติตามกาลเวลา เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์โลกที่พิเศษกว่าสัตว์อื่นๆ กล่าวคือ มีมันสมองที่มีความสามารถในการคิดค้น เรียนรู้ แก้ปัญหา และมีการสืบทอดเป็นมรดกมาช้านาน แม้ว่าภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่สั่งสมและถ่ายทอดมาช้านาน แต่มีลักษณะที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือเป็นองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงกันไปหมดไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอาชีพ เศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ การใช้จ่าย การศึกษา วัฒนธรรมจะมีความผสมกลมกลืนกัน

ภูมิปัญญาชาวบ้านกับภูมิปัญญาท้องถิ่น คู่มือนจะเป็นเรื่องเดียวกันและเป็นความหมายหน่วยย่อยของภูมิปัญญาไทย เพราะภูมิปัญญาไทยกล่าวถึงภูมิปัญญาชาติในภาพกว้างๆ ที่กินความรวมเอาภูมิปัญญาชาวบ้าน และภูมิปัญญาท้องถิ่นไปด้วย แต่ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีความหมายที่แคบลงมากกว่าและจำกัดลงในชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ ดังนั้น ภูมิปัญญา ท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน จึงหมายถึงงานหรือกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดจากการกระทำของชาวบ้าน ชุมชน ท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความเข้มแข็ง และสามารถพึ่งตนเองได้ในชุมชนและท้องถิ่นนั้นๆ ด้วยภูมิปัญญา หรือศักยภาพของตนเอง บนลำแข้งของตนเอง ซึ่งเป็นสิ่งที่สั่งสมและถ่ายทอดกันมาในชุมชนจากรุ่นสู่รุ่นและผนึกกับวิทยาการสมัยใหม่บางประการในการสร้างความเข้มแข็งให้กับตนเอง และนำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด ในขณะที่เดียวกันก็ลดการพึ่งพาจากภายนอกให้มากที่สุดจนกลายเป็นสังคมแห่งการพึ่งพาตนเอง อันก่อให้เกิดการเรียนรู้และถ่ายทอดกันในชุมชน

สามารถ จันทรสุรีย์ (2534: 65) ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า หมายถึงพื้นเพรากฐานของความรู้ของชาวบ้าน หรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้ และมีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรงคือประสบการณ์ด้วยตนเอง และทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้ที่สืบต่อกันมา กล่าวอีกนัยหนึ่งว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึงสิ่งทุกอย่างทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านทั้งกว้างทั้งลึก

ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเองโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่เพื่อการแก้ปัญหา และการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

วิชิต นันทสุวรรณ (2536: 54) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง แก่นหลักของการมองชีวิต การใช้ชีวิตอย่างมีความสุข ซึ่งมีความหมายทั้งในแง่ของปัจเจกบุคคล และสังคมหมู่บ้าน

3.5.2 จุดเกิด ลักษณะ และประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในการศึกษาเพื่อการพัฒนาชุมชนหรือที่เรียกว่า ฐานของระบบการศึกษาเพื่อชุมชน เพื่อให้ทราบชัดถึงกระบวนการการมีอยู่จริงของภูมิปัญญา มีอยู่อย่างไร และจากแหล่งใดบ้าง เป็นต้น จำต้องทราบจุดเกิดหรือที่มาของแหล่งภูมิปัญญาอันเป็นเบื้องต้น และแหล่งที่สำคัญของภูมิปัญญาของสังคมไทยหลักๆ จะมาจาก 2 แหล่ง (พิทยา ว่องกุล, 2542: 148-150) คือ

(1) ภูมิปัญญาหรือ ความรู้ที่ซึมซาบอยู่ในวิถีชุมชน ได้แก่ การเรียนรู้ สืบทอดวิถีชีวิตจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่งในชุมชนที่ต้องอาศัยการเรียนรู้ การสืบสานจากบรรพชน เช่น การทำไร่ ทำนา การเพาะปลูกหรือการเลี้ยงชีพด้วยวิธีทางอื่นๆ เช่น การปั้นหม้อ การสร้าง เครื่องมือ เครื่องใช้ เป็นต้น

(2) มิปัญญา หรือ ความรู้ที่มาจากองค์กรชุมชน ได้แก่ ภูมิปัญญา หรือ ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการถ่ายทอดมาจากองค์กรชุมชน ซึ่งอาจได้แก่ปราชญ์ชุมชนวัด พระสงฆ์หรือครู เป็นต้น

ประเวศ วะสี (2542: 59) ได้สรุปลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่ามี 4 ประการ ดังนี้

- (1) มีวัฒนธรรมเป็นฐาน ไม่ใช่วิทยาศาสตร์
- (2) มีลักษณะบูรณาการสูง
- (3) มีความเชื่อมโยงไปสู่หลักนามธรรมที่สูงส่ง
- (4) เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่า วัตถุธรรม

วิชิต นันทสุวรรณ (2536: 63) ได้แบ่งลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญา ชาวบ้านไว้ 3 ประการ คือ

(1) ภูมิปัญญาที่เกิดจากการใช้ชีวิตตามธรรมชาติ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติที่ชาวบ้าน หรือท้องถิ่นปฏิบัติ เช่น ความเชื่อต่างๆ เรื่องผี ผีไร่ ผีนา เป็นต้น ซึ่งมีส่วนทำให้เกิดสถานะสมดุลของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ

(2) ภูมิปัญญาที่เกิดจากการอยู่ร่วมกัน หมายถึง แบบแผนพฤติกรรมของสังคมที่บอกว่สิ่งนั้นดี สิ่งนั้นไม่ดี ซึ่งมีลักษณะของสันติวิธีแห่งการอยู่ร่วมกัน

(3) ภูมิปัญญาจากประสบการณ์เฉพาะด้าน เช่น ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การทำมาหากิน การประกอบอาชีพ ในด้านต่างๆ เช่น การรักษาโรค เป็นต้น

3.5.3 หลักคิดในการพัฒนาตามแนวภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในการศึกษาค้นคว้าฟื้นฟู หรือประยุกต์ภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ประโยชน์ เพื่อการพัฒนาตนเอง พัฒนาเทคโนโลยี หรือสร้างเทคโนโลยี ขึ้นมาเอง การที่จะก้าวไปนั้น ควรมีขั้นตอน ในการปฏิบัติ (ประเวศ วะสี, 2533: 94-95) ดังนี้

(1) ต้องมีความเข้าใจ เริ่มมีสัมมาทิฐิที่ถูกต้อง หรือทฤษฎีเป็นตัวนำเข้าใจถึงภูมิปัญญาชาวบ้านว่าเป็นเรื่องสำคัญ เป็นความดี มีคุณค่า และสะสมกันมานาน เป็นเรื่องที่ผสมผสานทุกสิ่งทุกอย่าง เชื่อมโยงสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกันและเป็นเรื่องที่ทอดทิ้งไม่ได้ ต้องพัฒนาอย่างสนใจให้ความเคารพนับถือ เวลากระทำการใดต้องเชื่อมโยงเข้ากับสิ่งอื่น เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนและประเทศไทย

(2) ต้องศึกษาจากชาวบ้านให้มากที่สุดว่าเขาทำอะไรเป็น อะไรเก่ง มีอะไรอยู่บ้าง ไม่ใช่เข้าไปสอนชาวบ้านลูกเดียว หากคิดว่าชาวบ้านไม่มีอะไร เราเท่านั้นที่มีก็จะคิดเอาไปให้ ไม่ใช่ศึกษาสร้างโน่นสร้างนี่ ไปสอนเขา เพราะสิ่งที่ได้จะไม่ตรงกับสภาพความเป็นจริงของชาวบ้าน

(3) ต้องเอาข้อมูลมาหาความหมาย ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาจากชาวบ้านต้องนำมาจัดระบบขึ้นใหม่ เพราะข้อมูลที่ได้อาจจะปะปะปะจำเป็นต้องเอามาศึกษาวิจัยทฤษฎี หรือที่ภาษาอังกฤษ เรียกว่า secondary research คือเอาข้อมูลที่มีอยู่แล้วมาหาความหมาย เสร็จแล้วเอาภูมิปัญญาอื่นๆ เข้ามาเชื่อมโยงกันออกมาในลักษณะที่ช่วยให้ชาวบ้านนำไปพัฒนาเพื่อชีวิตที่ดีขึ้น

3.5.4 ความสำคัญและพลังสร้างสรรค์ ของภูมิปัญญาท้องถิ่น

พลังสร้างสรรค์หรือความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นถือเป็นสิ่งสำคัญ เพราะ ภูมิปัญญา หมายถึง สิ่งที่สะท้อนถึงสภาพของสังคมมนุษย์ในด้านต่างๆ หรือ สิ่งที่ทำให้ทราบถึงวิธีคิด ตลอดจนแนวทางในการดำรงไว้ซึ่งกลุ่มหรือสังคมของมนุษย์เอง และความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะเป็นพลังของการพัฒนาที่อาศัยฐานคิดของท้องถิ่นเป็นตัวตั้ง สารสำคัญหรือการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดผลดี ซึ่ง เฉลียว บุรีภักดี และคณะ (2545: 96) ได้สรุปไว้ ดังนี้

(1) ตัวภูมิปัญญาหรือเทคโนโลยี (ที่เกิดจากภูมิปัญญา) นั้นไม่ต้องซื้อหาในราคาแพง เป็นการประหยัดต้นทุนการผลิตอย่างสำคัญ สังเกตว่าประเทศเราเป็นหน่วยระบบใหญ่ ต้องใช้เงินเป็นจำนวนมากในการซื้อเทคโนโลยีจากต่างประเทศ จนทำให้เกิดความอ่อนแอทางเศรษฐกิจและความอ่อนแอด้านวัฒนธรรมของชาติ

(2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นมักมีความเหมาะสมและความพอดี ที่จะนำมาใช้งานในท้องถิ่นนั้นๆ เพราะเป็นภูมิปัญญาที่ผ่านการทดสอบของกาลเวลามาแล้วนานพอสมควรภูมิปัญญาที่คงเหลืออยู่จึงถือว่าเป็นภูมิปัญญาที่เหมาะสม

แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง

ในการศึกษาเรื่อง “ชุมชนเข้มแข็ง” นั้น มีข้อพิจารณาที่หลากหลาย นั่นเพราะความหมายของคำว่าชุมชนเข้มแข็งนั้นมีบริบทที่แตกต่างกัน กล่าวคือหากมองประสบการณ์ของนักพัฒนาเอกชน หรือนักวิชาการสายชุมชน จะเห็นได้ว่ามีการกล่าวถึงความหมาย หรือองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็งไว้ค่อนข้างหลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนเข้มแข็งในแง่มุมที่เป็นประสบการณ์ของการพัฒนา เพราะการพัฒนาชุมชนที่ประสบความสำเร็จจนสามารถสร้างความเข้มแข็งของชุมชนได้นั้น จะมีเงื่อนไขหรือตัวแปรที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้เพราะขึ้นอยู่กับสภาพการณ์ของ ชุมชนเป็นสำคัญด้วย เพราะเหตุว่าชุมชนแต่ละชุมชนนั้นอาจมีความแตกต่างกันออกไปในบริบท แวดล้อม เช่น ระบบการบริหารจัดการ เครือข่าย ภาวะผู้นำ การเรียนรู้ หรือการมีส่วนร่วมภายในชุมชน จิตสำนึกภายในชุมชน หรือศักยภาพในการพึ่งตนเองของชุมชน โครงสร้างอำนาจรัฐ หรือกลไกในระบบเศรษฐกิจของสังคม เป็นต้น ดังนั้นเมื่อชุมชนมีความแตกต่างกันไปในเชิงบริบทแวดล้อม ความสำเร็จของการพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชนหนึ่ง อาจไม่ใช่คำตอบที่ถูกต้องลงตัวสำหรับอีกชุมชนหนึ่งนั้นย่อมเป็นไปได้ แต่อาจมีความเหมือนหรือคล้ายคลึงกันบ้างในรูปแบบของการดำเนินงานซึ่งอาจใช้เป็นทั้งแม่แบบหรือประยุกต์ใช้ในงานการพัฒนาชุมชนอื่นๆ

คำว่า “ชุมชนเข้มแข็ง” จึงเป็นคำกล่าวซึ่งได้รับการสนใจจากองค์กรภาครัฐบาลและองค์กรเอกชน มูลนิธิ สมาคมต่างๆ โดยมีขนาดสาย ถ้าจะมีงานหรือกิจกรรมใดที่จะเกี่ยวกับการพัฒนาซึ่งจะต้องเกี่ยวข้องกับชุมชนแล้ว มักจะต้องมีการเอ่ยหรือพูดถึง “ชุมชนเข้มแข็ง” อยู่เสมอ โดยการกล่าวถึงอาจจะหมายถึง “เพื่อให้ชุมชนนั้นเข้มแข็งต่อไป” หรือ “การที่จะให้ชุมชนเข้ามาร่วมเพื่อให้เกิดความสำเร็จของโครงการ เพราะชุมชนนั้นๆ มีความเข้มแข็ง” หรือ “การกระจายอำนาจให้แก่การปกครองส่วนท้องถิ่นหรือชุมชน เพื่อให้มีความอิสระในการปกครองตนเอง ให้ชุมชนเข้มแข็งต่อไป” เป็นต้น และยังมีคำกล่าวอีกในหลายลักษณะจนทำให้เกิดความสับสนและไม่เข้าใจกันว่า การที่จะนำเอาบริการที่ดี การเงินงบประมาณ (หรือเงินอุดหนุน) หรือกิจกรรมต่างๆ ที่ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมนั้น เพราะต้องการให้ชุมชนซึ่งยังอ่อนแอ และไม่เข้มแข็งช่วยตัวเองไม่ได้ ได้ทรัพยากรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นบุคคล กิจกรรมงบประมาณ การเงิน เทคโนโลยี และวิธีดำเนินการที่ทันสมัยให้ชุมชนนำไปใช้สนับสนุนให้ชุมชนผู้รับได้มีศักยภาพเพิ่มขึ้นสู่มาตรฐานสากลที่เรียกว่า “เข้มแข็ง” หรือ “ช่วยตัวเองได้” หรือการที่รัฐบาล องค์กรรัฐหรือเอกชน มีโครงการหรือโครงการที่จะดำเนินการให้สำเร็จสู่เป้าหมายขององค์กรนั้นๆ แต่ได้พิจารณาแล้วว่าแต่เดิมมาเคยตัดสินใจดำเนินการเอง และสั่งการเอง โดยให้หน่วยภูมิภาค ระดับจังหวัด อำเภอ ตำบลถึงชุมชนและครอบครัว ซึ่งเป็นหน่วยสุดท้ายสำคัญที่สุดของชุมชน ให้รับไปปฏิบัติ แต่ปรากฏว่าไม่ได้รับผลตอบแทนให้ไปสู่ความสำเร็จด้วยดี และในที่สุดความหวัง ความ

ตั้งใจ รวมทั้งงบประมาณที่ใช้ไปปีแล้วปีเล่า อันตรธานหมดสิ้นไปโดยเปล่าประโยชน์ เพราะขาดการมีส่วนร่วม และหากประชาชนไม่เข้ามามีร่วมด้วย อาจเพราะมีสาเหตุหนึ่งหรือสองสาเหตุ ดังนี้

(1) ประชาชนไม่เข้าใจประโยชน์ของการรับบริการหรือเงินที่มีผู้มอบให้สำหรับการพัฒนาส่วนรวม

(2) ประชาชนไม่มีความสามารถหรือมีศักยภาพเพียงพอในการจะร่วมมือในการพัฒนา เพราะด้อยในการศึกษา ขาดความคิดริเริ่ม ขาดทักษะของชีวิต (life skills) เมื่อเป็นดังนี้ การให้ขององค์กรรัฐบาลและเอกชนที่มีต่อประชาชน ก็เพื่อจะให้ชุมชนนำสิ่งที่ได้รับไปพัฒนาตนเองให้เป็น “ชุมชนเข้มแข็ง” ต่อไปสรุปก็คือการพิจารณา “ชุมชนจะเข้มแข็งหรือไม่” ก็อาจจะมองได้จากทางใดทางหนึ่งในสองประเด็น คือ

(2.1) ชุมชนมีความเข้มแข็งเป็นพื้นเดิมพอสมควรอยู่แล้ว (ซึ่งมีจำนวนไม่มากนัก) จะมากขึ้นขึ้นอยู่กับศักยภาพของคนในชุมชน จึงอาจจะพร้อมรับบริการหรืองบประมาณที่มีองค์กรหรือผู้มอบให้นำไปเพิ่มพูนการพัฒนาให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น หรือ

(2.2) ชุมชนบางแห่งยังมีความอ่อนแอ (ซึ่งมีค่อนข้างมากในประเทศด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนา) ยังไม่มีศักยภาพเพียงพอที่จะช่วยตัวเองในเกือบทุกด้าน องค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐบาล เอกชนที่จะให้ความช่วยเหลือ ก็มีเจตจำนงที่จะช่วยพัฒนาศักยภาพของชุมชนนั้นๆ ให้พัฒนาขึ้นจนแข็งแรง

ดังนั้น เพื่อความเข้าใจอย่างถ่องแท้ว่าที่เรียกกันว่าชุมชนเข้มแข็งหมายความว่าอย่างไร ซึ่งควรจะแยกพิจารณาออกเป็นสองประเด็น คือ

(1) ชุมชนคืออะไร มีส่วนประกอบอย่างไรจึงเรียกว่าชุมชน (ดังที่นำเสนอแล้วในส่วนที่ว่าการพัฒนาชุมชน) และ

(2) คุณลักษณะของ “ชุมชนเข้มแข็ง” ควรจะมีลักษณะอย่างไร? เพื่อที่การทุ่มเททรัพยากรต่างๆ จากผู้ให้ เพื่อให้สามารถกำหนดแนวทางและขั้นตอนในการพัฒนาให้ถูกต้อง ได้เท่าเทียมกันหมด (เพราะความแตกต่างดังกล่าวมาแล้วนั้น) แต่เพราะความเข้มแข็งหรืออ่อนแอของชุมชนย่อมขึ้นอยู่กับเงื่อนไขปัจจัย หรือตัวแปรที่เป็นบริบทแวดล้อมของชุมชนนั้นเป็นสำคัญ

กฤษฎา บุญชัย (2542: 28-29) ได้นำเสนอแนวการวิเคราะห์ถึงเงื่อนไข หรือปัจจัยที่กำหนดความเข้มแข็งของชุมชนตามทัศนะของอุทัย คุลยเกษม ไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้

(1) โครงสร้างทางสังคมแบบแนวราบ หมายถึง สัมพันธภาพทางอำนาจในชุมชนที่เท่าเทียมกัน อำนาจในการเข้าถึงทรัพยากร และโอกาสในชุมชนไม่แตกต่างกันมากนัก ซึ่งปัจจัยดังกล่าวเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชนเป็นสำคัญ การแทรกแซงโดยรัฐในโครงสร้าง

แนวคิดส่งผลให้เกิดการปรับตั้งทางโครงสร้างในชุมชนไปสู่แนวคิด ดังเช่น ระบบอุปถัมภ์ ซึ่งเกิดขึ้นจากผู้อุปถัมภ์มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรของรัฐมากกว่า

(2) ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ทั้งในด้านการผลิต การบริโภค การตลาด การสะสมและการกระจายส่วนเกิน เงื่อนไขสำคัญ คือชุมชนมีสิทธิ อำนาจ ในการเข้าถึง และจัดการทรัพยากรของตนเองหรือไม่เพียงใด ซึ่งในภาวะปัจจุบันภายใต้กระบวนการทัศน์เร่งรัดพัฒนาด้านอุตสาหกรรม ได้ทำลายระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ของชุมชนไปเป็นจำนวนมาก ทำให้เศรษฐกิจชุมชน ต้องพึ่งพิงกลไกตลาด อันเป็นเงื่อนไขของความอ่อนแอ และความล่มสลายของชุมชน

(3) ค่านิยมจากศาสนธรรม หรืออุดมการณ์ในการใช้ชีวิต ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่า สังคมชนบทไม่ว่าจะนับถือผี พุทธ หรือศาสนาอื่น ล้วนเน้นเรื่องความสันโดษ สมถะ และความเคารพ นบนอบต่อธรรมชาติในฐานะเป็นจิตวิญญาณ แต่อุดมการณ์ดังกล่าวถูกกระทบอย่างรุนแรงโดยกระแสบริโภคนิยม และสินค้านิยมในลัทธิทุนนิยมเสรี

(4) กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตกระบวนการเรียนรู้ของท้องถิ่นการสืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิม เงื่อนไขสำคัญคือชุมชนสามารถกำหนดกระบวนการเรียนรู้ของตนเองได้ และเป็นการศึกษาที่ไม่แยกออกไปจากชีวิตทางสังคมของชุมชน แต่ระบบการศึกษาของรัฐที่ผ่านมาแยกการศึกษาออกจากชีวิต เก็บกด ปิดกั้นภูมิปัญญาของชุมชน ส่งผลให้เกิดเป็นความอ่อนแอของชุมชน

(5) กลุ่มผู้นำตามธรรมชาติผู้นำตามธรรมชาติในชุมชนเกิดขึ้นได้หลายเงื่อนไข จากการปฏิบัติตนตามหลักศีลธรรมของชุมชนหรือการเป็นผู้ต่อสู้เพื่อชุมชนหรือการเป็นผู้ทรงความรู้ในด้านต่าง ๆ ปัญหาที่ผ่านมาก็คือกลไกของรัฐได้จัดตั้งผู้นำทางการให้เป็นตัวแทนของรัฐ โดยไม่ได้สนับสนุนผู้นำตามธรรมชาติที่มีอยู่ บางครั้งทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นภายในชุมชน

(6) ระบบความสัมพันธ์เชิงสังคมที่แน่นแฟ้น วัฒนธรรมได้แก่ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชน ซึ่งสมาชิกภายในชุมชนมีความสัมพันธ์กันใกล้ชิดผ่านระบบครอบครัว เครือญาติ โดยมีกฎเกณฑ์แบบแผนในการดำเนินชีวิตร่วมกัน ซึ่งชุมชนที่มีความแน่นแฟ้น จะสามารถมีพลังในการจัดการ หรือแก้ไขปัญหาได้อย่างดี

(7) กลไกที่เอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ การติดต่อสื่อสารที่ต่อเนื่องตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นสถานการณ์ที่พบปะของชุมชน หรือกระบวนการถ่ายทอด แลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร ผ่านสื่อพื้นบ้านในรูปแบบต่างๆ อันจะนำไปสู่การปรับตัวของชุมชนรวดเร็วทันสถานการณ์

จากเงื่อนไขทั้ง 7 ประการ ได้ทำให้ภาพของความเข้มแข็งชุมชนชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยจะเห็นได้ว่า ชุมชนจะเข้มแข็งหรือไม่นั้น เงื่อนไข หรือตัวแปรมิใช่เพียงแค่ตัวชุมชน หรือชุมชนจะสามารถกำหนด หรือสร้างความเข้มแข็งของตนเองได้แต่อย่างเดียว หากแต่ทุกเงื่อนไข ตัวแปรล้วน

เกี่ยวโยงกันเป็นพลวัต ทั้งความสัมพันธ์ทางโครงสร้างของอำนาจรัฐ ระบบหรือกลไกการตลาดหรือ แม้แต่ตัวแปรหรือเงื่อนไขอื่นๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อความเข้มแข็ง หรือความอ่อนแอของชุมชน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2541: 14 -17) ได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง โดยสรุปเป็น 4 ประการ คือ

(1) เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ (learning community) กล่าวคือ การที่ชุมชน (คนในชุมชน) มีการเรียนรู้ และรู้เท่าทันข่าวทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมทั้งการที่ชุมชนมีการเพิ่มพูนความรู้ในด้านต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ

(2) เป็นชุมชนที่มีการจัดการตนเอง (community management) ด้วยระบบการบริหารจัดการในกิจกรรมที่สำคัญ 4 ประการ คือ การวางแผน การจัดกระบวนการขององค์ภายในชุมชน การลงมือปฏิบัติ ตามแผนงาน และ มีการประเมินผล

(3) เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (spirituality) กล่าวคือ ชุมชนมีจิตสำนึก มีจิตวิญญาณ ซึ่งอาจหมายถึงความภักดี ความรัก ความห่วงหาพัน ความรู้สึกเป็นเจ้าของในชุมชน โดยมีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกันในชุมชน

(4) เป็นชุมชนที่มีสันติภาพ (peaceful) กล่าวคือ การเป็นชุมชนที่มีความสงบสุขคนในชุมชนมีจิตใจที่เยือกเย็น มีคุณภาพ และมีคุณธรรม

ประเวศ วะสี (2542: 27) ได้กล่าวถึง “ความเข้มแข็งของชุมชน” โดยใช้คำกล่าวที่ว่า “ความเป็นชุมชน” (civility) ซึ่งหมายถึงลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชนประการหนึ่ง โดยประเวศ กล่าวว่า “ความเป็นชุมชนมิใช่สิ่งที่จะต้องจำเป็นสำหรับชาวบ้านเท่านั้นหากแต่จำเป็นสำหรับองค์กรทุกชนิด ถ้ามหาวิทยาลัยมีความเป็นชุมชนวิชาการ (academic community) มหาวิทยาลัยก็จะมีพลังทางด้านสติปัญญามากกว่านี้ หรือการที่พระสงฆ์ สร้างความเป็นชุมชนขึ้นในวัดหรือในหมู่คณะการพระศาสนาที่จะมีพลังมากขึ้นหรือถ้ามีความเป็นชุมชนในบริษัท คนในบริษัทก็จะมีความสุขและสร้างสรรค์ขึ้นเป็นต้น”

นอกจาก “ชุมชนเข้มแข็ง” (civil community) ที่มีการกล่าวถึงแล้ว “ชุมชนยั่งยืน” (sustainable community) คือวาทกรรมอย่างหนึ่งที่ถูกหยิบยกมากล่าวอ้างในกระบวนการการพัฒนาชุมชน ซึ่งโดยความหมายแล้วก็มีนัยเป็นอย่างเดียวกัน โดยที่ เฉลียว นูริภักดี และคณะ (2545: 76) ได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง หรือ ชุมชนที่เข้มแข็งอย่างยั่งยืน 9 ประการ คือ

(1) สมาชิกภายในชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตน และชุมชนที่จะแก้ปัญหา และพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง

(2) สมาชิกภายในชุมชนมีจิตสำนึกในการพึ่งตนเอง เอื้ออาทร รักและห่วงใยซึ่งกันและกัน อีกทั้งยังพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนเองและชุมชน

(3) สมาชิกของชุมชนเลือกกำหนดผู้นำชุมชน ผู้นำการเปลี่ยนแปลง และผู้แทนชุมชนที่มีความหลากหลายด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

(4) มีกระบวนการชุมชนที่มีความเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นวิถีของชุมชน ซึ่งขับเคลื่อนโดยผู้นำชุมชนในลักษณะที่เปิดกว้าง โปร่งใส และมีการแสดงความรับผิดชอบ ที่สามารถตรวจสอบได้สำหรับสมาชิกทั้งหมด

(5) สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วม ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจดำเนินงานติดตามและประเมินผลการแก้ปัญหาและการพัฒนาของชุมชนผ่านกระบวนการของชุมชน

(6) สมาชิกภายในชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน

(7) มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุกๆ ด้านของชุมชนที่มุ่งการพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกๆ คน และหวังผลการพัฒนาที่ยั่งยืน

(8) การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอกต้องเป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด ไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป

(9) มีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคี การพัฒนา อาจเป็นหมู่บ้าน/ชุมชนอื่นๆ ท้องถิ่น ภาคราชการ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการ และอื่นๆ ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียม

ทวิศักดิ์ นพเกษร (2542: 20-21) ได้กล่าวว่าชุมชนจะเข้มแข็งได้ต้องมีลักษณะของความเป็นประชาสังคมสูง โดยประชาสังคมจะมีส่วนในการถักทอความความเข้มแข็งให้เกิดมีขึ้นในชุมชน และประชาสังคมที่เข้มแข็งจะต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบเหล่านี้ คือ

(1) จิตสำนึกประชาสังคม (civic consciousness) คือ การสำนึกว่าตัวเป็นเจ้าของปัญหาของชุมชน และมีเจตจำนงที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบและร่วมแก้ไขปัญหากับฝ่ายต่างๆ ยอมรับในการรวมตัวและความคิดเห็นอย่างเท่าเทียมกัน ด้วยมิตรภาพในการเรียนรู้ร่วมกันหรือแก้ไขปัญหากันที่เผชิญอยู่ ให้ความสำคัญกับศักยภาพของปัจเจกชนในชุมชน ยอมรับและเห็นคุณค่าของความแตกต่างหลากหลายของสมาชิกในชุมชนในการร่วมทำงานด้วยกัน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการแก้ปัญหา ชุมชนเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกความเป็นชุมชน

(2) โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะและช่องทางสื่อสาร หมายถึง โครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อให้ผู้คนมีโอกาสสื่อสารพูดคุยถึงปัญหาร่วมกันไม่ว่าจะเป็นการพูดที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ การให้มีเวทีประชาคม (civic forum) ในรูปแบบต่างๆ จึงเป็นที่ที่จะสร้างความเป็นพลเมืองให้แก่ประชาชนในการร่วมกันแก้ไขปัญหากของชุมชนและสาธารณะ โดยโครงสร้างพื้นฐาน (civic infrastructure) นี้แยกได้หลายระดับ พื้นฐานที่สุด คือการพบปะของผู้คนเป็นบางครั้งบางคราว เช่นการพบปะกันกับเพื่อนบ้านในวัด การพูดคุยถึงประเด็นสาธารณะต่างๆ ระดับถัดมาคือการรวมตัวกันเป็นกลุ่มงานด้าน

ใดด้านหนึ่งหรือเป็นองค์กร เช่น กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น ระดับสูงสุดคือองค์กรร่ม (umbrella organization) เป็นที่เชื่องค์กรสมาชิก และสมาชิกเข้าหากันเป็นเครือข่ายชุมชน องค์กรต่างๆในประชาสังคมที่เข้มแข็ง การพบปะกันในเวทีประชาคม ประชาชนมีโอกาสเข้าร่วมในการพูดถึงปัญหาความเป็นอยู่ของชุมชนไม่เพียงในเวทีวงเล็กหากแต่รวมไปถึงเวทีสาธารณะขนาดใหญ่ด้วย

(3) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน และการตัดสินใจ การตัดสินใจในกิจกรรมสาธารณะจำเป็นต้องดำเนินการหลังกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งหมายถึง สิ่งซึ่งประชาชนเรียนรู้ซึ่งกันและกันผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูล ความคิดกับคนในชุมชนสาธารณะซึ่งกระบวนการเรียนรู้ไม่ใช่ประชาชนหรือชุมชนเพียงรับฟังข้อมูลและข้อเสนอแนะเท่านั้น ประชาชนจำเป็นต้องพูดคุยถกเถียง แลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพราะไม่มีใครมีประสบการณ์ที่เหมือนกันในเรื่องเดียวกัน ต่างคนต่างมีประสบการณ์และมองสิ่งเดียวกันและมองสิ่งเดียวกันจากมุมมองและการให้คุณค่าที่แตกต่างกัน ชุมชนที่มีประชาคมที่เข้มแข็งจึงเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้

(4) ภาวะการนำ และผู้นำชุมชน ลักษณะเด่นของชุมชนที่มีความเป็นประชาสังคม มิได้อยู่ที่จำนวนและแหล่งที่อยู่ของผู้นำ แต่อยู่ที่วิถีทางที่ผู้นำสัมพันธ์กับคนอื่นผู้นำต้องสร้างโอกาสให้แก่ผู้คนที่เข้ามามีส่วนร่วม และริเริ่มสร้างสรรค์ ไม่ผูกขาดความคิด หรือการเป็นเจ้าของปัญหาหรือเจ้าของชุมชน ชุมชนจะเต็มไปด้วยภาวะการนำจากผู้นำที่หลากหลายที่มีความสามารถต่างๆ กัน มีวิสัยทัศน์ก้าวไกล มองปัญหาชุมชนอย่างเชื่อมโยงพร้อมที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลความคิดเห็น ผู้นำที่หลากหลายเหล่านี้จะไม่ค่อยแตกต่างจากชาวบ้านคนอื่น คือไม่มีชนชั้นผู้นำที่แยกจากผู้ตามและคอยปกป้องฐานะของตนเอง รวมทั้งการควบคุมการกระทำของผู้อื่นอย่างเข้มงวด หากแต่ผู้นำที่ผนึกตัวเองเข้ากับชุมชนอย่างแนบแน่น และร่วมทำประโยชน์เพื่อชุมชน

(5) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถาบัน ชุมชนที่เป็นประชาสังคมมักจะไม่ใช่พึ่งพาสถาบันของรัฐเพียงอย่างเดียว ตรงกันข้ามชุมชนที่ไม่เข้มแข็งมักจะไม่ใช่พึ่งพารัฐ ส่งผลให้รัฐมีภาระรับผิดชอบชุมชนทุกด้านจนไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้ทุกด้านนำมาซึ่งความไร้ประสิทธิภาพในที่สุด ในประชาสังคมความสัมพันธ์ของคนไม่ว่าจะเป็นในรูปขององค์กรหรือเครือข่ายทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มักเป็นความสัมพันธ์ในแนวระนาบในชุมชนที่ไม่เป็น ประชาสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนหรือความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถาบันทางสังคม เป็นความสัมพันธ์ในแนวตั้งหรือแบบอุปถัมภ์ ข้อมูลที่ไหลผ่านช่องทางความสัมพันธ์ในแนวตั้งมักเชื่อถือได้น้อย และความสัมพันธ์ในแนวตั้งยังมีส่วนก่อให้เกิดการปกครองแบบมาเฟีย ที่ทำให้เศรษฐกิจการเมืองเกิดความล้มล้าง

นภากาศ หะวานนท์ (2543: 35-39) ได้นำเสนอมิติความเข้มแข็งของชุมชนเป็น 4 ด้าน คือ

(1) มิติทางด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ศักยภาพของชุมชนในการจัดการระบบเศรษฐกิจที่เอื้อให้สมาชิกในชุมชนสามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับระบบการผลิตเพื่อการค้า คือ มีกลไกในการระดมเงิน

ทุนของชุมชนเพื่อเป็นสินเชื่อให้กับสมาชิกในชุมชน มีการจัดระบบการผลิตที่สามารถลดต้นทุนการผลิต ทั้งในเรื่องการใช้เครื่องมือ หรือเครื่องทุ่นแรงในการผลิต ความสามารถในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้า การเพิ่มแหล่งรายได้ให้มีความหลากหลาย

(2) มิติทางด้านสังคม ได้แก่ ความสามารถของชุมชนในการที่จะจัดระเบียบทางสังคมของชุมชน ให้สามารถร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมชุมชนไม่ว่าปัญหานั้นจักเกิดจากสมาชิกภายในชุมชนหรือเกิดจากคนภายนอกชุมชน เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงแรงเกาะเกี่ยวที่คนในชุมชนมีต่อกัน และสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพชุมชนในการสร้างให้สังคมชุมชนดำรงตนอยู่ได้ (self-contained) อย่างมั่นคง มีสันติสุข มีความสามัคคี อันเป็นรากฐานของความเข้มแข็งของชุมชน

(3) มิติทางด้านวัฒนธรรม ได้แก่ ความสามารถของชุมชนในการแก้ปัญหาด้วยสติปัญญา มีการแลกเปลี่ยนความรู้กันอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง มีการสืบสานภูมิปัญญาความรู้ชุมชน มีความเชื่อมั่นในศักยภาพ ภูมิปัญญาและความภาคภูมิใจในชุมชน ชุมชนมีความสามารถในการปรับตัว จนสามารถสร้างความเข้มแข็งขึ้นมาได้ในลักษณะต่างๆ กัน

(4) มิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความสามารถของชุมชนในการจัดระบบดูแล และแบ่งสรรทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์ และเป็นธรรมแก่สมาชิกในชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถสร้างระบบการจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชนได้

โดยสรุป ชุมชนเข้มแข็งนอกจากจะเป็นวาทกรรม (discourse) ของการพัฒนาอย่างหนึ่งดังที่กล่าวมา ชุมชนเข้มแข็งยังเป็นมรรควิธี (means) และเป้าหมาย (end) สำคัญของการพัฒนาชุมชนในสมัยใหม่อีกด้วย แต่การจะพิจารณาว่า “กรอบของความเข้มแข็ง คือ อะไร” หรือ “อะไรเล่า คือ ดัชนีชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน” และ “ชุมชนที่มีคุณลักษณะเช่นใดจึงอาจเรียกได้ว่ามีความเข้มแข็ง” เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องพิจารณาในบริบทและรายละเอียด แต่การให้ความหมายและคำจำกัดความหรือการกล่าวอื่นใดดังที่กล่าวมานั้น เป็นเพียงข้อเสนอแนะบางประการของ คำว่า “ชุมชนเข้มแข็ง” เท่านั้น หรือหากมีข้อถามว่าที่กล่าวมาเป็นคุณลักษณะของชุมชนเข้มแข็งใช่หรือไม่ ? อาจตอบได้ว่าใช่ แต่หากถามว่าชุมชนที่เข้มแข็งต้องมีคุณลักษณะดังกล่าวมาใช่หรือไม่ ? คำตอบอาจไม่เป็นเช่นนั้นเสมอไป เพราะเหตุว่ายังมีข้อพิจารณาที่หลากหลายเกี่ยวกับ “ชุมชนเข้มแข็ง” ทั้งนี้อาจขึ้นอยู่กับบริบทปลีกย่อยของชุมชนนั้นๆ เป็นตัวตั้ง แต่หากจะมีความแตกต่างก็คงไม่มากนัก เพราะสิ่งที่ได้นำเสนอเพื่อให้เป็นข้อพิจารณาในส่วนที่ว่าด้วย “ชุมชนเข้มแข็ง” นั้น มีลักษณะที่ค่อนข้างครอบคลุมและอาจใช้เป็นดัชนีที่ชี้วัด (indicator) หรือเป็นข้อพิจารณาเพื่อให้เกิดความเข้าใจมากขึ้นได้ในระดับหนึ่งสำหรับคำว่า “ชุมชนเข้มแข็ง”

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชาเลียง วุฒิจันทร์ (2526: 38-40) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์กับการสร้างความมั่นคงของชาติ พบว่า พระสงฆ์บทบาท มี 3 ประการ คือ

(1) บทบาทการพัฒนาคุณภาพพลเมือง การพัฒนาคุณภาพพลเมืองโดยเฉพาะในด้านคุณธรรมและจริยธรรมซึ่งมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อความมั่นคงของชาติในระยะยาว และงานของพระสงฆ์เหล่านั้น คือ

(1.1) การให้การบรรพชา อุปสมบทแก่กุลบุตรของชาติทุกระดับอายุ ให้มีโอกาสได้เข้ามาศึกษา และปฏิบัติตามธรรมวินัย

(1.2) การเทศนาอบรม สั่งสอนประชาชนที่มำทำบุญภายในวัดในวันธรรมสวนะ และในงานบุญพิธีต่างๆ ตามประเพณี หรือตามเทศกาลต่างๆ การเทศน์ทางวิทยุ โทรทัศน์ บรรยายธรรม สนทนาธรรม ปาฐกถาธรรม การเขียนบทความเผยแพร่ทางหนังสือพิมพ์ การเรียบเรียงหนังสือธรรมะเพื่อการเผยแพร่ในงานและโอกาสต่างๆ ตลอดจนงานการเผยแพร่พระพุทธศาสนาทั้งปวง เช่น งานพระธรรมทูต งานพระธรรมจาริก งานการอบรมประจำตำบล (อปต.)

(1.3) การจัดการเรียน การสอนวิชา ศาสนศึกษาแก่เด็ก และประชาชน

(1.4) ดำเนินกิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาของวัดต่อชุมชนต่างๆ ทั่วประเทศ

(2) บทบาทการสงเคราะห์ประชาชน เป็นหน้าที่หลักสำคัญของพระสงฆ์ พระสงฆ์ได้สงเคราะห์ประชาชนด้านขวัญ และกำลังใจ และด้านวัตถุแก่ประชาชน ดังนี้

(2.1) การให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลแก่ประชาชน ตามประเพณีที่เกี่ยวกับชีวิต และประเพณีเกี่ยวกับส่วนรวมต่างๆ

(2.2) การช่วยเหลือในการประกอบศาสนพิธีในงานบุญ และงานการบำเพ็ญกุศลต่างๆ

(2.3) การให้ที่พักแก่นักเรียน นิสิต นักศึกษาต่างท้องที่เข้ามาเรียนในเมือง การให้ที่พักอาศัยแก่คนที่มารักษาโรค การให้ที่พักพิงหรือการให้เช่าที่ดินของวัดในราคาถูกเพื่อให้ประชาชนที่ขัดสนสามารถที่จะปลูกสร้างบ้านพักอาศัยได้

(2.4) การดูแลสุขภาพจิต การประพรมน้ำพุทธมนต์ และการให้ฤกษ์ยาม

(2.5) การให้ทางราชการหรือส่วนรวมได้ใช้สถานที่ของวัดในการประชุมราษฎรเป็นหน่วยเลือกตั้ง หรือเพื่อจัดงานหารายได้เข้าสาธารณกุศลต่างๆ ตลอดจนการให้ใช้ที่ดินของวัดในการสร้างสาธารณสถานต่างๆ

(2.6) การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การให้คำปรึกษาในหน้าที่การงาน การเป็นผู้นำในการก่อสร้างสิ่งสาธารณรักษาความปลอดภัยของชาติ เป็นต้น

(2.7) ช่วยในการอบรมชี้แจงแก่ราษฎรให้รู้จักผิดชอบชั่วดี การปฏิบัติตามคำแนะนำ คำชักชวนของรัฐบาล หรือ ผู้ปกครองบ้านเมืองในระดับต่างๆ

(2.8) ช่วยกิจการบริหารตามปรกติของเจ้าหน้าที่ทางราชการ

(2.9) สงเคราะห์แก่ประชาชนโดยการรับช่วงงานจากเจ้าหน้าที่รัฐบาลให้การสงเคราะห์แก่ประชาชนในท้องที่กันดารที่วัดตั้งอยู่

(2.10) การช่วยราชการในกิจการอันเกี่ยวเนื่องกับความมั่นคงของชาติ

สมบุรณ์ สุขสำราญ (2530: 74-77) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาตามแนวพุทธศาสนากฎการศึกษาพระสงฆ์นักพัฒนาในภาคเหนือและภาคอีสาน ได้พบบทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์โดยการแยกตามโครงการสังฆพัฒนาชนบท ดังนี้

(1) โครงการสังฆพัฒนาในภาคเหนือ

(1.1) โครงการพัฒนาด้านจิตใจ เน้นในลักษณะการอบรมศีลธรรม และจริยธรรมแก่ประชาชน มุ่งแสดงธรรมที่ประชาชนสามารถนำไปใช้ในชีวิตรประจำวันได้ บางท่านมุ่งอบรมเพื่อต่อต้านอบายมุขต่างๆ ในหมู่ประชาชน หรือมุ่งฝึกอบรมผู้นำชาวพุทธเยาวชน และจัดตั้งกลุ่มชาวพุทธเยาวชนเพื่อการสร้างสรรค์เป็นพุทธมามกะที่ดีในอนาคต ในขณะที่บางท่านสอนให้ประชาชนเจริญสมาธิ ฝึกวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้เกิดความสงบสุขทางจิตใจ สามารถใช้สติในการประพฤติปฏิบัติต่อตนเองและผู้อื่น

(1.2) โครงการฝึกอบรมและพัฒนาอาชีพเสริม เป็นการฝึกอบรมอาชีพอื่นๆ ที่นอกเหนือไปจากการเกษตรให้แก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนนำไปปฏิบัติเป็นอาชีพเสริม หรืออาชีพรองสร้างงานและรายได้ ลดปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าสู่เมือง ได้แก่ การทอผ้า การตัดเย็บเสื้อผ้าตัดและตัดผม ช่างกล ช่างอิเล็กทรอนิกส์อื่นๆ หรือการพยายามสร้างงานให้แก่กลุ่มสตรีและเยาวชน เพื่อสกัดกั้นการมาเป็นโสเภณีตามกรุงเทพฯ ฯ และเมืองใหญ่

(1.3) โครงการส่งเสริมการเกษตร ได้แก่ การสาธิตการเพาะปลูกพืชผลชนิดใหม่ ที่เหมาะสมกับสภาพดินและอากาศ เช่น ส้ม ถั่วเหลือง พืชผัก และการสนับสนุนเงินทุนหมุนเวียนเพื่อการเพาะปลูกพืชในฤดูแล้ง ส่งเสริม และแนะนำเกษตรแผนใหม่เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต เช่น การเปลี่ยนพันธุ์พืช การขยายพันธุ์พืช การใช้ปุ๋ย และยาปราบศัตรูพืช เป็นต้น มีผลเพื่อการสร้างรายได้ในระบบเกษตรให้พอเพียง และลดการเดินทางไปหางานทำนอกชุมชน

(1.4) โครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นโครงการที่มุ่งสร้างสรรค์กิจกรรมของชุมชน ที่ประชาชนจักต้องร่วมมือร่วมใจหรือร่วมหุ้นกันในการดำเนินการ กิจกรรมเหล่านั้นจึงจะประสบความสำเร็จได้ กล่าวคือ การให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมคิด เรียนรู้ สร้างสรรค์

พัฒนาด้วยตนเอง โครงการเหล่านั้น ได้แก่ สหกรณ์ออมทรัพย์ สหกรณ์ร้านค้า ธนาคารข้าว ธนาคารยา ธนาคารโค – กระบือ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน หรือกลุ่มพุทธเยาวชน เป็นต้น

โครงการสังฆพัฒนาทั้ง 4 ประเภทดังกล่าวมา เป็นโครงการที่พบเห็นได้มากในภาคเหนือ แต่นอกจากนั้นยังมีกิจกรรมสังฆพัฒนาอื่นๆ อีกมากมายที่ดำเนินการในพื้นที่อันก่อให้เกิดประโยชน์สุขต่อชาวชนบทในภาคเหนือ คือ การจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โรงเรียนพุทธศาสนา-วันอาทิตย์ การบวชภาคฤดูร้อน เป็นต้น หรือโครงการที่เกี่ยวกับการจัดระเบียบชุมชน เช่น การสร้าง ปรับปรุงถนนหนทาง สร้างรั้วบ้าน ทำความสะอาดชุมชน สร้างศาลา หรือศูนย์พัฒนาตำบลหมู่บ้าน การสร้างระบบประปาหมู่บ้าน การขุดสระน้ำ หรือการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น การตั้งกลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีล้านนาไทย ตั้งโรงเรียนสอนภาษาลานนา และส่งเสริมดนตรีล้านนา เป็นต้น

(2) โครงการสังฆพัฒนาในภาคอีสาน

(2.1) โครงการพัฒนาจิตใจ เน้นการเจริญสมาธิฝึกวิปัสสนากรรมฐานให้การอบรมศีลธรรมแก่ประชาชน การแสดงธรรมเทศนาเพื่อการประยุกต์หลักธรรมใช้ในการดำเนินชีวิต การรณรงค์เพื่อต่อต้านอบายมุขในหมู่บ้านประชาชน และการฝึกอบรมหรือจัดตั้งกลุ่มพุทธเยาวชน

(2.2) โครงการส่งเสริมและพัฒนาการศึกษาแก่ชุมชน ทั้งพระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชน ตัวอย่างเช่น โครงการโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โครงการอบรมสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการศึกษาพระปริยัติธรรม หรือภาษาบาลี โครงการพัฒนาเด็กเล็ก และการศึกษาผู้ใหญ่ การจัดตั้งหอสมุดประจำหมู่บ้าน และหอกระจายข่าว เป็นต้น

(2.3) โครงการพัฒนาสาธารณสุข ทั้งในด้านโภชนาการและสุขภาพอนามัยภายในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างสาธารณสุขมูลฐานภายในชุมชน ตัวอย่างเช่น โครงการรวมกลุ่มหมูนเวียนการสร้างส้วม สร้างถังเก็บน้ำฝนหรือโอ่งเก็บน้ำฝน โครงการอาหารเสริม การฝึก อบรมพระหมอ หรือโครงการยาสมุนไพรแพทย์แผนโบราณ

(2.4) โครงการส่งเสริมการเกษตร ทั้งในด้านเทคนิคและประสิทธิภาพในการผลิต เช่น การแนะนำการเกษตรแผนใหม่การแนะนำการปลูกพืชชนิดใหม่ การนำชาวบ้านร่วมกันสร้างระบบชลประทานขนาดเล็ก (เช่น การสร้างทำนบ เขื่อนฝาย) รวมถึงการผลักดันให้ชาวบ้าน เพาะปลูกพืชผักสวนครัวไว้สำหรับบริโภคภายในครัวเรือน หรือขายแก่เพื่อนบ้านในชุมชน

(2.5) โครงการพัฒนาเพื่อการจัดระเบียบชุมชน ได้แก่ โครงการหมู่บ้านและปรับปรุงถนนหนทาง สร้างรั้วบ้าน ทำความสะอาดชุมชน ติดตั้งป้ายหมู่บ้านและป้ายคำขวัญต่างๆ การสร้างศาลาประชาคม สร้างศูนย์พัฒนาประจำหมู่บ้านหรือตำบล การสร้างศาลาที่พักผู้โดยสารและอื่นๆ อันเป็นโครงการที่เน้นหนักในด้านการสร้างถาวรวัตถุต่างๆ และรวมถึงการสร้างประปาหมู่บ้านและติดตั้งไฟฟ้าในหมู่บ้านด้วย

(2.6) โครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ โครงการที่สร้างสรรค์กิจกรรมหมู่ ซึ่งประชาชนจะต้องร่วมมือร่วมใจ และร่วมหุ้นกันดำเนินงานกิจกรรมเหล่านั้น จึงจะเกิดขึ้นได้เช่น การส่งเสริมสนับสนุนให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ต่างๆ ทั้งสหกรณ์การเกษตร สหกรณ์ร้านค้า สหกรณ์ยา (กองทุนเวชภัณฑ์หรือชื่ออื่นๆ) สหกรณ์ออมทรัพย์ ธนาคารข้าว ธนาคาร โค-กระบือ หรือกลุ่มกรรมการการพัฒนาต่างๆ และการทำงานรวม หรือนากระชับมิตรด้วย

(2.7) โครงการพัฒนาอาชีพเสริม ได้แก่ การฝึกวิชาชีพด้านอื่นๆ ที่นอกเหนือจากการเกษตร เช่น การฝึกอบรมการตัดเย็บเสื้อผ้าสตรี การสอนเย็บปักถักร้อย การตัดผม การตัดผม การทอผ้า ช่างไม้ ช่างซ่อมเครื่องยนต์ ช่างซ่อมวิทยุโทรทัศน์ เป็นต้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างรายได้ภายในครอบครัวลดการอพยพแรงงาน และเพื่อให้ประชาชนสามารถนำความรู้เหล่านั้นมาใช้ประโยชน์สำหรับตนเองและครอบครัว และยังเป็นสื่อสำคัญให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อสร้างความสามัคคีภายในชุมชน

นภดล เมธาวิทย์ (2531) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน: กรณีหมู่บ้านยางโพน จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า พระสงฆ์สามารถนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนของท่าน 4 ด้าน คือ (1) การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ (2) การพัฒนาด้านสาธารณสุข (3) การพัฒนาด้านการศึกษา และ (4) การพัฒนาด้านการส่งเสริมธรรมะ โดยเน้นที่การพึ่งตนเองของชุมชน เป็นประการสำคัญ

พรประภา กิจโกศล (2534) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทและผลได้ต่อการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ : ศึกษากรณีบ้านโนนเมือง อำเภอกาฬสินธุ์ จังหวัดนครราชสีมา พบว่า พระสงฆ์มีบทบาทหลัก 2 ประการ คือ

(1) บทบาทของพระสงฆ์ต่อการปฏิบัติตามคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาของประชาชน หมายถึง พระสงฆ์ได้ส่งเสริมให้ประชาชนมีการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนในทางศาสนา โดยประเด็นหลักคือ การลดอบายมุข เช่น การพนัน บุหรี่ เหล้า หมากร เป็นต้น และ การพัฒนานาจิตใจ ให้ประชาชน มีความขยัน มีมานะ และอดทน มากขึ้น หรือ การรู้จักการทำงานร่วมกับผู้อื่น เป็นต้น

(2) บทบาทในการริเริ่มกิจกรรม และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ หมายถึง พระสงฆ์ได้ริเริ่ม และเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนด้วยกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ เช่น โครงการศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โครงการออมทรัพย์ธนาคารออมสิน โครงการสหกรณ์ร้านค้า โครงการถนนรณรงค์ลด ละ เลิกอบายมุข

สมชาย เหล็กเพชร (2537: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง วิเคราะห์งานของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นผู้นำพัฒนาชุมชน พบว่า พระสงฆ์กลุ่มพระสังฆพัฒนาในชุมชนล้วนนาเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วยความสมัครใจ และมีความตื่นตัวในการกระทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวม มีแนวคิดในการ

พัฒนาที่หลากหลายขึ้นอยู่กับประสบการณ์ในชีวิต พระสงฆ์มีหน้าที่ในการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้พ้นทุกข์ พ้นจากสภาพการด้อยพัฒนาด้วยการศึกษาและยากจน โดยการพึ่งตนเองของชุมชน ไม่หวังความช่วยเหลือจากภายนอก โดยเฉพาะจากหน่วยงานของรัฐ มีแนวคิดในการพัฒนาเศรษฐกิจที่เน้นเรื่องปากท้องของชาวบ้านเป็นหลัก การพัฒนาที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและแรงจูงใจในการทำงานการพัฒนาของพระสงฆ์นั้น มาจากพื้นฐานทางจิตใจที่รักการทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ชอบเสียสละและมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนที่จะต้องเกื้อหนุนช่วยเหลือกันตามศักยภาพที่จะทำได้

มานี ไชยธีรานุกัณฐิ และคณะ (2540: 43-44) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศาสตร์และศิลป์ในการอบรมคุณธรรมของพระเถระภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า พระสงฆ์มีบทบาทหลัก ดังนี้

(1) บทบาทตามบริบทของพระพุทธศาสนา มีหน้าที่หลัก 2 ประการ คือ การอบรมตนและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

(2) บทบาทของพระสงฆ์ที่องค์กรสงฆ์กำหนดให้ มีบทบาทสำคัญ 5 ประการ คือ การศึกษาพระพุทธศาสนา การปกครองคณะสงฆ์ การเผยแผ่พระธรรมคำสอน การสร้างสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์

จรินทร์ ยังสังข์ (2540: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ในกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม พบว่า

(1) บทบาทพระสงฆ์ในกระแสการเปลี่ยนแปลงมีหลายด้าน ได้แก่ ด้านการปกครองบริหารตน ด้านการเผยแผ่ศาสนาด้วยวิธีการต่างๆ ด้านการให้การศึกษาแก่พระสงฆ์ สามเณร และประชาชน ด้านสาธารณูปการ การบำรุงวัด และด้านการสาธารณสงเคราะห์แก่ประชาชน ทั้งด้านวัตถุ และจิตใจ

(2) บทบาทที่เอื้อต่อรัฐในการปกครอง เป็นเครื่องมือของรัฐ รัฐบาลนโยบายของรัฐในการสั่งสอนให้ประชาชนไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา ซึ่งมีผลให้พระสงฆ์ได้รับลาภสักการะ เช่น ตำแหน่ง และวัตถุต่างๆ

เริงฤทธิ์ พลนามอินทร์ (2540: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนาในจังหวัดอุดรธานี พบว่า พระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานีมีบทบาทในการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนา 3 ด้าน คือ

(1) การพัฒนาด้านวัตถุ ของพระสงฆ์ส่วนใหญ่มีบทบาทในการพัฒนาบริเวณวัด เป็นสำคัญ ได้แก่ จัดสร้างห้องน้ำ ห้องส้วม และถังเก็บน้ำฝน เพื่อการจัดการด้านโภชนาการและสุขภาพอนามัย จัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมเพื่อการศึกษาแก่บุคคลทุกวัยทุกระดับการอนุรักษ์ ป่าไม้รวมทั้งการรักษาสภาพแวดล้อมภายในวัด และการสร้างศาลาการเปรียญเพื่อสาธารณูปการส่วนนอกวัดได้บริจาค

เงินเป็นกองทุนการศึกษาหรือสมทบทุนเพื่ออาหารกลางวันและสนับสนุนการก่อสร้างศาลาประชาคม
ในตำบลหมู่บ้าน

(2) การพัฒนาด้านจิตใจ พระสงฆ์ส่วนใหญ่ได้อบรมประชาชนในการสวดมนต์รักษาสิลพอกๆ
กับการแสดงพระธรรมเทศนาในวันพระอบรมโดยใช้คำคมอุทาหรณ์และสุภาษิตประกอบตามโอกาส
อันควร จากกลุ่มคนส่วนน้อยไปสู่กลุ่มคนส่วนใหญ่รวมทั้งการแนะนำให้ลดละเลิกอบายมุขอีกด้วย

(3) การพัฒนาด้านสังคม พระสงฆ์ส่วนใหญ่ได้ช่วยกระตุ้นจิตใจประชาชนให้กระทำความดี
ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรมร่วมประชุมและให้ข้อเสนอแนะการทำงานแก่คณะกรรมการ
หมู่บ้าน เพื่อสร้างความสามัคคีและความสงบสุขในชุมชน

ชาญณรงก์ หินเกิด (2542) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสังฆาธิการ กับการ
พัฒนาวัดในจังหวัดมหาสารคาม พบว่า มี 5 ด้าน คือ (1) การพัฒนาด้านการศึกษา (2) การพัฒนา
ด้านการปกครอง (3) การพัฒนาด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (4) การพัฒนาด้านสาธารณูปการ และ
(5) การพัฒนาด้านสาธารณสงเคราะห์

พระมหาปัญญา สุขสงค์ (2543) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนา
สังคม:ศึกษากรณีพระพิศาลธรรมพาที (พระพยอม กลฺยา โณ) พบว่า มี 3 ด้าน คือ

(1) ด้านให้การสนับสนุน คือการสนับสนุนด้านเงินทุนและวัสดุอุปกรณ์ โดยผ่านการศึกษา
ผ่านการสาธารณสุขและองค์กรของรัฐและเอกชนด้านอื่นๆ เพื่อให้องค์กรเหล่านั้นสามารถทำงานด้าน
การพัฒนาสังคมได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น คือ ประหยัดเวลา ประหยัดงบประมาณ จึงกล่าวได้ว่าท่าน
ได้ดำเนินบทบาทในการให้การสนับสนุน (supporter) มากกว่าการพัฒนาสังคม

(2) ด้านการให้แง่คิดและการเตือนสติ การพูดคุย การสนทนา การแสดงธรรมต่างๆ เพื่อให้
ประชาชนดำเนินชีวิต ดำรงชีวิตที่ประกอบด้วยธรรม ทำให้ประชาชนได้ตระหนักถึงความเป็นจริงของ
ชีวิต ความเป็นจริงของปัจจัยแวดล้อมตามที่เป็นอย่างจริง จึงเป็นการดำเนินบทบาทการในการให้ความคิด
หรือการเตือนสติทางสังคม (social reminder) อันเป็นบทบาทสำคัญอันหนึ่งของพระสงฆ์

(3) ด้านสร้างความรู้ความคิด ด้านการให้ความรู้ ความคิดแก่ประชาชน คือเมื่อได้รับการ
เตือนสติแล้วทำให้มีความคิด ถ้าความคิดเป็นประเด็นหลักที่สำคัญเพราะคนเราถ้าความคิดถูกต้องแล้ว
ย่อมนำไปสู่แนวทางที่ดีตามมาด้วย ฉะนั้นพระพิศาลธรรมพาทีจึงส่งเสริมให้บุคลากรได้รับการศึกษา
การแสดงธรรมตามโอกาสต่างๆ หรือการสนทนากับประชาชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ
ล้วนเป็นการให้ความรู้ ความคิด (educational thought) แก่ประชาชนในสังคม

กล่าวโดยสรุปพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาสังคมชุมชน โดยเห็นได้จาก บท
บาทและงานของพระสงฆ์ที่ส่วนหนึ่งได้ส่งผลเป็นความเจริญองงามไปบุคลุคและความอยู่รอดของ
สังคม ชุมชน การแสดงบทบาทของความเป็นผู้ให้ หรือการกระทำอื่นใดในส่วนที่เป็นการคืนกลับให้

แก่สังคมนั้น ได้ส่งผลเป็นการสร้างสุขภาวะหรือเป็นความเข้มแข็งของสังคม/ชุมชนเป็นอย่างดี หรืออย่างน้อยพระสงฆ์ยังได้ชื่อว่าเป็นผู้เยียวยาความยากไร้ทางกายและวิญญาณของสังคมในระดับหนึ่ง การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในส่วนของงานด้านการพัฒนาชุมชนหรือการสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งหรือให้สามารถพึ่งพาตนเองได้นั้น จะทำให้เราทราบว่าพระสงฆ์ได้มีบทบาทอย่างไรบ้างในสังคม และยังเป็นคุณูปการยิ่งแก่สังคมชุมชน เพราะในฐานะที่พระสงฆ์หรือสถาบันสงฆ์เป็นองค์กรหนึ่งทางสังคม และเป็นพลังสำคัญของการสร้างสรรค์พัฒนาในระดับรากหญ้า และเพื่อให้เป็นแนวทางในการพัฒนาบทบาทของพระสงฆ์ให้มีความเข้มแข็งอย่างมีทิศทาง ทั้งนี้เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่สังคมชุมชนที่พระสงฆ์จักเข้าไปดำเนินการพัฒนาในอนาคต ในฐานะที่พระสงฆ์นั้นเป็นผู้นำตามธรรมชาติอย่างแท้จริงของสังคม ชุมชน

ประวัติของกลุ่มสหธรรมเพื่อการพัฒนา

พระสงฆ์กลุ่มสหธรรมเพื่อการพัฒนา ในจังหวัดสุรินทร์ มีจุดเริ่มจากการที่หลวงพ่อนาน สุทนต์สิโล (วัดสามัคคี บ้านท่าสว่าง) ได้ริเริ่มงานพัฒนามาตั้งแต่แรก ซึ่งหลวงพ่อนานได้เน้นการพัฒนาจิตใจและจิตสำนึกของชาวบ้านเป็นหลัก แล้วตามด้วยหลักการพัฒนาด้านเศรษฐกิจความเป็นอยู่ของชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านเกิดการพึ่งตนเองให้ได้มากที่สุด จนเป็นที่ยอมรับของหน่วยงานและองค์กรต่างๆ โดยระยะแรกได้มีคณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนาสุรินทร์ (ศ.พ.พ สุรินทร์) เข้ามาให้การสนับสนุนงาน หรือในส่วนของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์เองทุกครั้งที่มีการจัดประชุมคณะพระสังฆาธิการก็มักจะนิมนต์หลวงพ่อนาน สุทนต์สิโลไปถวายความรู้ให้โดยตลอด จนกระทั่งปี พ.ศ. 2525 สถาบันพัฒนาชนบท (RDI) ได้เข้ามาสนับสนุนงานการพัฒนาต่างๆ ของท่าน ทั้งเรื่องงบประมาณและกระบวนการทำงาน และได้เป็นมูลเหตุอย่างหนึ่งที่กระตุ้นให้หลวงพ่อนาน สุทนต์สิโล ดำริถึงการสร้างบุคลากรคนรุ่นใหม่ ที่จะมาช่วยสานต่องานพระศาสนากับการพัฒนาให้มากขึ้น (พระอธิการทับทิม อนาวิโล, 2546)

ต่อมาในวันที่ 7 มิถุนายน พ.ศ. 2530 โดยความร่วมมือจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้จัดให้มีการสัมมนาและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของพระสงฆ์ที่มีความสนใจในงานพัฒนาขึ้น เบื้องต้นมีพระสงฆ์ร่วมอุดมการณ์ ประมาณยี่สิบสองรูป จาก 4 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอกาบเชิง อำเภอสังขะ อำเภอปราสาท โดยเนื้อหาของการทำงานร่วมกันเป็นการเสวนาเรื่องปัญหาสังคม จะเห็นว่าทั้งๆ ที่วัดอยู่ในหมู่บ้าน แต่ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับบ้านนับวันจะห่างเหินกัน และแนวโน้มความสัมพันธ์ระหว่างพระกับชาวบ้านจะเอนเอียงไปในรูปแบบการปฏิบัติตามประเพณี ไม่ว่าจะเป็นงานบุญ งานบวช หรืองานศพ ฯลฯ มากยิ่งขึ้น

บทบาทของพระสงฆ์หรือวัดอันเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจของชาวบ้าน ซึ่งเน้นธรรมะให้แก่ชาวบ้านนั้นประสบความสำเร็จมีน้อยลง ขณะที่ความนิยมในวัตรธรรมเพิ่มสูงมากยิ่งขึ้น และชักจูงชาวบ้านให้มีความอยากมี อยากเป็น มีความต้องการในปริมาณมาก ทั้งที่ความสามารถในการซื้อหา (เงิน) หรือศักยภาพในการได้มานั้นมีจำกัด แม้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยจะขยายตัวและเจริญในอัตราสูงในระยะเวลาที่รวดเร็ว แต่ในขณะที่เดียวกันปัญหาความเสื่อมทางสังคมก็เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะชาวบ้านในชนบทที่ต้องเผชิญกับปัญหาชีวิตที่หนักหน่วง ชาวอีสานมีหนี้สินมากมาย ชำระสภักย์อดอยากเกิดขึ้นแทบทุกปี ที่ดินและไร่นาไม่มีความอุดมสมบูรณ์ มีการทำลายสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่นำไปสู่ความแห้งแล้งและขาดแคลนน้ำหนักหน่วงยิ่งขึ้นเรื่อยๆ ด้วยเหตุนี้เองที่พระภิกษุหลายรูปที่ทนเห็นสภาพความทุกข์ยากเดือดร้อนไม่ได้ ต้องออกไปร่วมกับชาวบ้านในการแก้ไขปัญหา พยายามคิดค้นวิธีการพัฒนาทางวัตถุ ควบคู่ไปกับการพัฒนาด้านจิตใจ โดยการประยุกต์ธรรมะให้ สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงทางสังคม นำพิธีกรรม ธรรมเนียมประเพณีมาปรับใช้ระดมทุนเพื่องานการพัฒนา และฟื้นฟูสิ่งที่ดิ่งงามในอดีตซึ่งคนสมัยใหม่มองข้าม แต่ยังสามารถนำขึ้นมาใช้ประโยชน์ได้ใหม่

ประสบการณ์ของพระนักพัฒนาไม่ว่าจะเป็นสหกรณ์ออมทรัพย์สหบาลข้าวหรือธนาคารข้าว สหกรณ์ร้านค้า โรงสีข้าวชุมชน ประเพณีการลงแขก การปลูกพืชสมุนไพร การเกษตรผสมผสานที่ปลูกและเลี้ยงสัตว์หลายชนิดไว้ด้วยกัน การปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์แบบพึ่งตนเอง การอบรมธรรมะ (เข้าค่ายสหธรรม) และการปฏิบัติธรรม เป็นต้น สิ่งที่พระสงฆ์นักพัฒนา นำมาแลกเปลี่ยนหาความเป็นจริง ความเหมาะสม ที่ได้มองเห็นจากความสำเร็จของผลงานที่ช่วยบรรเทาทุกข์ให้แก่ชาวบ้านลงได้บ้าง ต่างก็มีกำลังใจ มีความเชื่อมั่นในผลงานที่ชาวบ้านมาร่วมกันพัฒนาตนเอง

โดยแนวทางการเข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ จำต้องดำเนินต่อไป โดยอาศัยหลักพุทธธรรมเป็นแกนกลาง นี่เป็นความปึกใจ เชื่อมั่นของพระสงฆ์กลุ่มนี้ ทั้งยังจำเป็นที่จะต้องมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความคิดใหม่ๆ เพื่อให้ปรับตัวทันกับสภาพการณ์ และเพื่อให้กำลังใจซึ่งกันและกัน ติดตามผลงานความก้าวหน้าของแต่ละแห่ง สรุบบทเรียนและนำไปขยายให้แพร่กระจายออกไป ภิกษุนักพัฒนาหลายรูปได้เสนอให้มีการประสานงานระหว่างกลุ่มกันอย่างใกล้ชิดในฐานะเพื่อสหธรรมิก เพื่อหมุนเวียนกันดูงาน เยี่ยมเยือนและพึ่งพากันในระยะยาว ขณะเดียวกันควรจะมีศูนย์กลางรวบรวมความรู้และประสบการณ์ งานพัฒนา สำหรับส่งเสริมโครงการต่างๆ เพื่อการพัฒนาชาวบ้านในด้านศีลธรรมและงานด้านอาชีพ (พิทยา ว่องกุล, 2532: 101-102)

จึงได้เกิดเป็นแนวคิดที่จะรวมตัวกันเป็นกลุ่มพระสงฆ์เพื่อการพัฒนาโดยเรียกชื่อกลุ่ม “สหธรรมเพื่อการพัฒนา” มีสมาชิกที่ลงนาม และร่วมกันก่อตั้งในครั้งแรกจำนวน 22 รูป คือ

1. พระครูพิพิธประชานาถ (หลวงพ่อนาน) วัดสามัคคี ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

2. พระสำราญ คุรุหมโม วัดสามัคคี ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
3. พระประเสริฐ เขมโก วัดสามัคคี ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
4. พระสมจิต กนฺตฺหมโม วัดมูลานิเวศ ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
5. พระอธิการคุม คุณาโร วัดกัลยาณโกมุท ตำบลแกใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
6. พระสมอาจ สกโก วัดประทุมธรรมชาติ ตำบลแกใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
7. พระครูบรรณสุทธิธรรมชาดา วัดศาลาเย็น ตำบลตาถูก อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
8. พระสมุห์สมนึก สิริจฺนฺโท วัดประสพสุข ตำบลบุญยี่ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
9. พระนวล ภวิสฺสโร วัดกลาง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
10. พระบำรุง ปญฺญาทีโป วัดกลาง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
11. พระมหาบุญธรรม ฑมฺมสาโร วัดกลาง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
12. พระทับทิม อนาวิโล วัดใหม่ศรีมากทอง ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
13. พระอธิการวิชัย อวิญฺชโย วัดทุ่งสว่าง ตำบลเทนมีย์ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
14. พระดำรง กนฺตฺสีโล วัดมุนีนิมิตร ตำบลเชื้อเพลิง อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์
15. พระครูโสภณบุญญกิจ วัดอมรินทราราม ตำบลตาเบา อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์
16. พระชื่น สิริจฺนฺโท วัดโคกเบง ตำบลโคกสะอาด อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์
17. พระครูประสาทปรียัติคุณ วัดกาบเชิง ตำบลกาบเชิง อำเภอ กาบเชิง จังหวัดสุรินทร์
18. พระถาวร ขนฺตฺิสาโร วัดพัฒนาสามัคคี ตำบลค่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์
19. พระอธิการเฉลิม ชวโน วัดจวีร์ตัน ตำบลเนงมุด อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์
20. พระประมวล ฐานิสฺสโร วัดสว่างมโนรมย์ ตำบลกระเทียม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์
21. พระอธิการโกสม ติกฺขวิโร วัดโพธาราม ตำบลสังขะ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์
22. พระครูธรรมธีรคุณ วัดพัฒนาราม ตำบลแจนแวน อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์

โดยสมาชิกกลุ่มส่วนใหญ่มีกิจกรรมการพัฒนาในหมู่บ้านของตนบ้างแล้ว เช่น การตั้งสหบาลข้าว การอบรมเยาวชน การก่อตั้งสหกรณ์ร้านค้าในหมู่บ้าน เกษตรผสมผสาน (พระมหาณรงค์จิตตโสภโณ, 2532: 237-238) และในจำนวนนี้ มีพระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาส เจ้าคณะปกครองอยู่ ถึง 17 รูป (เจ้าคณะอำเภอ 1 รูป เลขาเจ้าคณะอำเภอ 1 รูป เจ้าคณะตำบล 3 รูป) และยังมีพระลูกวัดอีก จำนวน 5 รูป โดยประมาณครึ่งหนึ่งของสมาชิกเกี่ยวข้องกับงานด้านการพัฒนา ส่วนที่เหลือทำงานด้านการเผยแผ่ฝึกอบรม (พิทยา ว่องกุล, 2532: 103) แต่เมื่อมารวมกลุ่มกันเข้าจึงเป็น พระสงฆ์กลุ่ม “สหธรรมเพื่อการพัฒนา” โดยกิจกรรมหลักๆ ที่กระทำร่วมกันในระยะแรกเริ่ม คือ

- (1) การอบรมสมาธิภาวนา/วิปัสสนา ภาวนา
- (2) การเข้าค่ายสหธรรม

- (3) การส่งเสริมเยาวชนสัมพันธ์
- (4) การเชื่อมเชือนกลุ่มพระสงฆ์นักพัฒนา
- (5) มีจดหมายข่าว เพื่อเป็นสื่อของกลุ่ม ฯ

และกิจกรรมเหล่านี้โดยหลักจะเริ่มจากการจัดอบรมสมาธิภาวนา 5-7 วัน เน้นการอบรม การเรียนรู้ตัวตน การแก้ปัญหาของตนเอง พร้อมกับการชี้แนะ ทางออกของปัญหา ซึ่งจะเรียนรู้ได้จากกิจกรรมที่มีอยู่ ในกลุ่มชาวบ้านทั่วไปที่ยังไม่มีการรวมกลุ่ม เมื่อเรียนรู้และเข้าใจพอแล้ว ก็จะขยายไปสู่ การรวมตัว รวมกลุ่มเพื่อการไปศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนกับกลุ่มที่มีอยู่แล้วและตั้งกลุ่มต่างๆ ขึ้น เช่น กลุ่มธนาคารข้าว กลุ่มออมทรัพย์ ร้านค้าชุมชน ฯลฯ ส่วนในกลุ่มที่มีกิจกรรมอยู่แล้ว ก็จะเป็นการ ทบทวน ทั้งตนเองและกิจกรรมที่ทำมา และให้การสนับสนุนกันเป็นระบบกลุ่ม

ในระยะแรกๆ ได้พบว่า การจัดปฏิบัติธรรม ได้มีกลุ่มเยาวชนมาร่วมด้วย ดังนั้น จึงแยกกลุ่มเยาวชนมาอบรมต่างหาก และจัดให้เยาวชน แต่ละแห่งได้แลกเปลี่ยนกันว่าจะทำอะไรร่วมกันบ้าง ดังนั้น จึงเกิดกลุ่มเยาวชนสัมพันธ์ที่คิดทำกิจกรรมต่างๆ เช่น กิจกรรมวันพ่อ-แม่ ตั้งกลุ่มออมทรัพย์ สหกรณ์ร้านค้าสาธิต เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ เริ่มจากพระสงฆ์ก่อน แล้วขยายไปยังฆราวาสให้คิด และทำกันเอง ต่อมาเมื่อ RDI จะหมดโครงการสนับสนุน จึงได้มีการปรารถนาที่จะทำงานมีความยั่งยืนต่อไป แม้ว่าหน่วยงานภายนอกจะหมดงบประมาณสนับสนุน โดยจะให้มีการจัดตั้งมูลนิธิขึ้นหลังจากนั้นได้ระดมทุน และฉลองงานครบรอบ 60 ปี พระครูพิพิธประชานาถ จึงมีการจัดตั้งเป็นมูลนิธิพิพิธ-ประชานาถ ขึ้น ในปี พ.ศ. 2532 จนกระทั่งถึงปี 2534 โดยระยะแรกได้มอบหมายให้พระอาจารย์สำรวย ธรรมโม เป็นผู้จัดการ และพระอาจารย์ทัฬหิม อนาวิโล ร่วมเป็นผู้ประสานงานหลักในกิจกรรมต่างๆ ของมูลนิธิฯ และของกลุ่มสหธรรมเพื่อการพัฒนา ในการดำเนินกิจกรรมเพื่อสังคมชุมชนสืบมา โดยเพื่อให้การดำเนินงานของกลุ่มสหธรรมฯ และของมูลนิธิฯ นั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวและสอดคล้องประสานกัน (พระอธิการ ทัฬหิม อนาวิโล, 2546)

จากนั้นในปี พ.ศ. 2537 – พ.ศ. 2538 มูลนิธิฯ หรือ ทางกลุ่มฯ ได้รับเงินสนับสนุนจากประเทศเยอรมัน โดยได้นำเงินที่ได้มาดำเนินกิจกรรมหลักเพิ่มขึ้น คือ

- (1) สร้างเครือข่ายพระสงฆ์
- (2) สนับสนุนให้วัดเป็นศูนย์กลางการพัฒนา
- (3) การพัฒนาจิตใจ และการพัฒนาเศรษฐกิจ
- (4) การอนุรักษ์ ประเพณีท้องถิ่น (พระอธิการ ทัฬหิม อนาวิโล, 2546)

ในห้วงช่วงระยะเวลาที่กิจกรรมของกลุ่มสหธรรมได้ขยายผลไปอย่างมากและมีผลกระทบท่อสังคมในทางบวกเป็นอย่างสูง โดยมีการขยายศาสนทายาท เป็นพระสงฆ์รุ่นใหม่ไปสู่กลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มเสขิยธรรมในภาคอีสานตอนใต้ และตอนกลาง และกลุ่มสหธรรมนำสู่ประชาชน เป็นต้น

ปัจจุบันเพิ่มเป็นกลุ่มพระสงฆ์อาสาพัฒนาชายแดน ที่นำโดยพระอาจารย์สมชัย สัจจญาโณ แห่งศูนย์ ทับทิมนิมิต ร่วมกับเพื่อนพระนิสิตอาสา ขับเคลื่อนงานการพัฒนาตามแนวชายแดน ในเขตอำเภอ กาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ด้วยการก่อตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และกิจกรรมการพัฒนาชุมชนด้านอื่นๆ ตามชุมชนในตะเข็บชายแดน

หลักการสำคัญในการเคลื่อนตัวของกลุ่มสหธรรมในขณะนี้ ยังเน้นเรื่อง “การพัฒนาจิตใจ นำ การพัฒนาทางโลก โดยมีกิจกรรมคู่ขนานกันไปทั้งรูป-นาม ทั้งนี้วิธีสำคัญในการทำงาน คือ การใช้ หลักอริยสัจ 4 เป็นหลักในการทำงาน และการทำงานโดยเน้นระบบเครือข่าย” (พระครูพิพิธประชานาถ, 2546) ต่อมาในปี พ.ศ. 2539 กลุ่มสหธรรมได้จัดปรับระบบของการทำงานโดยจัดให้มีระบบผู้จัดการขึ้น ซึ่งได้มอบหมายให้ฆราวาสดำเนินการเป็นฝ่ายดูแลงานของมูลนิธิ ในระยะหลังจากนั้น กิจกรรมต่างๆ ก็เริ่มแยกจากพระสงฆ์ และการเชื่อมโยงงานกันก็เริ่มลดถอยลงไปบ้าง

โดยได้มีการกำหนดวัตถุประสงค์หรือทิศทางของกลุ่มสหธรรมเพื่อการพัฒนาไว้ ดังนี้

- (1) เพื่อสร้างเครือข่ายระหว่างพระสงฆ์นักพัฒนาในจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดใกล้เคียง ไปสู่การช่วยเหลือและพึ่งพากันในระยะยาว
- (2) เพื่อสร้างพระสงฆ์ให้เป็นผู้นำชุมชนในด้านการพัฒนาทั้งนามธรรมและรูปธรรม อย่างมี คุณค่า
- (3) เพื่อเสริมความเข้มแข็งให้กลุ่มชาวบ้านที่มีกิจกรรมตามนโยบายรัฐบาลโดยการบริหาร กลุ่มอย่างมีคุณธรรม จริยธรรมในสังคม
- (4) เพื่ออนุรักษ์ประเพณี และวัฒนธรรมอันดีงามในชุมชนโดยวิธีการประยุกต์พุทธธรรม และพุทธประเพณีในการระดมทุนเพื่อการพัฒนา
- (5) เพื่อเป็นศูนย์กลาง อบรมบ่มเพาะและศึกษาดูงานของศาสนทายาท ที่จะทำหน้าที่สืบ ทอดงานพัฒนาในกลุ่มพระสงฆ์นักพัฒนาในระยะยาวต่อไป

โดยประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการดำเนินการของกลุ่ม คือ

- (1) สามารถสร้างเครือข่ายระหว่างพระสงฆ์นักพัฒนาในจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดใกล้เคียง ไปสู่การช่วยเหลือและพึ่งพากันในระยะยาว
- (2) มีพระสงฆ์เป็นผู้นำชุมชนในการพัฒนาทั้งนามธรรม และรูปธรรม อย่างมีคุณค่า
- (3) กลุ่มชาวบ้านมีความเข้มแข็งที่มีกิจกรรมตามนโยบายรัฐบาล โดยการบริหารกลุ่มอย่างมี คุณธรรมจริยธรรมในสังคม
- (4) เกิดการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามในชุมชนโดยวิธีการประยุกต์ พุทธธรรมและ พุทธประเพณีในการระดมทุนเพื่อการพัฒนา

(5) เกิดศูนย์กลาง อบรมบ่มเพาะและศึกษาคุณงามของศาสนทายาท ที่จะทำหน้าที่สืบทอดงานพัฒนาในกลุ่มพระสงฆ์นักพัฒนาในระยะยาวต่อไป

โดยมีกลุ่มเป้าหมายและพื้นที่ดำเนินการชาวบ้าน นักเรียน นักศึกษา เยาวชน และผู้สนใจ ในชุมชนละแวกวัด เขตอำเภอเมือง อำเภอปราสาท อำเภอสังขะ อำเภอกาบเชิง และกิ่งอำเภอ เขวาสินรินทร์ ตลอดจนพระสมาชิกกลุ่มสภธรรมเพื่อการพัฒนาและพระสงฆ์ผู้สนใจ (กลุ่มสภธรรมเพื่อการพัฒนา สุรินทร์, 2545: 4) ปัจจุบันสำนักงานของพระสงฆ์กลุ่ม “สภธรรมเพื่อการพัฒนา” จังหวัด สุรินทร์ ตั้งอยู่ที่วัดสามัคคี 148 หมู่ที่ 10 บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ และสำนักงานประสานงานมูลนิธิพิพิธประชานาถ ตั้งอยู่ที่ 81/1 หมู่ที่ 7 ตำบลสลักไค อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

แนวคิดการพัฒนาของพระสงฆ์กลุ่มสภธรรมเพื่อการพัฒนา

สภธรรมเพื่อพัฒนาก่อตัวและเติบโตขึ้นด้วยกลุ่มพระสงฆ์ที่มีแนวคิดในการพัฒนาที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน นั่นคือแนวคิดในเรื่องของการพัฒนาที่มีความผาสุก ความเป็นอยู่ดีของประชาชน ซึ่งทั้งหลายทั้งมวลล้วนแล้วแต่เป็นชาวพุทธชาวบ้านที่จุนเจือพระสงฆ์เหล่านี้มาตลอดนั่นเอง โดยพื้นฐานด้านแนวคิดที่ก่อตัวในระยะแรกคือ แนวคิดหรือความดำริของพระครูพิพิธประชานาถ หรือหลวงพ่อนาน เป็นพระสงฆ์รูปหนึ่งที่ตระหนักเสมอมา และกล้าที่จะพูดประกาศต่อสาธารณชนว่า “พระสงฆ์เป็นหนี้ชาวบ้าน” (มูลนิธิพิพิธประชานาถ, 2532: 1)

อย่างไรก็ตาม บทบาทของพระสงฆ์และชาวบ้านยังต้องอาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกัน กล่าวคือ “เป็นหนี้ซึ่งกันและกัน เพราะเมื่ออีกฝ่ายตระหนักว่าอีกฝ่ายยังคงไว้ซึ่งความมีคุณค่า และนอกจากนั้นยังเป็นเรื่องของความเชื่อ ความศรัทธาในพระสงฆ์เข้ามาเกี่ยวพันด้วย ความคาดหวัง หรือ ความมุ่งหวังที่จะพึ่งพากันจึงเกิดขึ้น เช่น กรณีที่ชาวบ้านหวังพึ่งพระสงฆ์ในการชี้แนะชี้แนะ สั่งสอนแนวทางที่ถูกที่ควรให้เป็นฐานที่มั่นแห่งศรัทธาที่ประชาชนมีให้ต่อพระพุทธศาสนา จึงนำไปสู่การอุปถัมภ์บำรุง ในส่วนของพระสงฆ์ก็ต้องหวังให้ญาติโยมชาวพุทธอุปถัมภ์บำรุงตามสมควร ทั้งนี้เพื่อให้สะดวกแก่การดำรงเพศพรหมจรรย์ และเพื่อการประพฤติปฏิบัติบำเพ็ญสมณธรรม” (พระครูธีรารังสีลคุณ, 2546) เพราะเหตุนี้ทั้งสองฝ่ายจึงได้มีการเกี่ยวพันกันโดยปริยาย

ในการพัฒนาสิ่งที่หลวงพ่อนาน สุพุทธสีโลหรือพระครูพิพิธประชานาถผู้นำกลุ่มสภธรรมเพื่อการพัฒนา ได้กระทำเสมอมา คือ การวิเคราะห์ปัญหาชาวบ้าน และหลวงพ่อนานจะให้หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการวิเคราะห์ปัญหา และหลักที่หลวงพ่อนานมาอธิบายปัญหา คืออริยสัจ 4 คือ

- (1) ทุกข์ คือ การที่ชาวบ้านมีหนี้สิน ความยากจน เกิดอบายมุข ฟุ่มเฟือย โดยการถูกกดขี่ขูดรีด

(2) สมุทัย คือ สาเหตุแห่งทุกข์ เพราะไม่รู้จักเก็บรักษาทรัพย์ เกิดการเสียเปรียบนายทุน และการโดนเอารัดเอาเปรียบในชีวิตประจำวัน

(3) นิโรธ คือ ทางดับทุกข์ โดยจะต้องมีการบริหารจัดการชีวิต และชุมชนให้มีความสุขขึ้น มีจิตใจที่สูงขึ้นโดยใช้หลักกรรมฐาน เป็นฐานในการพัฒนาที่ทำให้จิตใจยอมรับต่อปัญหาและสามารถต่อสู้กับปัญหาได้

(4) มรรค คือ วิธีการเพื่อลดความทุกข์ โดยมีกิจกรรม เช่น สหบาลข้าว ร้านค้าชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น

นอกจากนี้หลวงพ่อยังค่อยๆ สอนคนเป็นกลุ่มเล็กๆ และใช้วิธีการซึมซับตามธรรมชาติของคนแต่ละระดับ บางคนรับได้เร็วบ้าง บางคนรับได้ช้าบ้าง จึงต้องอดทน ไม่ใจร้อน เน้นให้ชาวบ้านรู้จักตนเอง รู้จักการปัญหา รู้จักลดละอบายมุขและอยากที่จะพึ่งตนเอง จนนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการพัฒนาไปในที่สุด (สมพันธ์ เตชะอธิก, 2537: 24)

แนวคิดการพัฒนาของกลุ่มสหธรรมเพื่อการพัฒนา“ในตอนแรกมีการกำหนดแนวทางไว้หลายด้าน เช่น การพัฒนาสังคม การพัฒนาจิตใจ การพัฒนาเศรษฐกิจ เป็นต้น ต่อมาทางกลุ่มตระหนักว่าหากการพัฒนาโดยที่ไม่พยายามให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ที่จะพึ่งพาตนเองก็ไม่ต่างอะไรกับการหยิบยื่นวัตถุสิ่งของให้แล้วก็เดินจากไป จากนั้นเป็นเรื่องของประชาชนชาวบ้านที่จะจัดการกับตนเอง เพราะเหตุนี้การพัฒนาจึงไม่ยั่งยืน และยังพอกเป็นปัญหาอีกด้วย” (พระอธิการทับทิม อนาวิโล, 2546) จากประสบการณ์การทำงานด้านการพัฒนา กว่า 2 ทศวรรษของพระครูพิพิธ-ประชานาถ จึงได้ตกผลึกกลายเป็นความคิดหรือเป็นแนวคิดการพัฒนาที่อิงฐานพุทธธรรม คือ อตตาทิ อตตโน นาโถ ได้แก่ ให้มีการพึ่งตนเอง

ดังนั้น แนวคิดการพัฒนาของกลุ่มสหธรรมเพื่อการพัฒนา จึงได้กลายมาเป็นปรัชญาหลักในการทำงานการพัฒนาของกลุ่มสหธรรมฯ และแนวคิดทั้ง 3 ประการ ได้แก่

(1) การพัฒนาวัตถุ (เศรษฐกิจ) ได้แก่ การพัฒนาอาชีพ เศรษฐกิจ ส่งเสริมอาชีพ สร้างรายได้ในชุมชน ตลอดจนระบบสาธารณูปการต่างๆ เป็นต้น

(2) การพัฒนาจิตใจ ได้แก่ การพัฒนาเพื่อยกระดับจิตใจ ประชาชน ให้มีศีลธรรม มีคุณธรรม มีความขยันหมั่นเพียร เป็นต้น และท้ายที่สุดคือยอดรวมของการ พัฒนาที่ยั่งยืน คือ

(3) การพัฒนาเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง ได้แก่ ผลหรือเป้าหมายของการพัฒนาทั้ง 2 ด้าน คือ พัฒนาวัตถุและพัฒนาจิตใจ ซึ่งจักต้องหวังผลสำคัญคือการพึ่งตนเองได้ของชุมชน และประชาชนในระยะยาวออกไปในอนาคต (พระอธิการทับทิม อนาวิโล, 2546)

โดยแนวคิดทั้ง 3 ประการนั้น ต้องดำเนินการหรือขับเคลื่อนไปพร้อมๆ กัน “การพัฒนาวัตถุที่เน้นการพึ่งตนเองจากฐานทางธรรมชาติและสังคมที่มีอยู่มาผนวกกับแนวคิดพัฒนาสมัยใหม่ เพื่อ

สร้างความอยู่ดีกินดี ลดภาระหนี้สินและความยากจน ซึ่งจะนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น การพัฒนาจิตใจเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวด การพัฒนาด้านนี้จึงต้องอาศัยฐานพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือ เช่น การปฏิบัติธรรมกรรมฐาน การเข้าค่ายจริยธรรม ค่ายสหธรรม เป็นต้น เพราะพุทธศาสตร์พระพุทธศาสนาประเภทนี้ นอกจากจะสามารถสร้างคุณแห่งความดีงามอ่อนโยนในจิตแล้ว ยังหมายถึงความกล้าแกร่งในจิตใจอีกด้วย เพราะในการพัฒนาเพื่อพลิกวิกฤติชีวิต ความยากจน ความยากลำบาก ต้องใช้ความเพียร (วิริยะ) อย่างสูงยิ่ง หากขาดกำลังใจที่ดี จิตที่เข้มแข็งก็จะมีโอกาสที่จะทอดทิ้งลงกลางครันได้ง่าย” (พระอธิการทับทิม อนาวิโล, 2546)

.ในการพัฒนาของกลุ่มต้องมีความมุ่งมั่น มีเป้าหมาย และทำที่สุดคือ การพึ่งตนเองในหมู่บ้าน ซึ่งจะต้องอาศัยฐานแห่งการเรียนรู้จากขั้นตอนการพัฒนาต่างๆ ที่ผ่านมาชาวบ้านมักจะขาดการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา และมักไม่ถูกเชื่อเชิญให้เข้าไปมีส่วนร่วมเท่าใดนัก มักจะเป็นผู้รับความช่วยเหลือที่หยิบยื่นให้จากภายนอก เมื่อวันเวลาผ่านไปชาวบ้านก็ยังคงเป็นเช่นเดิม “การพึ่งตนเองจึงเป็นสิ่งที่สำคัญที่พระสงฆ์กลุ่มสหธรรมเพื่อการพัฒนาเน้นหนักมาตลอด และในทุกกิจกรรมมักจะต้องการให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ และเรียนรู้ในกิจกรรมต่างๆ จากนั้นจะถอนตัวออกไป เพื่อให้ชาวบ้านได้มีโอกาสจัดการด้วยตนเองมากขึ้น” (พระอธิการทับทิม อนาวิโล, 2546) ซึ่งจะเห็นได้ว่าในปัจจุบันกิจกรรมการพัฒนามากมายที่กระจัดกระจายอยู่ตามชุมชนหมู่บ้านต่างๆ ที่นำเข้าไปโดยพระสงฆ์กลุ่มสหธรรมเพื่อการพัฒนา เช่น สหกรณ์ร้านค้าสาธิต สหบาลข้าว การปลูกป่า การทำนาปลอดสารพิษ เป็นต้น ชาวบ้านจะดำเนินการ บริหารจัดการกันเองในชุมชนแทบทั้งสิ้น บทบาทพระสงฆ์ในระยะหลังจะเป็นเพียงการเยี่ยมเยียนการเป็นที่ปรึกษา หรือช่วยประสานในการจัดการรวมกลุ่มชาวบ้านจากที่ต่างๆ ให้เพื่อการปรึกษาแลกเปลี่ยนปัญหา และประสบการณ์กันในหมู่สมาชิกเพื่อหาแนวทางส่งเสริมและแก้ไขต่อไป จะเห็นได้ว่าการพึ่งตนเองได้ของชุมชนและประชาชนจึงเป็นเป้าหมายสำคัญในการดำเนินงานของกลุ่ม และประการสำคัญคือการพัฒนาที่จะต้องไม่ละเลยมิติทางด้านศาสนา ได้แก่ ให้มีการผนวกลัทธิพุทธธรรมเข้ากับกิจกรรม หรืองานการพัฒนาเสมอ

ประวัติวัดประสพสุข

วัดประสพสุข “ก่อตั้งในราวปี พุทธศักราช 2442 เป็นวัดที่เก่าแก่อายุยาวนานวัดหนึ่ง ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะตั้งขึ้นพร้อมๆ กับชุมชนบ้านฝิ่งและบ้านสกี้น แต่ก็ไม่ปรากฏหลักฐานรายละเอียดอื่นๆ ชัดเจนมากนัก” (พระครูวิบูลธรรมโฆสิต, 2546) ตั้งอยู่ เลขที่ 73 บ้านฝิ่ง หมู่ที่ 6 ตำบลบุฤาษี อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ (ติดกับโรงเรียนบ้านฝิ่ง-สกี้น) มีเนื้อที่ทั้งสิ้นประมาณ 54 ไร่ 3 งาน มีอาณาเขตเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ดังนี้

ด้านทิศเหนือ ยาวประมาณ 8 เส้น 12 วา 2 ศอก จรดที่นาของนายสอน

ด้านทิศใต้ ยาวประมาณ 8 เส้น 12 วา จรดที่นาของนายลด

ด้านทิศตะวันออก ยาวประมาณ 7 เส้น 16 วา จรดที่นาของนายดี

ด้านทิศตะวันตก ยาวประมาณ 7 เส้น 16 วา จรดที่นาของนายบัว (พระครูวิบูลธรรมโฆสิต, 2546)

สำหรับเสนาสนะ และอาคารสถานที่ภายในวัดปัจจุบันประกอบด้วย

1. อุโบสถ 2 ชั้น ที่กำลังก่อสร้าง และยังไม่แล้วเสร็จ กว้าง 8 เมตร ยาว 12 เมตร โดยได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พุทธศักราช 2534 เป็นอุโบสถ 2 ชั้น ด้านล่างเป็นศาลาเอนกประสงค์ ขนาด กว้าง 11 เมตร และยาว 15 เมตร ที่ใช้ทำกิจกรรมต่างๆ ของทางวัดและชุมชน
2. ศาลาการเปรียญกว้าง 12 เมตร ยาว 21 เมตร ที่สร้างเมื่อ พุทธศักราช 2520 เมื่อครั้งแรกเริ่มมาอยู่ที่วัดประสพสุข
3. กุฏิสงฆ์ปัจจุบันมีทั้งหมด 10 หลัง เป็นกุฏิสงฆ์หลังเดี่ยว 2 ชั้น (อาคารไม้ 6 หลัง และ กิ่งไม้กิ่งปูน อีกจำนวน 4 หลัง) เริ่มดำเนินการสร้างมาตั้งแต่ปี พุทธศักราช 2527 อยู่ด้านทิศใต้ของอุโบสถ จำนวน 6 หลัง และด้านทิศเหนือของอุโบสถ จำนวน 4 หลัง
4. เมรุเผาศพ ขนาด 1 เตา ที่ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกของวัด
5. ด้านทิศตะวันออกเป็นที่ตั้งของบ่อน้ำขนาดใหญ่ ขนาดความกว้างและยาวประมาณ 100 x 50 เมตร ที่ได้รับงบประมาณจากรัฐชุดเพื่อให้เป็นแหล่งน้ำใช้สอยของชุมชน

โดยสิ่งก่อสร้างเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ดำเนินการก่อสร้าง และพัฒนาขึ้นในยุคที่ท่านพระครูวิบูลธรรมโฆสิต ได้เข้ามาอยู่จำพรรษาที่วัดประสพสุขแทบทั้งสิ้น นอกจากนั้นวัดประสพสุขยังมีปูชนียวัตถุที่สำคัญของทางวัดคือพระพุทธรูปที่ทำด้วยทองสำริดขนาดหน้าตักกว้าง 24 นิ้ว ซึ่งประเมินว่ามีอายุกว่า 400 ปี ซึ่งเป็นปูชนียวัตถุที่เคารพนับถือของประชาชนในชุมชนทั้งบ้านฝั่งและบ้านสกีวน และในด้านการบริหารปกครองภายในวัด วัดประสพสุขมีเจ้าอาวาสที่ปกครองดูแล โดยตั้งแต่มีการตั้งวัดเป็นต้นมา เท่าที่ทราบรายนาม ดังนี้ 1) พระพุด (ไม่ทราบฉายา) 2) พระเต้ (ไม่ทราบฉายา) 3) พระโต (ไม่ทราบฉายา) 4) พระกรูด (ไม่ทราบฉายา) 5) พระลุงย (ไม่ทราบฉายา) 6) พระนิค (ไม่ทราบฉายา) 7) พระแทน (ไม่ทราบฉายา) 8) พระสุข (ไม่ทราบฉายา) 9) พระทอง (ไม่ทราบฉายา) และ 10) พระครูวิบูลธรรมโฆสิต (สมนึก สิริจินุโท) เป็นเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน

สภาพทั่วไปของชุมชนวัดประสพสุข

1. ด้านภูมิศาสตร์ วัดประสพสุขตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างบ้านฝั่งและบ้านสกีวน โดยบ้านฝั่งนั้นจะอยู่ด้านทิศใต้ของวัดประสพสุข ประมาณ 80 เมตร โดยติดกับทางรถไฟสาย กรุงเทพฯ-อุบลราชธานี สถานีย่อยบุฤาญี และติดทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 2080 สายสุรินทร์ – ศรีขรภูมิ บ้านฝั่งจะเป็นชุมชนหมู่บ้านที่ประกอบเป็นคุ่มใหญ่ๆ สามคุ่ม คือ คุ่มโคกเพชร คุ่มกลาง และคุ่มตะวันตก และแต่ละคุ่มจะตั้งอยู่ห่างกันประมาณ 50 -100 เมตร ปัจจุบัน มีจำนวน 210 หลังคาเรือน ประชากรจากการสำรวจล่าสุดปี พุทธศักราช 2546 จำนวน 887 คน ในอดีตจากการบอกเล่าของนายอิศรา พันธุ์สน ผู้ใหญ่บ้านฝั่งว่า “แต่เดิมที่นั่นชาวบ้านจะตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตเดียวกัน แต่เมื่อประชากรมากขึ้น ออกลูกออกหลานเพิ่มมากขึ้นจึงเกิดการขยายของครัวเรือน และมีการแยกออกไปตั้งบ้านอยู่ตามที่นา ที่สวนของตน และมีการย้ายตามกันไปอยู่จนกลายเป็นคุ่มบ้านอย่างที่เห็นปัจจุบัน” (อิศรา พันธุ์สน, 2546)

บ้านสกีวนตั้งอยู่ทางทิศเหนือของวัดประสพสุข ห่างจากวัดประมาณ 100 เมตรเศษ ลักษณะการตั้งหมู่บ้านนั้นจะแตกต่างจากบ้านฝั่ง บ้านสกีวนจะมีลักษณะของความเป็นชุมชนสูงในเชิงกายภาพ กล่าวคือ บ้านเรือนของประชาชนชาวบ้านจะ ตั้งอยู่ติดกันเป็นกลุ่มก้อน โดยไม่มีการแบ่งแยกออกจากกันดังเช่นกรณีของบ้านฝั่ง บ้านสกีวนมีจำนวน ทั้งสิ้น 109 หลังคาเรือน ประชากรจากการสำรวจจากฐานข้อมูล จปฐ. ปีพุทธศักราช 2546 มีประชากรทั้งสิ้น จำนวน 476 คน เป็นหมู่บ้านที่ตั้งมาเก่าแก่ในช่วงระยะเวลาเดียวกันกับบ้านฝั่ง

2. ด้านสังคม ในทางสังคมบ้านฝั่งและบ้านสกีวนถือว่าเป็นบ้านพี่บ้านน้องกัน และต้องมีการกิจกรรมร่วมกันอยู่เสมอ เพราะชาวบ้านมีวัดแห่งเดียวกันคือวัดประสพสุข และเยาวชนจะมีโรงเรียนของชุมชนแห่งเดียวกัน คือโรงเรียนบ้านฝั่ง ทำให้เด็กๆ เยาวชนทั้งบ้านฝั่ง และบ้านสกีวนสนิทสนมคุ้นเคยกันเป็นส่วนใหญ่ แม้แต่ในอดีตก็เป็นโรงเรียนวัดแห่งเดียวกันคือโรงเรียนวัดประสพสุข ความสัมพันธ์มีลักษณะเป็นสังคมปฐมภูมิค่อนข้างมาก เพราะเป็นสังคมเครือญาติส่วนใหญ่จะพึ่งพาอาศัยกัน ในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอดีตเป็นลักษณะของสังคมแบบ “พริกบ้านเหนือเกลือบ้านใต้” ส่งข้าวส่งแกงกันระหว่างเพื่อนบ้าน หรือส่งญาติผู้ใหญ่

แม้สภาพสังคมชุมชนจะลำบาก ยากจน บางคราวแห้งแล้ง แต่ก็ได้รับความมีน้ำใจระหว่างกันของคนในชุมชนมาถักทอความสามัคคีของสังคมชุมชนไว้ ปัจจุบันสภาพการณ์ทางสังคมภายนอกเปลี่ยนแปลงไปมากก็มีผลให้สังคมชุมชนบ้านฝั่งบ้านสกีวนเปลี่ยนแปลงไปด้วย “เดี๋ยวนี้ประเพณีการส่งข้าวส่งแกงกันกับเพื่อนบ้าน ส่งปู่ย่าตายายอย่างสมัยที่เป็นเด็กแทบจะไม่มีให้เห็นแล้วก็ไม่รู้เพราะอะไรเหมือนกันแต่หาคุยากแล้ว” (พระบุญเลิศ สีลธมฺโม, 2546)

ปัจจุบันในระดับสังคมชุมชนแม้จะมีความขัดแย้งกันบ้างทั้งในชุมชน และระหว่างชุมชน บ้านฝั่งและบ้านสกีวัน แต่ก็สามารถบริหารจัดการความขัดแย้งเหล่านั้นได้ด้วยกลไกของชุมชนเอง เช่น พระสงฆ์ วัด ผู้นำชุมชนจะเป็นตัวประสานและมีกิจกรรมกระทำร่วมกันในชุมชน กลไกเหล่านี้มีส่วนทำให้ลดทอนความขัดแย้งในชุมชนได้เป็นอย่างดี ในกรณีที่เมื่อชุมชนหรือคนในชุมชนเกิดความขัดแย้งกันขึ้น นอกจากนั้นในกิจกรรมที่ต้องอาศัยพลังชุมชนในการร่วมกันจัดการ ชุมชนก็ได้แสดงพลังการมีส่วนร่วมเป็นอย่างดี ทั้งกำลังกายและกำลังทรัพย์ ดังกรณี การปราบปรามสอดส่องดูแลเรื่องยาเสพติดในชุมชน “ล่าสุดได้ขอความร่วมมือกับชาวบ้านเรื่องให้ช่วยกันดูแลเรื่องยาเสพติดในหมู่บ้าน ให้ช่วยกันตัดเดือนลูกหลาน เด็กเยาวชน เขาก็ร่วมมือดี จนบ้านเราไม่มีปัญหาเรื่องนี้เลย” (บุญช่วย ศรีพรหม, 2546)

นอกจากนั้น ปัญหาสังคม เช่น การติดยาเสพติด การพนัน ก็ยังมีประปราย โดยเฉพาะเหล่านั้นขึ้นอยู่กับความชอบของแต่ละคน แต่หากจะมีการกินก็มักจะเป็นในงานเทศกาลเสียส่วนใหญ่ ซึ่งท่านพระครูวิบูลธรรมโฆสิตกล่าวว่า “มักจะเดือนเสมอ พุดมาก พุดบ่อย วันพระมาวัดก็พุด จนรู้สึกว่าการที่ชอบดื่มเขาไม่ชอบ หว่าเราพุดมาก พุดบ่อย แต่ไม่สนใจ ก็จะพุดไปเรื่อยๆ เพราะถือว่า เป็นหน้าที่ของเราพระไม่พุดใครจะไปพุด เพราะพระมีหน้าที่ต่อสู้กับสิ่งชั่วร้ายอยู่แล้ว ถึงวันนี้ก็จะพุดอีก ไม่เป็นไรคนชอบก็มีอยู่ วันหนึ่งเขาจะเข้าใจ ในเรื่องของการพนันก็มีบ้างส่วนใหญ่อะไรจะเป็นการเล่น หวยบาทสองบาทห้าบาท สิบบาท ตามประสาชาวบ้านไม่มากหรอก” (พระครูวิบูลธรรมโฆสิต, 2546)

3. ด้านเศรษฐกิจในด้านเศรษฐกิจของชาวมุขบ้านฝั่งและบ้านสกีวันในอดีตนั้นไม่แตกต่างกัน คือ ชาวบ้านมีความยากจนเสียส่วนใหญ่ และอาชีพส่วนใหญ่ นั่นคือการเกษตร ทำนา มีลักษณะเป็นสังคมชุมชนที่ “ทำมาหากิน” ไม่ได้ “ทำมาหากิน” หรือมีรายได้ส่วนเกินเพื่อขยายคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นมากนัก เพราะการเกษตรที่ขึ้นอยู่กับดินฟ้าอากาศย่อมเป็นเครื่องสะท้อนภาพชนบทไทยทั่วไปได้เป็นอย่างดี ชาวบ้านฝั่งบ้านสกีวันก็เช่นเดียวกัน บางปีแม้จะมีข้าวกินเต็มยุ้งฉาง แต่ก็ขาดเงินในการใช้สอย ทำให้ต้องแบ่งขายข้าวบ้าง นอกจากนั้นสภาพหนี้สินเป็นอีกปัญหาหนึ่งที่ชาวบ้านในชุมชนหมู่บ้านมีกันแทบทุกครัวเรือนคนละมากบ้างน้อยบ้าง นั่นเพราะอาชีพหลักกลับไม่เป็นหลักให้สามารถพึ่งพาได้ อาชีพหลักที่ต้องอาศัยความเอื้ออำนาจของธรรมชาติ นอกจากนั้นสภาพดินก็ไม่ดี สภาพดินเป็นดินร่วนปนทรายปลูกอะไรก็ไม่ขึ้น เป็นมูลเหตุหนึ่งให้สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนค่อนข้างฝืดเคือง

ปัจจุบันมีสภาพที่ไม่ต่างอะไรจากอดีตมากนัก โดยเฉพาะปัญหาหนี้สิน(พระครูวิบูลธรรมโฆสิต, 2546) ชุมชนก็มีสภาพที่เข้มแข็งขึ้น เพราะมีการรวมกลุ่มของคนในชุมชน เช่น การรวมกลุ่มของแม่บ้านเพื่อทำขนมจีน และขนมหวานขาย เพื่อสร้างรายได้เสริมให้ชุมชน การมีร้านค้าสาธิตประจำหมู่บ้าน เพื่อการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันในชุมชน นอกจากนั้นยังมีการปันผลกันในหมู่สมาชิก

ร้านค้าทุกปี แต่แต่ละปีแม้จะเป็นจำนวนไม่มากนัก แต่ก็ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นสำหรับใช้จ่ายในครอบครัว “ร้านค้าสาธิตดีกว่าร้านค้าธรรมดา เพราะทุกคนเป็นเจ้าของได้ ร่วมกันบริหาร ร่วมกันแบ่งผล ได้กันทุกคน มากบ้าง น้อยบ้าง ซ้อมมากก็ได้เปอร์เซ็นต์มาก ชาวบ้านมีความสามัคคีกันดีด้วย สามารถซื้อเป็นเงินเชื่อได้ แต่ต้องมีกติกา สมาชิกทุกคนอยู่ใต้กติกาไม่งั้นเราก็อยู่ไม่ได้ แต่ที่ผ่านมายังไม่มีปัญหาอะไร” (สุภา จันทร์ส่องแสง, 2546) นอกจากนั้นชาวบ้านทั้งในชุมชนบ้านฝิ่งและบ้านสกีวนจะมีอาชีพรองลงมาคือ การขายของชำ ขายกล้วยเดี่ยว ขายขนมหวาน การปลูกและขายพืชผักสวนครัว เป็นช่างไม้ ช่างปูน ขับรถมอเตอร์ไซค์รับจ้าง และงานรับจ้างต่างๆ ไปที่พอจะมีขึ้นภายในชุมชนและนอกชุมชน นอกจากนี้ชาวบ้านในชุมชนส่วนหนึ่งยังนิยมไปขายแรงงาน หรือทำงานยังต่างถิ่น

ในทางเศรษฐกิจของชุมชนชาวบ้านฝิ่งและบ้านสกีวน จากคำบอกเล่าและการสังเกตชุมชน เห็นได้ว่าน่าจะดีขึ้นกว่าเดิม เพราะเห็นได้จากบางหลังคาเรือนนั้นมีโรงสีข้าวเป็นของตนเอง มีรถยนต์ รถจักรยานยนต์ คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์มือถือ ฯลฯ นอกจากนั้นยังมีการส่งบุตรหลานของตัวเองไปเรียนในเมืองและในจังหวัดต่างๆ ทั้งในระดับมัธยม และในระดับมหาวิทยาลัย ซึ่งชี้วัดได้ในระดับหนึ่งว่า ชุมชนมีศักยภาพในทางเศรษฐกิจสูงขึ้น ช่องทางของรายรับมีมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็ยังคงมีการใช้จ่ายมาก เพราะปัจจัยความจำเป็นพื้นฐานมีมากขึ้น และมีส่วนทำให้ชุมชนมีการบริโภคมากขึ้นตามไปด้วย

4. ด้านการปกครอง ในสมัยก่อน “การปกครองเป็นลักษณะของพี่ปกครองน้อง มีผู้ใหญ่บ้านมีกำนันเหมือนทุกวันนี้แหละแต่กำนันผู้ใหญ่หลวงแต่งตั้งหลวงเลือกเอาว่าใครเหมาะสมก็ให้เป็นผู้ใหญ่กำนัน และก็เป็นนาน เป็นจนตายก็มี...ผู้ใหญ่กำนันใหญ่ มีชื่อเสียงปราบโจรได้ด้วย โดยมากก็จะรู้จักกันหมดในย่านหมู่บ้านรอบนี้” (พระยวน กลุยาณธมฺโม, 2546) ปัจจุบันการปกครองในหมู่บ้านหรือในชุมชนไม่ว่าจะเป็นบ้านฝิ่งหรือบ้านสกีวนจะการดูแลกันในหมู่บ้าน แบบเดิม กล่าวคือ มีผู้ใหญ่บ้านในระดับหมู่บ้าน และมีกำนันปกครองในระดับสูงขึ้นไป คือดูแลในระดับตำบล แต่ต่างจากอดีตคือการได้มาซึ่งผู้ใหญ่ หรือ กำนันนั้นต้องมาจากการเลือกตั้ง ของชาวบ้าน ชาวบ้านเลือกบุคคลที่คิดว่าเหมาะสมเข้ามาดูแลและทำหน้าที่แทนชาวบ้าน นอกจากนั้นปัจจุบันยังมีองค์การบริหารส่วนตำบลหรือ อบต.ที่เลือกกันจากหมู่บ้านๆ ละสองคนเพื่อเข้าไปทำหน้าที่บริหาร และตรวจสอบดูแลงบประมาณ และการบริหารจัดการในระดับตำบล โดยมีสภาตำบล(ตั้งอยู่ที่บ้านฝิ่ง) เป็นที่ทำการผู้ใหญ่ และกำนันจะทำหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อย การยุติความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับบุคคลในชุมชนให้เกิดความรอมชอมกัน และมักจะไม่ได้ใช้กฎหมายมากมายนัก “โดยส่วนใหญ่จะใช้ความน่าจะเป็นใช้กฎศีลธรรม/ความถูกต้องตรงไปตรงมาในการวินิจฉัยเรื่องราวต่างๆ จากนั้นจะเป็นการถามความสมัครใจของแต่ละฝ่ายว่า สามารถยอมรับกันได้มากน้อยเพียงใดในหลักการที่ผู้ใหญ่/กำนันเสนอให้ กำนัน และผู้ใหญ่บ้านเป็นเพียงผู้เอื้อยวความขัดแย้งในเบื้องต้นเท่านั้น หากคู่กรณีแต่ละฝ่ายหรือในความขัดแย้ง

บางอย่างที่รุนแรงไม่สามารถยุติได้ในระดับหมู่บ้าน ก็ต้องเป็นเจ้าหน้าที่ปกครองในระดับสูงขึ้นไปที่จะต้องเข้ามาดูแลนอกจากนั้น” (พระครูวิบูลธรรมโฆสิต, 2546) กำนัน/ผู้ใหญ่บ้านก็จะมีการประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่ปกครองในอำเภอ จังหวัดหรือ หน่วยงานอื่นๆ ของทางราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น งานบัญชี การสำรวจประชากร สาธารณสุข บอกร่าง แจ่งข่าวทางราชการ เป็นต้น ปัจจุบันบ้านฝั่งมีนายอิศรา พันธุ์สน เป็นผู้ใหญ่บ้าน และมีนายบุญช่วย ศรีพรหม (ชาวบ้านสกีวน) เป็นกำนันตำบลบุฤณี

5. ด้านศาสนา/ความเชื่อท้องถิ่น ชาวบ้านในชุมชนไม่ว่าจะเป็นชุมชนบ้านฝั่งหรือบ้านสกีวนมีความเชื่อในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เพราะเป็นชุมชนที่อยู่ติดกันมีภาษาและวัฒนธรรมอย่างเดียวกัน ชาวบ้านจะนับถือพระพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยอดีต แต่ก็ยังเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน กล่าวคือนับถือพระพุทธศาสนาในขณะเดียวกันก็มีความเชื่ออย่างเหนียวแน่นเรื่องผีสาร เทวดา ชาวบ้านจะให้ความเคารพ โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษ และจะต้องทำกันอย่างใหญ่โต มีการให้ความสำคัญกับผีบ้านผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษ แต่ในขณะเดียวกันก็นับถือพระพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษ “ชาวบ้านในละแวกนี้ ก็เป็นเหมือนชาวบ้านเขมรทั่วไป คือ นับถือผี บ้านผีเรือนผีบรรพบุรุษ กับพุทธศาสนาไปพร้อมๆ กัน แต่ก็ยังเป็นความเชื่ออยู่เพราะเขาจะยกพระพุทธเจ้า ยกพระสงฆ์ไว้เหนือสิ่งเหล่านี้ ดูได้จากการขึ้นศาลงาก็จะมีการเลี้ยงผี การแต่งงาน การบวช เป็นต้น ก็ต้องมีการเลี้ยงหรือการบอกกล่าวแก่บรรพบุรุษซึ่งประเพณีอย่างนี้เราในฐานะเป็นชาวพุทธก็มองว่าดี เพราะเป็นเรื่องความกตัญญูทดแทนที่เราก็ไม่ห้ามเขาหรอก แต่บางอย่างมันก็ดูออกจะมากเกินไปหน่อย การเลี้ยงผีบางอย่างก็มากเกินไปทำให้สิ้นเปลืองเงินจำเป็นเลยไม่รู้ว่าจะเลี้ยงผีหรือเลี้ยงคน” (พระครูวิบูลธรรมโฆสิต, 2546)

จะเห็นได้ว่า ในส่วนของความเชื่อของชุมชนจะมีพระพุทธศาสนาเป็นแกนหลัก แต่ก็ยังเป็นพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน กล่าวคือมีการปะปนของความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนที่มีต่อผีบ้านผีเรือนและผีบรรพบุรุษไปด้วย ดังนั้นการปฏิบัติต่อความเชื่อของชุมชนจึงเป็นการไปด้วยกันระหว่างพุทธกับผีหรือกล่าวได้อีกนัยว่าเป็นความเชื่อพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน

ชาวบ้านในชุมชนทั้งสองจะมีลักษณะที่ค่อนข้างใฝ่ในบุญกุศลพอสมควร เห็นได้จากการใส่บาตรทำบุญในตอนเช้า ชาวบ้านจะเข้าแถวรวมตัวกันที่หน้าบ้านของตัวเอง บ้างก็รวมตัวกันเป็นกลุ่มเป็นกลุ่มๆ เพื่อรอใส่บาตรถวายแก่พระสงฆ์ นี่ก็ภาพในวันธรรมดา หากวันไหนเป็นวันพระก็จะได้อีกโอกาสเห็นชาวบ้านในชุมชนมาร่วมกันทำบุญ ร่วมรับศีลรับพร และฟังสัมโมทนียกถาจากพระสงฆ์มากพอสมควร แต่เป็นที่น่าสังเกตคือ ผู้ที่เข้ามาทำบุญที่วัดนั้นมักจะเป็นผู้ใหญ่วัยกลางคน และคนแก่เสียเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเด็กๆ เยาวชนส่วนหนึ่งต้องมีหน้าที่ไปศึกษาเล่าเรียนตามหน้าที่ของตน เยาวชนหรือวัยรุ่นอีกส่วนหนึ่งนั้น “ได้อพยพเข้ามาหางานในเมืองหลวง หรือเมืองใหญ่ๆ ของ

จังหวัดต่างๆ เช่น กรุงเทพฯ ปทุมธานี สมุทรปราการ สมุทรสาคร นครราชสีมา สระบุรี เป็นต้น” (พระบุญเลิศ สีลธมโม, 2546) นอกจากนั้น “ยังมีชาวบ้านบางส่วนยังไปทำงานภาคใต้ หรือไม่ก็ทางภาคเหนือ” (เรียง เตมดี, 2546) ซึ่งเป็นมูลเหตุหนึ่งที่ทำให้ไม่สามารถเห็นกิจกรรมการมีส่วนร่วมของ เขาเหล่านั้นในวันสำคัญทางศาสนา สามารถเห็นได้ในช่วงเทศกาลที่มีวันหยุดยาวๆ เช่น เทศกาลปีใหม่ เข้าพรรษา ออกพรรษา ลอยกระทง สงกรานต์ เป็นต้น

6. ด้านวัฒนธรรม/ประเพณี ในด้านวัฒนธรรมประเพณีในชุมชนชาวบ้านจะมีลักษณะเป็นสองสาย คือ สายที่หนึ่ง เป็นวัฒนธรรมประเพณีชุมชนท้องถิ่นล้วนๆ สายที่สอง เป็นวัฒนธรรมไทยกลาง ซึ่งทั้งวัฒนธรรมประเพณีชุมชนและวัฒนธรรมไทยกลางจะสอดรับประสานกันได้โดยไม่มีความขัดแย้ง กล่าวคือ ชาวบ้าน หรือชาวชุมชนนั้นได้ถือปฏิบัติไปด้วยกัน และมูลเหตุที่สำคัญที่ทำให้วัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่นกับวัฒนธรรมประเพณีไทยกลางสอดรับกันนั้น เพราะได้มีพระพุทธศาสนาเป็นตัวเชื่อม พระครูวิบูลธรรมโฆสิต กล่าวว่า “แทบทุกประเพณีส่วนใหญ่มีพระสงฆ์เข้าไปเกี่ยวข้องแทบทั้งหมด และส่วนใหญ่พระสงฆ์ หรือพิธีกรรมนิยมประเพณีแบบพุทธจะเป็นตัวนำชะมากกว่าด้วยวัฒนธรรมประเพณีทั้งของท้องถิ่นและของไทยกลาง ชาวบ้านจะถือปฏิบัติทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็วันสงกรานต์ ลอยกระทง เข้าพรรษา ออกพรรษา วันตรุษ วันสารท ปีใหม่ เรียกว่าประเพณีไทยทั้ง 12 เดือนนั้น ไทยกลางถือปฏิบัติอย่างไร ชาวบ้านที่นี้ก็ถือปฏิบัติเช่นกันบางอย่างอาจเรียกชื่อต่างกันบ้างเหมือนกันบ้าง เพราะภาษาพูดต่างกัน แต่โดยความหมายก็เหมือนกัน” (พระครูวิบูลธรรมโฆสิต, 2546)

ในประเพณีที่สำคัญส่วนใหญ่ของชาวบ้านในชุมชน ทั้งบ้านฝั่งและบ้านสลักวัน ก็จะนิยมมารวมตัวกันกระทำที่วัดประสาสุข ซึ่งเป็นสิ่งที่กระทำสืบทอดกันมาช้านาน ซึ่งในช่วงเทศกาลและประเพณีที่สำคัญนี้ ชุมชนจะมีความกึกกักเป็นพิเศษ เนื่องจากการกลับมาของลูกหลานที่ส่วนหนึ่งได้ไปขายแรงงานยังต่างแดน ซึ่งคนเหล่านั้นก็จะถือโอกาสเพื่อกลับมารวมญาติ และสามารถเห็นภาพของหนุ่มสาว คนแก่ คนเฒ่า ผู้ใหญ่หรือคนวัยกลางคน ในชุมชนมารวมตัวกันในงานบุญที่วัดซึ่งเป็นภาพที่ไม่ค่อยได้เห็นมากนักในช่วงเวลาปรกติ

ประวัติวัดอมรินทราราม

วัดอมรินทราราม บ้านตาเตียนนับเป็นวัดที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนอย่างแท้จริง เนื่องจากลักษณะทางกายภาพของวัดนั้น ตั้งอยู่ติดกับชุมชนบ้านตาเตียน ในอดีตย่านตำบลตาเบา จะมีวัดไม่กี่วัด ดังนั้นวัดอมรินทราราม จึงมีความสำคัญมาตั้งแต่อดีต กล่าวคือชุมชนรอบวัดประมาณ 19 หมู่บ้าน จะนิยมมาทำบุญที่วัดอมรินทราราม บ้านตาเตียน และวัดอมรินทราราม บ้านตาเตียนนั้นถือว่าเป็นวัดใหญ่

และเก่าแก่ นอกจากนั้นยังเป็นวัดที่มีพระสงฆ์อยู่จำพรรษามากที่สุดมาตั้งแต่อดีตหากเปรียบเทียบกับวัดในละแวกใกล้เคียง ดังนั้น ในบุญพิธีของชาวบ้านในชุมชนต่างๆ จึงมักจะมีการนิมนต์พระสงฆ์จากวัดอมรินทรารามไปร่วมด้วยเสมอๆ

วัดอมรินทรารามหรือชื่อเดิมคือวัดบ้านตาเตียนนั้น สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเมื่อประมาณปีพุทธศักราช 1500 แต่ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าสร้างขึ้นในช่วงวัน และเดือนใด และท่านผู้ใดเป็นผู้สร้างขึ้น หรือ สร้างขึ้นด้วยมูลเหตุใด แต่จากคำบอกเล่าของท่านผู้สูงอายุในชุมชนเล่าว่า สร้างขึ้นโดยพระภิกษุชาวเขมร (ขอม) ซึ่งก็ไม่ปรากฏนามว่าท่านชื่ออะไร เป็นใคร และมาจากไหน ซึ่งแต่เดิมนั้นสถานที่ก่อสร้างวัด หรือวัดเก่าก่อนที่จะย้ายมาเป็นสถานที่ในปัจจุบันนั้น ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน (ติดกับลำห้วยประจำชุมชน) (พระครูโสภณบุญญกิจ, 2547)

ส่วนสถานที่ก่อสร้างวัดปัจจุบันมีการสันนิษฐานว่า แต่เดิมนั้นสถานที่แห่งนี้น่าจะเป็นวัดเก่าหรือศาสนสถานเก่าแก่ เนื่องจากบริเวณที่สร้างศาลาการเปรียญหลังแรกนั้น ในขณะที่ทำการก่อสร้างพระครูโสภณบุญญกิจกล่าวว่า “ได้ขุดพบซากอิฐหินโบราณและวัตถุโบราณที่มีค่ามากมาย แต่เนื่องจากไม่ได้มีการดูแลรักษาอย่างเป็นระบบ วัตถุโบราณเหล่านั้นก็ได้สูญหายไปหมดสิ้น และด้วยความจำกัดในเรื่องสถานที่ก่อสร้าง จึงได้ตัดสินใจสร้างศาลาหลังใหม่ทับลงไปตรงบริเวณที่มีการขุดพบอิฐหิน และวัตถุโบราณ” (พระครูโสภณบุญญกิจ, 2547)

ก่อนที่จะได้รับการก่อสร้างให้เป็นวัดที่มีพระสงฆ์อยู่จำพรรษามาจนถึงปัจจุบัน เดิมทีสถานที่แห่งนี้ถูกทิ้งไว้รกร้างว่างเปล่ามาเป็นเวลานาน จนมีต้นไม้ขึ้นรกทึบและรำลือกันว่าเป็นป่าไม้ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ และมีเจ้าที่คู่ร้าย ใครที่ล่วงเกินหรือเก็บของป่าจากบริเวณนี้ ต้องมีอันเป็นไปอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งทำให้ชาวบ้านเกิดความกลัวเกรงเป็นอย่างยิ่ง ต่อมาชาวบ้านจึงได้นิมนต์พระอาจารย์ ซึ่งเป็นชาวเขมรผู้ทรงวิทยาคณาให้มาช่วยตัดป่า และเป็นกำลังใจให้แก่ชาวบ้าน ในระยะแรกได้นิมนต์ท่านมาสร้างกระต๊อบหลังเล็กๆ ริมป่า และได้มีการจัดปฏิบัติธรรม ต่อมาก็ได้เริ่มรุกเข้าป่าทีละน้อย จากป่าที่เคยรกทึบก็เริ่มบางลง และจากป่าที่เคยเป็นที่กลัวเกรงของชาวบ้าน ก็กลายเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านสามารถเข้าออกได้อย่างไม่ต้องเกรงกลัวเหมือนในอดีตอีกต่อไป และสถานที่แห่งนี้ก็ได้พัฒนามาเป็นวัดบ้านตาเตียนหรือวัดอมรินทรารามอย่างที่เห็นในปัจจุบัน (พระครูโสภณบุญญกิจ, 2547)

ในด้านการปกครองวัดบ้านตาเตียนหรือวัดอมรินทราราม ได้ผ่านการมีเจ้าอาวาสมาแล้วหลายรูป แต่เท่าที่สามารถจดบันทึกเอาไว้ได้ จำนวน 11 รูป มีรายนาม ดังนี้

1. หลวงพ่อแฉ็ก (ไม่ทราบฉายา) ดำรงตำแหน่ง พ.ศ. 2332 - พ.ศ. 2358
2. หลวงพ่อเมียด (ไม่ทราบฉายา) ดำรงตำแหน่ง พ.ศ. 2358 - พ.ศ. 2382
3. หลวงพ่อแถม (ไม่ทราบฉายา) ดำรงตำแหน่ง พ.ศ. 2382 - พ.ศ. 2408
4. หลวงพ่อจุก จนุทเถโร ดำรงตำแหน่ง พ.ศ. 2408 - พ.ศ. 2448

5. หลวงพ่อแจ่ม จุนโท ดำรงตำแหน่ง พ.ศ. 2448 – พ.ศ. 2480
6. เจ้าอธิการบุญเรือง รตนมุนี ดำรงตำแหน่ง พ.ศ. 2480 - พ.ศ. 2493
7. พระอธิการเบิ่ง ปริสุทฺโธ ดำรงตำแหน่ง พ.ศ. 2493 - พ.ศ. 2497
8. พระอธิการวิเชียร ยสุสโร ดำรงตำแหน่ง พ.ศ. 2497 - พ.ศ. 2499
9. พระอธิการเทียว กุลสุสิโร ดำรงตำแหน่ง พ.ศ. 2499 - พ.ศ. 2503
10. พระอธิการอภิชาติ ฐานุตฺโตโร ดำรงตำแหน่ง พ.ศ. 2503 –พ.ศ. 2511
11. พระครูโสภณบุญญกิจ (กัน กตปุญฺโญ) ดำรงตำแหน่ง พ.ศ. 2511 - ปัจจุบัน

วัดอมรินทราราม มีเนื้อที่ทั้งสิ้น 33 ไร่เศษ โดยแบ่งเป็นเนื้อที่พุทธาวาส และสังฆาวาส ปัจจุบัน จำนวน 12 ไร่ และที่ดินของวัดด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ด้านฝั่งโรงเรียนของชุมชนบ้านตาเดียว ซึ่งเป็นที่ดินนอกแดกเพราะมีถนนเล็กๆ ตัดผ่าน ที่ทางวัดได้ให้ใช้เป็นที่สาธารณประโยชน์อีก จำนวน 21 ไร่ โดยส่วนหนึ่งขุดเป็นบ่อน้ำสาธารณะของชุมชน อาณาเขตวัดอมรินทรารามมีลักษณะเป็นรูป สี่เหลี่ยมผืนผ้า คือ

ด้านทิศตะวันออก ติดกับที่นาของประชาชนและที่ดินสาธารณประโยชน์ของวัด

ด้านทิศเหนือ ติดกับชุมชนบ้านตาเดียว

ด้านทิศใต้ ติดกับชุมชนบ้านตาเดียว

ด้านทิศตะวันตก ติดกับชุมชนบ้านตาเดียว

โดยวัดกับชุมชนจะมีเพียงถนนที่ใช้สัญจรเส้นเล็กๆ ของคนในชุมชนเป็นแนวกั้นรอบวัด เป็นเขตแบ่งระหว่างวัดกับชุมชน

สภาพทั่วไปของชุมชนวัดอมรินทราราม

1. ด้านภูมิศาสตร์ ชุมชนบ้านตาเดียว เป็นชุมชนที่ตั้งมาเก่าแก่ ว่ากันว่าหากจะสันนิษฐานก็น่าจะอยู่ในช่วงสมัยเดียวกับ การก่อตั้งวัดอมรินทรารามหรือวัดบ้านตาเดียว เหตุที่เชื่อว่าบ้านตาเดียวนั้นสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเพราะในละแวกนี้มีต้นตาเดียวขึ้นอยู่มาก ต้นตาเดียวนี้เป็นชื่อของต้นไม้ในท้องถิ่น ตาเดียวเป็นภาษาเขมร ซึ่งเป็นชื่อของต้นไม้ชนิดหนึ่งที่มีลักษณะคล้าย ต้นตะขบ มีแต่เพียงดอกไม้ไม่มีผลเหมือนต้นตะขบ (พระครูโสภณบุญญกิจ, 2547)

ชุมชนบ้านตาเดียว ตั้งอยู่ติดทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 24 สายโชคชัย - เฉลิมสุข และตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกของอำเภอปราสาท ประมาณ 9 กิโลเมตร ชุมชนบ้านตาเดียว มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 87 ครัวเรือน มีประชากรจากการสำรวจล่าสุดในปี พ.ศ. 2546 จำนวน 369 คน (พนาเวช ไม้จันดี, 2547) ชุมชนบ้านตาเดียว นับว่าเป็นชุมชนที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนในละแวกเดียวกันมาตั้งแต่ยุคสมัย

อดีต ทั้งนี้เนื่องเพราะมีวัดบ้านตาเดียวหรือวัดคอมรินทรารามเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและความเชื่อของชุมชนย่านนี้มาตั้งแต่ครั้งอดีต จึงทำให้ชุมชนบ้านตาเดียว เป็นชุมชนยุทธศาสตร์ชุมชนหนึ่งของตำบลตาเบา ในลักษณะทางภูมิศาสตร์ชุมชนบ้านตาเดียวนั้นรายรอบด้วยชุมชน หมู่บ้านต่างๆ ดังนี้

- ด้านทิศตะวันตก ติดกับชุมชนบ้าน ภูมิสดิ่ง
- ด้านทิศตะวันออก ติดกับชุมชนบ้านลำพุกและบ้านขวาว
- ด้านทิศเหนือ ติดกับชุมชนบ้านปอยจุม
- ด้านทิศใต้ ติดกับชุมชนบ้านบุเจก

2. ด้านสังคม ในทางสังคมแล้วในอดีตชุมชนบ้านตาเดียวเป็นลักษณะที่คล้ายคลึงกับชุมชนหมู่บ้านในชนบททั่วไป เพราะคนในหมู่บ้านนั้นส่วนใหญ่จะเป็นพี่เป็นน้องหรือเป็นเครือญาติกันแทบทั้งสิ้น ดังนั้น ความสัมพันธ์กันของคนในชุมชนจึงเป็นไปแบบเครือญาติ ไม่มีพิธีรีตองที่ซับซ้อนปัญหาเรื่องความขัดแย้งกันก็มีน้อย “ชาวบ้านจะนับถือผู้สูงวัย ให้เกียรติผู้สูงอายุ ความ ขัดแย้งในชุมชนนั้นมีน้อยและหากมีก็มักจะเป็นเรื่องราวเล็กๆ น้อยๆ ที่สามารถตกลงกันได้ชุมชนหมู่บ้าน” (พนอด รัตนเวียง, 2547) “ชุมชนชาวบ้านแม้จะมีความยากจน แต่ก็มีควมสามัคคีและรักใคร่สมัครสมานสามัคคีกันเป็นอย่างดี เพราะส่วนใหญ่จะเป็นญาติพี่น้องกันทั้งหมู่บ้าน” (พิน ประสานรัตน์, 2547) ปัจจุบันสภาพทางสังคมของชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก การติดต่อไปมาหาสู่ หรือความสัมพันธ์กันในชุมชน แม้จะมีลักษณะของความเป็นญาติพี่น้องกันอยู่ แต่จะไม่เป็นเหมือนอย่างในอดีตซะทีเดียวนัก ในกรณีนี้ พ่อพิน ประสานรัตน์ และพ่อพนอด รัตนเวียง ปราชญ์ชาวบ้านตาเดียวด้านสมุนไพร ได้วิเคราะห์ว่า น่าจะมาจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง สังคมที่ต่างคนต่างอยู่ สังคมที่รับผิดชอบแต่ตัวเอง ครอบครัวยุคตัวเอง บ้านเรือนตัวเอง จึงไม่สนใจผู้อื่น หรือเอาเรื่องผู้อื่นมาใส่ใจมากเหมือนแต่ก่อน

ถึงกระนั้นความเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชนก็ยังไม่สามารถลบภาพของชุมชนของความเป็นพี่เป็นน้องไปได้หมดสิ้น เพียงแต่ได้มีการยอมรับถึงความเป็นจริงในระดับหนึ่งที่ว่า “ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปบ้าง” (พนาเวช ไม้จันดี, 2547) แต่หากจะมองโดยภาพรวมแล้วชุมชนบ้านตาเดียวนั้นนับว่าเป็นชุมชนหนึ่งที่มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน ซึ่งเห็นได้จากการรวมกลุ่มเพื่อการพัฒนาตนเองในรูปแบบต่างๆ เช่น กิจกรรรมร้านค้าสาธิต หรือกลุ่มชาวบ้านที่กำลังเริ่มสานงานการพึ่งตนเอง ดังกรณีของกลุ่มสตรีถักกระเป๋าจากเชือกป่านและเชือกฟางหรือกลุ่มพ่อบ้านที่กำลังเริ่มสานงานการทำเฟอร์นิเจอร์ไม้ไผ่ เป็นต้น

สิ่งเหล่านี้นับเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีของการถักทอความเอื้ออาทรกันในชุมชน อันจะเป็นจะเป็นกลไกส่วนหนึ่งในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน บนกรอบของความเข้มแข็งที่เรียกว่า “ความสมัครสมานสามัคคีในชุมชน” นอกจากนั้นในด้านวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามของท้องถิ่นที่มีการสืบสานโดยผู้ใหญ

ในชุมชนได้มีการสร้างบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมที่ดึงมาให้แก่เยาวชนคนรุ่นใหม่ในชุมชน โดยภาพรวมของลักษณะทางสังคมของชุมชนทั้งจากการสัมภาษณ์และการสังเกต จะเห็นได้ว่าปัจจุบันลักษณะทางสังคมของชุมชนบ้านตาเตียวแม้จะไม่ใช่สังคมแบบ “พริกบ้านเหนือ กลีบบ้านใต้” อย่างที่เป็นมาในอดีตมากนัก แต่ก็ยังคงลักษณะของความเป็นสังคมพึ่งพากันในหมู่ของญาติที่สนิทสนมกัน มีการพึ่งพากันในชุมชนในหลายๆ ด้าน จึงอาจกล่าวได้ว่า ลักษณะทางสังคมของชุมชนบ้านตาเตียวนั้นมีลักษณะเป็น “ชุมชนพึ่งพา และชุมชนเครือญาติ” อยู่มาก

3. ด้านเศรษฐกิจ ในด้านเศรษฐกิจ หรือการอาชีพของชุมชนบ้านตาเตียวในอดีตนั้น โดยส่วนใหญ่ประชาชนในชุมชนจะเป็นเกษตรกร มีอาชีพในการทำนา และทำสวนบ้าง เช่น การปลูกปอ มันสำปะหลัง เป็นต้น (พระครูโสภณบุญญกิจ, 2547) อาจกล่าวได้ว่าโดยภาพรวมประชาชนในชุมชนนั้นจะเป็นคนยากจน ในปัจจุบันจากการสำรวจของรัฐบาล ตามแนวทางการแก้ปัญหาความยากจนแบบบูรณาการ พบว่าประชาชนในชุมชนบ้านตาเตียว มีรายได้ที่ต่ำกว่าขีดความยากจนมากกว่าสามสิบครัวเรือน (พนาเวช ไม้จันดี, 2547) ความยากจนนับเป็นปัญหาหลักของชุมชนในชนบทอีสาน ที่ไม่เพียงแต่ชุมชนบ้านตาเตียวเท่านั้น แต่หากจะถามถึงความเป็นอยู่ของประชาชนในอดีตและในปัจจุบันนั้นมีความแตกต่างกันมากน้อยเพียงใดในเชิงเศรษฐกิจ คำตอบที่เป็นรูปธรรมและอาจกล่าวได้ว่าปัจจุบันวิถีชีวิตของคนในชุมชนนั้นดีกว่าในอดีตเป็นอย่างมาก เนื่องจากประชาชนมีช่องทางการไหลเข้าของเงินมากกว่าแต่ก่อน ทั้งนี้เพราะการประกอบการในชุมชนก็ดี หรือเพราะมีการทำงานหรือขายแรงงานนอกชุมชน

ในส่วนของการประกอบการในชุมชน ชาวบ้านตาเตียวเดิมทีเดิวนั้นจะจับจ่ายใช้สอย ซื้อวัตถุดิบของที่จำเป็นกันที่ตลาดอำเภอปราสาท แต่ในระยะสิบกว่าปีหลังมานี้ ชุมชนได้มีการตั้งร้านค้าขายของที่เรียกว่า “ร้านชำ” ขึ้น ซึ่งเป็นของชาวบ้านในชุมชนเอง ดังนั้นการจับจ่ายใช้สอยสิ่งของที่จำเป็นก็จะผ่านร้านชำประจำหมู่บ้าน แต่ก็ไม่ใช่การซื้อเพื่อการบริโภคเพียงอย่างเดียวชาวบ้านในชุมชนยังมีการเพาะปลูก เช่น พืชผักสวนครัวต่างๆ ไว้ใช้เองด้วย และในปัจจุบันการเกิดขึ้นของร้านค้าชุมชนก็เป็นกิจกรรมหนึ่งที่จะช่วยให้สมาชิกในชุมชน ได้รับการคืนกลับมาบ้างในรูปของการปันผล ซึ่งจะดีกว่าในอดีต เพราะแม้จะมีการใช้จ่ายสินค้าในครัวเรือน ทั้งที่จำเป็นและไม่จำเป็น แต่ก็ยังมีการคืนกลับให้ชุมชน นอกจากนั้นภายในชุมชนยังมีอาชีพเสริม หรือช่องทางการเข้ามาของรายได้อื่นๆ เช่น การนวด การทำขนมขาย ขายกล้วยเตี๋ย การตัดเย็บเสื้อผ้า ขายของชำ การรับจ้างทั่วไปในชุมชน และนอกชุมชน การจำหน่ายยาสมุนไพร การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน เช่น เฟอร์นิเจอร์ไม้ไผ่ของกลุ่มพ่อบ้านกระเป๋าลักของกลุ่มสตรี เป็นต้น นอกจากนั้นเด็กๆ เยาวชนในชุมชน ส่วนหนึ่งที่เป็นสมาชิกชมรมดนตรีไทย ก็สามารถหารายได้พิเศษจากการเล่นดนตรี หรือ การรำไทยในสถานที่ต่างๆ ตามแต่จะมีผู้ว่าจ้างให้ทำการแสดงได้อีกด้วย

จากการสังเกตถึงลักษณะความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชน และลักษณะบ้านเรือนที่อยู่อาศัยที่ส่วนใหญ่แสดงให้เห็นได้ว่า ประชาชนในชุมชนส่วนใหญ่แล้วมีความเป็นอยู่ที่ไม่ถึงกับยากจนมากนัก แต่ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ร่ำรวยมากนัก กล่าวคือสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระดับหนึ่ง เช่น บางครัวเรือนจะมีรถยนต์ รถจักรยานยนต์ โทรศัพท์มือถือ หรือมีโรงสีข้าวเล็กๆ ที่ใช้กันในชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้พบว่า เยาวชน หรือบุตรหลานของประชาชนในชุมชนส่วนใหญ่มีโอกาสได้รับการศึกษา ทั้งในระบบสามัญ และสายอาชีพ ซึ่งเป็นดัชนีชี้วัดได้อย่างหนึ่งว่าครัวเรือนมีศักยภาพมากขึ้นในการส่งเสริมการศึกษาของบุตรหลาน หรือ เยาวชนในชุมชน

ดังนั้น ภาพรวมของเศรษฐกิจของชุมชนบ้านตาเดียว แม้จะอยู่บนพื้นฐานของการเกษตรคือ การทำนา แต่อาชีพเสริมที่ชุมชนได้พยายามในการสร้างช่องทางของรายได้ก็ยังมีมากขึ้น และเป็นแนวทางหนึ่งในการยกระดับรายได้ และคุณภาพชีวิตชุมชนให้ดีขึ้น แต่ถึงกระนั้นก็ยังได้พบว่าชาวบ้านบางครัวเรือนในชุมชนบ้านตาเดียวยังเป็นหนี้ ทั้งนี้ในระบบและหนี้นอกระบบ ซึ่งเป็นปัญหาอีกประการหนึ่งที่ชาวบ้านประสบอยู่ ที่มาของหนี้หลักๆ มาจากการประกอบอาชีพทางการเกษตร เป็นหลัก เช่น หนี้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เป็นต้น แต่เมื่อภายหลังได้มีการณรงค์เรื่อง เกษตรอินทรีย์ ปัญหาหนี้สินที่เกิดจากอาชีพทางการเกษตรก็ลดลงได้ในระดับหนึ่ง การทำเกษตรอินทรีย์ หรือ การทำปุ๋ยหมักชีวภาพเพื่อใช้ในการเกษตร ยังมีส่วนทำให้พื้นดินได้ฟื้นฟูสภาพ ก่อให้เกิดความปลอดภัยในชีวิตมากยิ่งขึ้น และยังส่งผลให้ผลผลิตทางการเกษตรเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย ดังคำขวัญของชาวดำบลตาเบาที่ว่า “ดำบลตาเบา 19 หมู่บ้าน มุ่งมั่นพัฒนา แปลงนาอินทรีย์ พื้นที่ป่าเปรี๊ยะ ภูมิใจวัฒนธรรม นาลุ่มดินชุ่มน้ำ ผู้นำด้านสมุนไพร แพทย์แผนไทยดีเลิศ”

4. ด้านการปกครอง ด้านการปกครอง ชุมชนบ้านตาเดียว เดิมทีในอดีตเป็นชุมชนเล็กๆ และได้กลายมาเป็นชุมชนขยายที่มีขนาดใหญ่ขึ้น กล่าวคือเป็นหมู่บ้านที่มีจำนวนหลังคาเรือนมากกว่าร้อยหลังคาเรือน แต่เมื่อภายหลังมีการแยกหมู่บ้าน แยกการปกครองเป็นอีกหมู่บ้านหนึ่ง คือ บ้านภูมิสีตัง ทำให้ขนาดของบ้านตาเดียวเล็กลง และมีจำนวน 87 หลังคาเรือนในปัจจุบัน ดังได้กล่าวแล้วว่า ชุมชนบ้านตาเดียวนั้นเป็นลักษณะของชุมชนเครือญาติ และมีลักษณะของความเป็น ชุมชนที่พึ่งพากันสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอดีต

ดังนั้น การปกครอง จึงเหมือนพี่ปกครองน้อง หรือพ่อปกครองลูก ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน ความขัดแย้ง หรือความไม่ชอบใจกันแบบรุนแรงนั้นมักจะไม่มี มักจะเป็นเรื่องที่เล็กน้อย “เมื่อถึงผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน ก็ยอมความกันได้” (พ่อพิน ประสานรัตน์ และพ่อพนอด รัตนเวียง, 2547) ในปัจจุบันก็มีลักษณะเช่นอดีต กล่าวคือชุมชนมีน้อยมากที่จะเกิดความขัดแย้ง และเมื่อเกิดความขัดแย้ง หรือเกิดคดีความขึ้นก็มักจะเป็นเรื่องเล็กๆ น้อยๆ เช่น การมาทะเลาะวิวาท การลักขโมย เป็นต้น และกรณีดังกล่าวจะมีนานๆ ครั้ง ซึ่งก็สามารถยุติปัญหาเหล่านั้นได้ด้วยกลไกของชุมชน อันได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน

กำนัน หรือผู้หลักผู้ใหญ่ในชุมชนหมู่บ้าน ซึ่งจะมีส่วนช่วยไกล่เกลี่ยให้สามารถยุติหรือรอมชอมกันได้ ในชุมชน “เรื่องราวจึงมักจะไปไม่ถึงเจ้าหน้าที่ตำรวจ ศาล หรือ เจ้าพนักงานปกครองในระดับสูงขึ้นไป” (พนาเวช ไม้จันดี, 2547)

ในส่วนของการคัดสรรคู้ผู้นำชุมชนหรือที่เรียกว่าผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันนั้น ในอดีตจะใช้ระบบการเลือกหาผู้ที่เหมาะสม ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีบารมี หรือเป็นที่นับหน้าถือตาในชุมชน และจะเห็นได้ว่าตั้งแต่ในอดีตมา กำนันตำบลตานั้นส่วนใหญ่จะเป็นคนบ้านตาเดียว ยกเว้นท่านปัจจุบันที่เป็นคนหมู่บ้านอื่น ปัจจุบันบ้านตาเดียวแม้จะมีระบบการเลือกตั้ง แต่ชาวบ้านก็จะยังคงยึดค่านิยมแบบเดิม กล่าวคือ ระบบซึมซับคุณความดี ความสามารถ ความเสมอต้นเสมอปลาย และความตั้งใจจริงของคนนั้นๆ เป็นสำคัญ ดังกรณีผู้ใหญ่บ้านท่านปัจจุบันคือท่านผู้ใหญ่พนาเวช ไม้จันดี เป็นท่านหนึ่งที่บ้านยกตำแหน่งผู้นำชุมชนให้ โดยไม่มีการเสนอตัวท่านผู้อื่นเข้าแข่งขันในการชิงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงค่านิยมของความนิยมคนดี และหากประกอบกับความสามารถในระดับหนึ่ง นั้น ก็จะเป็นองค์ประกอบของการพิจารณาเลือกผู้นำในชุมชนโดยปราศจากการแข่งขัน ซึ่งเป็นลักษณะของความพร้อมเพรียง หรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชน

5. ด้านศาสนา/ความเชื่อท้องถิ่น ในด้านศาสนาและความเชื่อของชุมชน ในอดีตชุมชนจะมีความเชื่อหลักของชุมชนอยู่ 3 ประการ คือ

(1) พระพุทธศาสนา ได้แก่ ขนบธรรมเนียม ระเบียบแบบแผน ที่ยึดถือปฏิบัติแบบชาวพุทธในท้องถิ่นทั่วไป ซึ่งจะมีพระสงฆ์เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย

(2) พราหมณ์ ได้แก่ ผู้ทรงวิทยาคูณความรู้ในชุมชน ที่มีส่วนในการทำพิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องด้วยชีวิต และอาชีพของคนในชุมชน เช่น การทำบุญสะเดาะเคราะห์ต่ออายุ หรือ การทำนายทายทัก และ ทำคุณุกรรมยามในการเริ่มต้นสู่ฤดูกาลทำการเกษตร เป็นต้น และ

(3) ผี ได้แก่ ความเชื่อเรื่องผี เป็นความเชื่อที่เหนียวแน่นอย่างหนึ่งของชุมชน และผีในที่นี้จะมี 2 ชนิด หนึ่ง คือ ผีบรรพบุรุษ สอง คือ ผีเจ้าที่เจ้าทาง ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในรอบ 12 เดือน หรือ ในฤดูกาลที่สำคัญมักจะมีการบูชาหรือการเซ่นสรวงผีเจ้าที่ ในอดีตมักจะทำกันในทุกชั้นตอนของการประกอบอาชีพ เช่น การตัดไม้ การเลือกไม้สร้างบ้าน การไถนา การปักดำ การเก็บเกี่ยว การนำข้าวขึ้นลานหรือ การนำข้าวขึ้นยุ้งฉาง เป็นต้น (พ่อพนอก รัตนเวียง และ พ่อพิน ประสานรัตน์, 2547)

ส่วนของผีบรรพบุรุษ ก็จะได้รับเซ่นสรวงบูชาเช่นเดียวกัน ซึ่งชาวชุมชนมีความเชื่อว่า หากไม่บอกกล่าวแก่บรรพบุรุษจะทำให้เกิดภัยพิบัติ หรือ ดิคนัน ขัดข้อง เช่น การขึ้นบ้านใหม่ การแต่งงาน การบวช เป็นต้น หรือในวันสารท หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “โถนตา” ซึ่งชาวบ้านจะจัดพิธีทำบุญใหญ่กันทั้งหมู่บ้าน เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับ

ความเชื่อทั้งสามประการนี้ ได้หยั่งรากลึกมาจนถึงปัจจุบัน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ความเชื่อเหล่านี้หากจะมองโดยเนื้อแท้ของตัวศาสนา ความเชื่อหรือแนวทางการสอนแล้ว มีลักษณะขัดแย้งอยู่ โดยเฉพาะพุทธกับพราหมณ์ แต่เมื่อความเชื่อเหล่านี้ ถูกใช้โดยชาวบ้านในชุมชน ความเชื่อ หรือ ศาสนาเหล่านั้นกลับกลมกลืน และไปด้วยกันได้เป็นอย่างดี แต่แกนหลักนั้นจะเป็นพระพุทธศาสนา ความเชื่อหรือธรรมเนียมใดนั้นจะต้องสอดคล้องกับพระพุทธศาสนาด้วย เพราะชาวบ้านนั้นนับถือ พระพุทธศาสนา ท่านพระครูโสภณบุญญกิจกล่าวว่า “ในอดีตชุมชนจะเน้นหนักไปในเรื่องพราหมณ์ หรือเรื่องผีมากกว่าพุทธ หลายอย่างทำความสับสนเปลืองให้ พระสงฆ์ก็ต้องคอยตัดเตือนให้กระทำในสิ่งที่มันไม่สับสนเปลือง เช่น การเลี้ยงเหล่าที่ละมากๆ การฆ่าสัตว์ใหญ่ เป็นต้น ซึ่งขัดกับหลักพุทธศาสนาเมื่อพระพุทธรูปยี่สิบห้าปีเข้ามาความเข้าใจมากขึ้น ชาวบ้านก็ลดเรื่องความสับสนเปลืองลงได้บ้าง” (พระครูโสภณบุญญกิจ, 2547)

ปัจจุบันชาวบ้านก็จะแยกออกได้ว่าส่วนไหนเป็นศาสนา หรือเกี่ยวข้องกับศาสนา ส่วนไหนเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติ ซึ่งก็จะทำไปพร้อมๆ กัน ดังนั้น ความสำคัญในเรื่องความเชื่อ และศาสนาในชุมชนบ้านตาเตียว จึงเกี่ยวพันกับ ความเชื่อทั้ง 3 คือ พุทธ พราหมณ์ และผี แต่ความเชื่อทั้งสามนั้น ชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับพระพุทธศาสนามากกว่า และในหลายๆ กิจกรรม หรือพิธีกรรมจะเป็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อทั้งสามด้วย เช่น การทำบุญต่ออายุ ซึ่งมักจะกระทำกันมากในชุมชนเดิมทีจะเป็นความเชื่อแบบพราหมณ์ ปัจจุบันก็ยังคงมีพราหมณ์เข้ามาเกี่ยวข้อง และมีพุทธ คือ มีพระสงฆ์เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย และการที่พระสงฆ์เข้าไปเกี่ยวข้องนั้นก็เป็นการทำบุญอายุ และอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผีบรรพบุรุษ เพื่อให้ปกปักรักษาคุ้มครองอีกด้วย ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ความเชื่อหรือศาสนาในชุมชนปัจจุบันชุมชนแม้จะนับถือพระพุทธศาสนา แต่ถึงกระนั้นก็ยังคงมีพิธีกรรม หรือธรรมเนียม ประเพณีปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับ พราหมณ์ และผีด้วย

6. ด้านวัฒนธรรมประเพณี ในด้านวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น ชุมชนบ้านตาเตียว นับเป็นชุมชนในชนบทชุมชนหนึ่งที่มีลักษณะพิเศษในด้านวัฒนธรรมประเพณีของตน ในขณะที่เดียวกันแม้จะเป็นชุมชนในชนบท แต่ด้วยความเป็นคนไทยก็ไม่ลืมนี่จะมีวัฒนธรรมไทย ซึ่งเป็นวัฒนธรรมกลางที่ปฏิบัติกันโดยทั่วไปในสังคมไทยนั่นเอง เช่น วัฒนธรรมการให้ความเคารพต่อผู้ใหญ่ หรือการอ่อนน้อมถ่อมตนต่อพระสงฆ์ หรือผู้สูงวัย วัฒนธรรมการพูด การแต่งตัว เป็นต้น แม้วัฒนธรรมด้านภาษาจะมีความแตกต่าง เนื่องจากชุมชนที่นี่จะพูดภาษาเขมร แต่เมื่อจะต้องพูดจากับคนต่างถิ่นหรือต่างภาษากัน เขาเหล่านั้นก็สามารถที่จะพูดภาษาไทยกลางได้อย่างชัดเจนน่าฟัง และมีเอกลักษณ์เฉพาะ

อนึ่ง วัฒนธรรมประเพณีของชาวชุมชนส่วนใหญ่จะเกี่ยวพันกับพระพุทธศาสนา มีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเข้าไปเกี่ยวข้องเสมอๆ ไม่ว่าจะเดิมทีนั้นพิธีกรรมจะมีที่มาเกี่ยวกับ พราหมณ์ ไสยศาสตร์หรือการถือผีบรรพบุรุษก็ตาม แต่เมื่อมาถึงกาลปัจจุบัน จะกลายเป็นการผสมผสานระหว่างพระ

พุทธ-ศาสนา กับความเชื่อดั้งเดิมของชาวชุมชน จะกระทำกันไม่ครบทั้ง 12 เดือน ชาวบ้านและพระสงฆ์จะเลือกจัดกิจกรรมที่สำคัญๆ ให้เป็นกิจกรรมหลักของชุมชน เช่น

ในช่วงเดือน 3 จะเป็นช่วงฤดูของการประกอบพิธีประจำถิ่น ซึ่ง เรียกว่า “แม่มืด” หรือ รำแม่มืด ซึ่งเป็นการละเล่น ประเภทความเชื่อ สำหรับการรักษาโรค ในพิธีจะเป็นการเช่นสรวงบูชา และมีกรรำ เพื่อถวายแก่ผี ให้ช่วยปกป้องรักษา ค้ำครองให้ปราศจากโรค ให้มีสุขภาพพลานามัยที่สมบูรณ์แข็งแรง นอกจากนั้นพิธีนี้ยังนิยมผู้ที่เจ็บป่วยมาร่วมด้วย เพื่อเป็นการปิดเป่าโรคภัยไข้เจ็บ พิธีกรรมนี้เป็นประเพณีท้องถิ่น ซึ่งยุคสมัยหนึ่งได้ถูกละเลย ต่อมาในระยะหลังท่านพระครูโสภณบุญญกิจได้มานำพาชาวบ้านรื้อฟื้นขึ้นอีกครั้งหนึ่ง และพิธีกรรมนี้ยังได้รับความสนใจจากคนต่างถิ่น ดังกรณีที่ท่านได้รับการเชิญให้นำ พิธีแม่มืด ไปแสดงด้านวัฒนธรรมประจำถิ่นหลายครั้ง ที่เมืองทองธานี หรือที่สวนลุมพินี กรุงเทพฯ เป็นต้น (พระครูโสภณบุญญกิจ, 2547)

เดือน 4 จะเป็นพิธีทำบุญเทศน์มหาชาติ ซึ่งจะจัดกันที่วัดอมรินทราราม บ้านตาเดียว และจะมีชาวบ้านนอกชุมชนมาร่วมด้วยทุกปี เช่น บ้านภูมิสดี บ้านลำพุกบ้านขวาว บ้านบุเจก ฯลฯ

เดือน 5 บุญสงกรานต์ งานสงกรานต์เป็นประเพณีที่สำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งแต่ละหมู่บ้านในละแวกนี้จะจัดมีการทำบุญตักบาตร เวียนไปทุกหมู่บ้านรอบวัดอมรินทราราม และก่อนหน้าที่จะมีการจัดงานสงกรานต์ของชุมชน ประเพณีอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญของพี่น้องชาวไทยเขมรจะกระทำกัน คือ ประเพณีที่เรียกว่า “กระตอม” (ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5) คือ การงดเว้นการทำงานทุกอย่าง ที่เป็นของส่วนตัวหรือในครอบครัว เช่น การก่อสร้าง การเพาะปลูก เป็นต้น เพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่า หากกระทำในช่วงเวลานี้จะไม่เป็นมงคลแก่ชีวิต และตลอดเวลาทั้งปีได้ทำงานหนักมาตลอด น่าจะต้องพักผ่อนบ้าง โบราณท่านจึงห้ามทำอะไรให้พักผ่อน ให้ทำแต่บุญกุศล แต่ชาวบ้านจะนิยมทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะประโยชน์ร่วมกันในชุมชนอันเป็นกิจกรรมส่วนรวม เช่น การพัฒนาหมู่บ้านโดยรอบ การพัฒนาวัด เป็นต้น และประเพณีนี้จะกระทำกัน 3 วันบ้าง 7 วันตามสมควร แต่โดยส่วนใหญ่จะงดเว้นกันเป็นระยะเวลาประมาณ 7 วัน และในช่วงนี้ก็จะมีการก่อเจดีย์ทรายทั้งในหมู่บ้านและในวัดอีกด้วย ในส่วนของการพักผ่อนก็จะจัดให้มีการร้อง การรำ ที่เรียกว่า “รำตรุษ” และการละเล่นอื่นๆ (พระครูโสภณบุญญกิจ, 2547)

เมื่อถึงวันสงกรานต์ ชาวบ้านก็จะได้มาทำบุญที่วัดกันอย่างพร้อมเพรียง เพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ จากนั้นจะเป็นพิธีการสรงน้ำขอพรพระพุทธรูป สรงน้ำพระสงฆ์ และสรงน้ำขอพรผู้สูงอายุในชุมชน ซึ่งในในระยะ 5-6 ปีหลัง จะมีการจัดงานพิเศษขึ้น นั่นคือการละเล่นหรือการแสดงวัฒนธรรมพื้นบ้านจากชาวบ้านในตำบลตาบ่าทั้ง 19 หมู่บ้าน มีการเข้าร่วมของชมรมผู้สูงอายุ การแสดงของเยาวชนในหมู่บ้าน การออกร้านผลิตภัณฑ์ตำบล การนวดประคบสมุนไพร การบริการดื่มน้ำ

สมุนไพรมนต์โดยชมรมสมุนไพรมอพื้นบ้าน เป็นต้น และกิจกรรมทั้งหมดได้รับการสนับสนุน และการผลักดันที่สำคัญ จากพระครูโสภณบุญญกิจ แทบทั้งสิ้น

เดือน 6 จะมีพิธีที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพของชาวมุขชน ที่ภาคกลาง เรียกว่า “แรกนา” แต่ชาวบ้านจะเรียกว่า “พิธีลงนา” พิธีนี้จะทำขึ้นในช่วงเดือนหก ก่อนที่จะลงมือไถนา หรือ ปักดำ จะมีการจัดเลี้ยงผีเจ้าที่ ณ ศาลปู่ตาประจำหมู่บ้าน ที่นำโดยหมอปราหมณ์ประจำหมู่บ้าน ในพิธี จะมีการกล่าวคำเช่นสรวงบูชา ผีเจ้าที่ ผีบรรพบุรุษด้วยเหล้า ไก่ และไข่ เป็นต้น จากนั้นก็จะมีการ ทำนายทายทักถึงฝนฟ้าในฤดูกาลปักดำที่จะมาถึง ที่นาของใครจะได้ผลดี ของท่านผู้ใดจะได้ผลไม่ดี หากไม่ดีก็จะทำการแก้ไขด้วยการบวงสรวง ณ ที่ตรงนั้น (พิน ประสานรัตน์, 2547)

เดือน 8 บุญเข้าพรรษา ก็จะเป็นพิธีแบบที่กระทำกันทั่วไป หลังจากที่ได้บวชลูกหลานแล้ว ก็ จะต้องผูกปิ่นโตถวายข้าวพระสงฆ์ตลอดพรรษาในวันเข้าพรรษาชาวบ้านจะมารวมตัวกัน ทำบุญที่วัด เป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นก็จะเป็นการถวาย ผ้าอาบน้ำฝนแก่พระสงฆ์ด้วย

เดือน 10 เป็นบุญที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่ภาคกลางเรียกว่า “วันสารท” แต่ในพื้นที่จะเรียกว่า “วันโขนตา” (โคนตา) เป็นประเพณีที่สำคัญของมุขชน ที่กระทำกันอย่างพร้อมเพรียง ทุกบ้านจะ เตรียมตัวเพื่อการนี้ทุกบ้าน เช่น จะมีการห่อขนม หรือที่เรียกว่า “ข้าวต้ม” แล้วนำมารวมกันที่วัด เพื่อ ถวายทานแก่พระสงฆ์เพื่ออุทิศแก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับ จากนั้นจะรับประทานอาหารร่วมกัน (พนอด รัตนเวียง, 2547)

เดือน 11 เป็นบุญวันออกพรรษา ซึ่งเมื่อถึงวันนั้นชาวบ้านก็จะได้นำสำหรับอาหารหวานคาว ไปทำบุญที่วัดอย่างที่เคยปฏิบัติสืบๆ กันมาในทุกๆ ปี

เดือน 12 จะเป็นบุญวันลอยกระทง ซึ่งในช่วงลอยกระทงนี้ก็จะจัดขึ้นที่วัด บางปีจะมีคณะ ผ้าป่ามาร่วมสมทบ นอกจากนั้นยังจะมีการละเล่นหรือมหรสพพิเศษอื่นๆ ตามแต่คณะกรรมการวัดและ คณะกรรมการหมู่บ้านเห็นสมควร การลอยกระทงก็จะจัดให้ลอยที่สระน้ำสาธารณะประโยชน์ ซึ่งอยู่ ด้านทิศตะวันออกของวัด (พระครูโสภณบุญญกิจ, 2547)

นอกจากนั้น ยังมีประเพณีแยกย่อยซึ่งนิยมกระทำกันตามความเชื่ออื่นๆ เช่น ประเพณีการทำ บุญต่ออายุ หรือ ประเพณีที่นิยมทำตามฤดูกาล เช่น ในฤดูกาลที่ฝนแล้งก็จะมีการประเพณีขอฝนของ ชาวมุขชน เป็นต้น แต่ที่กระทำกันเป็นประจำคือการมาทำบุญที่วัด โดยเฉพาะในวันพระนั้นชาวบ้านใน มุขชน และจากหมู่บ้านอื่นๆ จะมาทำบุญที่วัดกันเป็นจำนวนมาก จะเห็นได้ว่าประเพณีต่างๆ ของชาวมุขชนบ้านตาเดียวจะเกี่ยวพันกับพระพุทธศาสนาเป็นหลัก แม้ว่าประเพณีบางอย่างไม่ได้มีฐานรากมาจากพระพุทธศาสนา แต่ปัจจุบันก็กลายเป็นความผสมกลมกลืน (assimilation) กันได้อย่างลงตัว ระหว่างพระพุทธศาสนา กับความเชื่อที่มีอยู่เดิมของชาวมุขชน